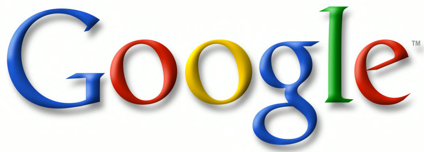
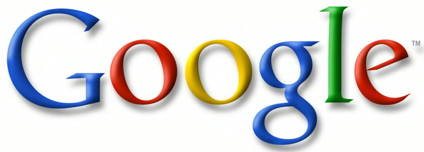

Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Upsala. VI. 4.

KONUNG AUGUSTS POLITIK

ÅREN 1700—01

ETT BIDRAG

AF

C. HALLENDORFF

UPSALA
AKADEMISKA BOKHANDELN
(C. J. LUNDSTRÖM)

LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ

Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Upsala. VI. 4.

KONUNG AUGUSTS POLITIK

ÅREN 1700—01

ETT BIDRAG

AF

C. HALLENDORFF

UPSALA
AKADEMISKA BOKHANDELN
(C. J. LUNDSTRÖM)

LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ

UPPSALA 1898
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG

Den djupare undersökning, som på senaste tider gjorts af skilda skeden af det stora nordiska krigets historia, har tack vare ett allt rikare flödande källmaterial kunnat framdraga en mängd nya fakta och därför äfven ställa många händelser i ny belysning. Men dessa noggrannare forskningar hafva ännu knappast hunnit öfver förberedelsernas stadium. Nästan på hvarje punkt, där man söker intränga djupare, möter man en rikedom af spörsmål, hvilka för närvarande äro ytterst svåra, ibland kanske omöjliga att tillfredsställande besvara. Det kan icke vara annorlunda, då krigets företeelser äro följder af samverkan från en hel rad skilda faktorer. Det gäller att lära känna de krigförande makterna dels i och för sig, dels i deras förhållande till hvarandra och dels i deras förbindelser med andra europeiska makter, hvilka direkt eller indirekt intresserat sig för kriget i Norden. En fullt uttömmande sådan kännedom kan näppeligen inom öfverskådbar tid nås; tills vidare får man nöja sig att med reservation för oundvikliga ofullständigheter och misstag söka fastställa hufvuddragen i utvecklingskedjan. Äfven ett sådant bristfälligt resultat måste anses såsom en afsevärd vinst, förutsatt endast, att forskaren själf är medveten om sitt arbetes svagheter och om omöjligheten att med dess bevismaterial fälla kategoriska domar öfver de handlandes bevekelsegrunder och åtgärder.

En ej allenast från svenskt håll mycket debatterad punkt af det stora nordiska krigets historia har varit frågan om Karl XII:s förhållande till sina grannar i öster under krigets första år. Med kampens slutliga resultat i sikte har man uttryckt sin förvåning, att Karl XII efter slaget vid Narva icke vände sig mot tsar Peter utan mot konung August. Och då man känt

de ifriga försök att bilägga striden mellan Sverges och Polens konungar, som gjorts af Ludvig XIV, har man med tadel skrifvit dessa försöks misslyckande på konung Karls räkning. Det torde dock, hvad de militära operationerna efter Narvaslaget angår, böra påpekas, att ännu ingen riktig värdering af tsarens och konung Augusts stridskrafter hvar för sig, än mindre någon jämförelse af dessa ägt rum. Endast dylika värderingar kunna dock afgöra, hvilkendera som just då var den starkaste, d. v. s. den farligaste. Att emellertid konung August icke var någon föraktlig fiende och att hans ostörda framgångar skulle inneburit de allvarsammaste faror för Sverge, det gifver äfven ett flyktigt studium af hans ställning och politiska förbindelser vid handen.

Kännedom af dessa konung Augusts politiska förbindelser är jämväl nödvändig för besvarande af den andra här berörda frågan: möjligheten för Karl XII att under första krigsåret vinna en stadgad fred. Konung Augusts yttre politik företer en mycket egendomlig fysionomi, i hvilken rent motsatta drag korsa hvarandra. Dess invecklade hemligheter vänta ännu på full belysning, enär inga uttömmande undersökningar särskildt ägnats åt densamma och de utförliga framställningar, som finnas af Kursachsens historia, blott flyktigt sysselsatt sig med den sachsiska diplomatien. Föreliggande framställning åsyftar endast att med stöd hufvudsakligen af sachsiskt och danskt arkivmaterial påpeka några märkligare drag från detta svåra men intressanta område, hörande till krigets första år.

Den korta tid, som stod till mitt förfogande vid mina besök i *Königl. Sächsisches Haupt-Staats-Archiv* i *Dresden* vintern 1896 och *Kongel. Rigsarkivet* i *Köpenhamn* sommaren 1897, nödgade till en begränsning i studieuppgiften. Å andra sidan borde denna begränsning ej drifvas för långt, så att öfverblick öfver åtminstone ett kortare men viktigt område kunde vinnas. Jag har sålunda sökt att i deras stora drag följa konung Augusts förbindelser främst med tsar Peter, med kurfursten af Brandenburg och med Ludvig XIV af Frankrike; äfven andra viktigare moment, särskildt hans förhållande till Danmark, beröras. Förbigått har jag härvid den intressanta frågan om konung Augusts hjälpsändning till Danmark våren 1700 och de underhandlingar, som stodo i sammanhang härmed, alldenstund denna sak endast

kan behandlas i samband med de Braunschweigska furstarnes politik. Likaså har jag i denna framställning så godt som alldeles lämnat å sido konung Augusts förbindelser med kejsaren samt hans underhandlingar med Polens magnater om republikens deltagande i det nordiska kriget: det material härför, som jag i Dresden och Köpenhamn hunnit samla, är nämligen alltför ofullständigt. Blott i förbigående och så mycket som sammanhanget i öfrigt kräft har jag rört vid de under år 1700—01 gjorda försöken till fredsmedling. Dessa hafva hittills icke gjorts till föremål för några specialundersökningar och äro därför högst otillräckligt kända. Störst uppmärksamhet hafva ju Frankrikes förslag tillvunnit sig, och om dessa torde man väl ock för närvarande hafva de bästa underrättelserna; de upplysningar, som gifvas af *Chr. Schefer*, *Louis XIV et Charles XII* (tr. i *Annales de l'école libre des sciences politiques*, V och VIII, Paris 1890 och 1893) och af *A. Legrelle*, *La diplomatie française et la succession d'Espagne*, III—IV (Paris 1890 och 1892), äro emellertid för få och för spridda, för att någon totalbild skulle vinnas.

* * *

En undersökning, hvilken som denna sysselsätter sig med ett stycke allmän diplomatisk historia från det adertonde seklets inledningsår, möter en särskild svårighet därigenom, att det på skilda håll växlande bruket af kalender mången gång gör den noggrannare dateringen besvärlig. År 1700 var som bekant ett öfvergångsår, då Tysklands protestantiska stater och med dem de öfriga protestantiska makterna i Europa utom Sverge utbytte den julianska kalendern emot den s. k. förbättrade kalendern och sålunda faktiskt ernådde öfverensstämmelse i datering med de katolska staterna. Det i Sverge gjorda försöket att, tills man kunde enas om en fullt tillfredsställande kalenderreform, genom utskjutande af skottdagen år 1700 bevara den förut varande divergensen af 10 dagar från den gregorianska kalendern, ledde allenast till en speciell svensk kalender, med en dag skild från den verkliga julianska, hvilken senare helt naturligt bibehölls inom den grekisk-ortodoxa världen. De öfriga protestanternas

kalenderförändring skedde jämlikt de tyska evangeliska ständernas beslut därigenom, att efter den 18 februari år 1700 elfva dagar uteslötos, så att man omedelbart efter sagda dag skref den 1 mars. Till och med den $\frac{18}{28}$ februari 1700 består således den gamla skillnaden mellan staterna i deras sätt att datera. Från och med den $\frac{19 \text{ februari}}{1 \text{ mars}}$ 1700 nyttja af här berörda makter endast Sverge och Ryssland ännu den julianska kalendern och dem emellan uppkommer olikhet, då Sverge omedelbart efter den $\frac{28 \text{ februari}}{10 \text{ mars}}$ skrifver den $\frac{1}{11}$ mars, under det Ryssland fortsätter: $\frac{29 \text{ februari}}{11 \text{ mars}}$, $\frac{1}{12}$ mars o. s. v.[1]

Till följd af dessa växlande förhållanden hafva de här berörda åren ett stort antal bref och akter försetts antingen med dubbeldatering eller ock med bestämdt angifvande af stilen, men minst lika ofta saknas dylik noggrannhet. I de flesta fall finnes emellertid tillräcklig ledning, så att man med full säkerhet kan afgöra, hvilken stil som följts. Understundom är det dock för närvarande omöjligt att nå visshet: där sådana fall vid föreliggande undersökning mött, har jag angifvit den osäkerhet, som råder[2].

* * *

Det material, som jag hämtat från *Königl. Sächsisches Haupt-Staats-Archiv* i Dresden (af mig bet. *Dr. S. A.*), finnes där dels i samlingen af *Originaltraktater* därstädes, dels i ett par specialsamlingar, dels i den stora serien *Den Polnisch-Schwedischen Krieg betreffende Akten.* I sistnämnda samling ingå en stor mängd volymer och bundtar med akter, som angå krigets olika skeden. Här har jag framförallt nyttjat *volymerna I—IV*

[1] Ofvanstående i hufvudsak efter *Franz Rühl, Chronologie des Mittelalters und der Neuzeit* (Berlin 1897) s. 242 f. samt *Emil Hildebrand, Den svenska tidräkningen 1700—12* (Sthlm 1882, lärov. program). — De tyska evangeliska ständernas beslut om kalendern har varit mig tillgängligt hos *P. Horrebowius, Opera mathematico-physica* II (Köpenh. 1741) s. 68.

[2] Som skillnaden mellan den gregorianska och den förbättrade kalendern ej framträder vid själfva dateringen, har jag i det följ. för korthetens skull inrymt båda under rubriken *nya stilen.*

(af mig cit. *Pol.-Schw. Krieg I,* resp. *II—IV*), hvilka innehålla en mängd originalskrifter, koncept och kopior rörande det första krigsåret, operationerna i Livland, ställningen inom Polen o. s. v.; de torde vara att anse såsom ett, visserligen mycket ofullständigt, arkiv för högsta ledarne af de militära och politiska intriger, som närmast rörde sig kring Livland. Ur samma stora samling har jag vidare nyttjat *vol. V,* hvilken bär såsom särskild titel: *Was mit ChurBrandenburg (Preussen) durch Grafen Flemming verrichtet worden 1700—01* (cit. *Pol.-Schw. Krieg V, Brdbg*). Kompletterande upplysningar finnas tvifvels utan i den flere hundra volymer omfattande serien *Correspondenz des Grafen Flemming* (cit. *Corresp. Flemming* jämte vol.-nummer). Ur denna har jag emellertid endast medhunnit att genomgå ett fåtal särskilda brefväxlingar, innehållande originalbref till Flemming, och af dessa har ej mycket varit af vikt för denna min uppgift. Bland specialsamlingar har jag framförallt nyttjat följande tvenne, som röra konung Augusts förbindelser med Frankrike: *Des Gen. Lieutn. von Jordan Verschickung an den Königl. Französischen Hof, 1698—1702* (cit. *Jordans Verschickung*) — innehållande Jordans bref till konung August och storkansleren Beichlingen — samt *Etliche Instructionen an Gen. Lieutn. von Jordan bey der Absendung nach Paris* (cit. *Ell. Instr. Jordan*). Utom det i nu berörda samlingar befintliga materialet har jag begagnat spridda akter ur volymerna I och II af serien *Die Spanische Successions-Sache und den daraus entstandenen Krieg betreffend* (cit. *Span. Succession I* resp. *II*) samt ur samlingen *Derer Obristen von Königsegg und Arnstedt an den Czaarischen Hoff geführte Negotiationes betr. 1700—1703* (cit. *Königseggs Negotiationes*).

Hvad i den sist anförda samlingen förekommer om konung Augusts förbindelser med tsar Peter under denna tid, är tämligen litet, och hvad i andra samlingar från *Dr. S. A.* däröfver möjligen finnes, har jag ej haft tillfälle att undersöka. Däremot har jag vid mina besök i *Kongel. Danske Rigsarkiv* i Köpenhamn (cit. *D. R. A.*) kunnat nyttja ett par brefsamlingar, som i någon mån afhjälpt denna brist. Främst bland dessa märkas *Relationen aus Russland 1699—1702* (cit. *Relat. Russl.*), hvari innehållas den danske envoyéen Paul Heins' för kännedomen af läget inom Ryssland och af förhandlingar i Moskva särdeles intressanta de-

pescher och bref hem till Köpenhamn. Beträffande ställningen vid det sachsisk-polska hofvet finnas många viktiga meddelanden bland *Relationen aus Pohlen 1699—1700* (cit. *Relat. Polen*), däri depescher och bref från danska sändebudet hos konung August generalmajoren Trampe och danske sekreteraren i Dresden Bartholomeus Meuschen ingå. Jämte dessa hafva naturligtvis danska *Geheimeregistraturet* äfvensom samlingarna af *Kongl. ordres til Heins* (cit. *K. Ordr. Heins*) och *Kongl. ordres til Trampe* (cit. *K. Ordr. Trampe*) nyttjats. Af mycket högt intresse om ock ej för här berörda år i större grad gifvande äro de samlingar i detta arkiv, som bevara spåren af de så omsorgsfullt dolda hemliga förbindelserna mellan de sachsiska och de danska statsmännen. Så finnas i en bundt (serien *Polen*) med titel *Brefvexlinge med Polske Ministrer* m. fl. *1699—1717* (cit. *Bref P. Min.*) åtskilliga bref — original och koncept — växlade mellan danskarne, särskildt storkanslern Reventlow samt Plessen och Patkul. Dylika bref samt en del papper, som angå Christian Detlev Reventlows beskickningar, finnas jämväl (nyssnämnda serie) i en bundt med påskrift *Reventlow (Diverse) 1699—1700* (cit. *Reventl. (div.) 1699—1700*) samt bland de ofvan anförda *Relat. Polen*.

Från *svenska riksarkivet* (bet. *S. R. A.*) hafva här allenast nyttjats ett par utdrag ur *Leijonclos bref till Kungl. Maj:t* bland *Danica* (cit. *Leijonclos dep.*) samt några akter ur *Livonica, vol. 148 (generalguvernören Axel Julius De la Gardies skrifvelser till K. M:t)* och *vol. 226 (generalguvernören Erik Dahlberghs skrifvelser till K. M:t och kanslikollegium)*.

Ett par traktater, som för här behandlade skede äro af vikt, finnas publicerade i *Repertoire des traités conclus par la couronne de Dannemarc*, par *H. C. de Reedtz*, Göttingen 1826 (cit. *Reedtz, Traités Danois*) samt i *KurBrandenburgs Staatsverträge, 1601—1700*, von *Theod. Moerner*, Berlin 1867 (cit. *Moerner, Brdbgs Staatsverträge*). Af största intresse äro naturligtvis de viktiga franska aktstycken, som ingå i den stora serien *Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France*, bland hvilka här särskildt de i afdeln. *IV, Pologne, 1* (cit. *Instructions, Pol., 1*) befintliga kommit i fråga.

* * *

Vid de besök i svenska och utländska arkiv och bibliotek, som jag för dessa undersökningar måst göra, har jag haft lyckan att understödjas genom ett i rikt mått från skilda håll visadt intresse. För allt sådant och särskildt för den stora välvilja, jag rönt från vederbörande institutioners chefer, ber jag att få uttala mitt varma tack.

Uppsala i april 1898.

KAPITEL I.

Franska förbundsplaner och kriget mot Sverge.

Den öfverenskommelse, som mellan Frankrike, England och generalstaterna träffades i Haag d. 11 oktober 1698 öfver det väntade spanska arfvet, skulle snart visa sig ur stånd att på delningens väg lösa den invecklade frågan så, att ej vidare tvistigheter yppade sig. Konung Karl II:s af Spanien en månad efter denna delningstraktat bekantgjorda testamente, genom hvilket hufvudparttagaren vid den föreslagna delningen, kurprins Josef Ferdinand af Baiern, insattes till universalarfvinge af den stora spanska kvarlåtenskapen, hotade genast att förrycka hela saken. När så kejsaren bestämdt vägrade att ansluta sig till nämnda traktat, ställdes Europa inför vidtutseende nya komplikationer. Skulle de tre fördragsslutande makterna äga sins emellan nog enighet och utåt nog styrka att upprätthålla sin öfverenskommelse? Eller skulle sjömakterna acceptera det för deras intressen rätt förmånliga testamentet, medan kejsaren och Frankrike till äfventyrs slöte sig samman till en enskild uppgörelse i syfte att göra detta om intet? Det var sålunda ej först kurprinsens d. 6 februari 1699 inträffade död, som bragte dessa angelägenheter i osäkerhet och förvirring, men visserligen blef hela frågan genom densamma än mera invecklad än någonsin. Strax efter detta dödsfall återupptogos mellan Ludvig XIV och Vilhelm III underhandlingarna om en delning. Som nu åsyftades att med hvarandra förlika de båda kvarstående pretendenterna, af hvilka Ludvig XIV för sin sonson begärde de värdefullaste arfslotterna,

medan kejsar Leopold med orygglig envishet kräfde hela arfvet åt sin son, var hoppet om lyckligt resultat ej vidare stort, äfven om man alldeles lämnade spanske konungens och den spanska nationens önskningar ur räkningen.

Medan dessa underhandlingar mellan Ludvig XIV och Vilhelm III ännu voro ovissa; medan kejsaren förskansade sig bakom sina påstådda rättigheter; medan Harrach och Harcourt, Österrikes och Frankrikes ambassadörer, i Madrid möttes i tvekamp om inflytandet öfver Karl II, framväxte småningom i Norra Europa en omfattande krigisk konflikt. I djup hemlighet, men dock ej utan att kasta hotande skuggor framför sig, sammansmiddes under 1699 års senare hälft ett stort anfallsförbund mot Sverge och dettas skyddsling hertigen af Holstein-Gottorp. De drifvande krafterna inom detta förbund, Danmark och Sachsen-Polen, leddes af väsentligen olika önskningar och behof. Å danska sidan eggade gammal bitterhet, nu uppjagad genom den fara, som hotade kronans vitala intressen i Holstein; å den sachsisk-polska verkade behofvet för konung August att bevara och sysselsätta sina sachsiska trupper, att med dem vinna ära och makt inom Europa samt ökadt inflytande bland polska republikens magnater. De båda allierade ryckte med sig i förbundet en tredje, den moskovitiske tsaren, hvilken trots alla högtidligen besvurna fördrag städse från forna gränsfejder med Sverge hade anspråk öfver för att begynna nytt krig. En nordisk konflikt med så många direkta deltagare skulle alltid draga till sig stor uppmärksamhet och medföra mer eller mindre direkta inblandningar från andra makters sida. Den i början af år 1700 öppet framträdande konflikten gjordes särdeles betydelsefull genom den spänning, som samtidigt rådde på annat håll. Kom det äfven i Västeuropa till en allmän kris, så måste en liflig växelverkan inträda mellan de därstädes och de i Norden timande händelserna. Från skilda ståndpunkter skulle försök göras att dels med hvarandra förbinda, dels helt isolera de bägge stormcentra, som hotade världsdelens lugn. De i den större rörelsen intresserade hufvudmakterna måste sträfva att associera med sig flere eller färre af deltagarne i den mindre och att bruka dem för sina syftemål.

Så olikartade, som de trenne mot Sverge förbundnes intressen och allmänna villkor voro, måste dylika lockelser från

Västeuropa här få mycket stort spelrum. Minst hos tsaren, ty för honom voro dock Nordens och Österns förhållanden, de Ryssland närmaste angelägenheterna, af uteslutande vikt. Danmark däremot hade, likaväl som dess gamle medtäflare och fiende Sverge, en mycket rik erfarenhet af sjömakternas, Frankrikes och Österrikes intresse för händelserna vid Östersjön; det måste också genom hela sin ställning vara i hög grad känsligt för påtryckningar från ena eller andra hållet. Särdeles komplicerad var situationen för konung August. Läget i Östern rörde honom, Polens härskare, på det närmaste: där var han genom sitt kungarikes ställning och genom den än knappast slutade fejden mot Porten hänvisad till vänskap med Österrike och Ryssland. Såsom sachsisk kurfurste var han tillika intresserad af tyska rikets angelägenheter: han stod i godt förhållande ej blott till kejsaren och till de lüneburgska furstarne utan ock till dessa sistnämndas motparti, de i den nionde kursaken opponerande furstarne — bland dem särskildt till konungen af Danmark; med Frankrike hade han och hans företrädare inom Sachsen af gammalt gjort anknytningsförsök, och till sin uppåtsträfvande granne kurfursten af Brandenburg bevarade han åtminstone till det yttre vänskapen. Åt alla håll upprätthöll han sålunda förbindelser, spanande efter lägligaste tillfälle att göra vinning. För honom måste därför den storm, som hotade Västeuropa, vara särdeles betydelsefull, så rika nya möjligheter, som den skulle yppa.

Den frestelse att fiska i grumligt vatten på skilda håll, som konung Augusts komplicerade ställning vållade honom, vann förstärkt makt öfver hans sinne genom hans egendomliga karakter. Markis de Bonac, hvilken såsom Ludvig XIV:s envoyé hos Karl XII och sedan hos Stanislaw Leszczynski under en följd af år ägt rikt tillfälle att på nära håll iakttaga den nordiska konfliktens handlande personer, karakteriserar konungen-kurfursten i en år 1711 afgifven utförlig berättelse sålunda[1]. »Konung August är snarare orolig än ärelysten *(plutôt inquiet qu'ambitieux)*, lugnet är oförenligt med hans lynne och kanske ännu mera med hela

[1] Denna berättelse finnes under titeln *Mémoire du marquis de Bonac sur les affaires du Nord, de 1700 à 1710* meddelad af prof. Chr. Schefer i *Revue d'histoire diplomatique* för åren 1888—89. Här cit. passus förekommer i årg. 1889 s. 106 f.

arten af hans begåfning. Han slår sig på stora saker mindre af verklig böjelse att vinna ära än af leda vid det läge, hvari han befinner sig.» Denna ombytlighet blef för andra desto farligare, som konung August tack vare sin rika begåfning och sitt behagliga sätt men äfven, och ej mindre, sin otroliga förställningsförmåga förstod att vinna snart sagdt alla, äfven de mest misstänksamma, när han önskade deras tilltro. Förmågan att förställa sig hade, enligt Bonacs mening, hos honom rent af dragit med sig ett behof att bedraga — ej för att vinna något utan för förställningens egen skull. Om ock härvidlag Bonacs omdöme kan synas något hårdt, totalintrycket af konung Augusts oroliga, för nya planer ständigt lätt mottagliga lynne — desto lättare mottagligt, som penningbekymmer för hofvets och arméens underhåll aldrig ville lämna honom ro — jäfvas icke af det närmare inträngandet i hans diplomatiska hemligheter under det nordiska kriget.

Västeuropas stora kris fick så för honom vida större betydelse än för hans inom en begränsad idékrets verkande bundsförvant, konung Fredrik af Danmark. Konung August råkade i ständig frestelse att fördjupa sig i den västerländska striden och att därvid ställa sig i den makts tjänst, som plägade betala bäst, Frankrikes. Konung Fredrik åter behöll främst i ögonsikte sin familjs sedan så länge eftersträfvade mål, uppgörelsen med hertigen af Holstein-Gottorp, och bedömde den västeuropeiska krisen hufvudsakligen från synpunkten, huruvida detta hans intresse genom den befordrades eller icke; för honom blef det då med tiden allt tydligare, att ett närmande till sjömakterna vore att föredraga framför Frankrikes vänskap.

Dock, hur mycket än konung August kunde lockas af fantasibilder och verkliga förmåner, syftande hän mot väster eller söder, han hade en gång gifvit sig in i kriget mot Sverge, och det var honom därför en nödvändighet att åtminstone fullfölja detta så långt, att han med heder och med någon vinning kunde draga sig ur spelet. Desto större anledning hade han härtill, som det ännu var ovisst, hvilka nya konjunkturer arfstvisten om Spanien skulle skapa. I sådant intresse gällde det alltså att fortfarande stärka anfallsförbundet mot Sverge, att utsträcka det utöfver de ursprungliga sammansvurnes krets. Sär-

skildt fanns det en från de anfallandes synpunkt särdeles väl belägen makt, som de med all ifver sökte förena med sig, Brandenburg, och konung August, dess närmaste granne, lät all möda vara ospard att drifva dess kurfurste därhän. Så sträfvade han hän mot ett mål af väsentligen annan art än det, hvarpå hans förbindelser med Frankrike syftade. Hvilketdera han slutligen skulle ägna sig åt, det blef beroende af omständigheter, som till god del icke berodde af honom. I 1700—01 års diplomatiska historia spela dessa konung Augusts underhandlingar en särdeles viktig roll.

* * *

Den 25 september / 5 oktober 1699 hade generallöjtnanten Jakob Henrik von Flemming å konung Augusts och den danske öfverjägmästaren grefve Christian Detlev Reventlow å konung Fredrik IV:s vägnar undertecknat det hemliga anfallsförbundet mot Sverge. Ett par veckor senare, när Reventlow på återresa från Wien å nyo passerade genom Dresden, öfverlämnade konung August till honom en instruktion eller promemoria öfver åtskilliga meddelanden, som han borde göra sin konung vid hemkomsten för att dymedelst stärka den slutna förbindelsen[1]. När så konung August i slutet af sagda promemoria anhöll, att Reventlow skulle snarast möjligt få återvända till Dresden med sin herres resolution särskildt beträffande de gemensamma diplomatiska åtgärder, som måste vara nödvändiga för företagets lyckliga fortgång, så syntes detta angifva ett fullkomligt uppriktigt sinnelag från hans sida, ett ifrigt bemödande att nu få en verklig »concert» till stånd. Fredrik IV dröjde heller ej att efterkomma sin kusins önskan: knappt hemkommen fick Reventlow mottaga befallning att återvända till Dresden för att där träffa öfverenskommelse om hvad ännu kunde tarfvas för det gemensamma företagets sät-

[1] Se *Instruction welche wier den Königl. Dähn. Cammerherren Graff von Rewentlau mit gegeben haben,* dat. Torgau d. 20 okt. 1699 (g. st.). — Orig., nu iföljd af bläckets blekhet ytterst svårläst, i *Reventl. (div.) 1699—1700, D. R. A.*

tande i verket[1], och den $\frac{9}{19}$ november befann han sig sålunda åter vid det sachsiska hofvet.

Genast efter ankomsten bereddes Reventlow tillfälle att utförligt tala med konung August, och denne utvecklade då för honom sin uppfattning af det allmänna politiska läget med hänsyn till deras beramade nordiska företag. Från Hollands sida hoppades han välvilja, då holländarne ej gärna kunde se, att Sverges inflytande i Tyskland ökades. Likaså hyste han förhoppningar, att ett samförstånd med kejsaren skulle kunna vinnas och en allians mellan denne och Danmark bringas till stånd, ehuru han för sin egen del rönt obehagligheter från den kejserliga sidan. Hvad åter Frankrike beträffade, borde man ej alls göra sig några förväntningar om dess bistånd, ty det hade genom sin allians med Sverge och sina bemödanden att bringa honom (konung August) i samförstånd med sistnämnda makt tydligen visat sig handla i rent svenskvänlig afsikt. Däremot borde man gemensamt lägga sig vinning om att förvärfva furstarnes af Celle och Hannover understöd för att så hafva förbindelserna tryggade[2].

[1] *Kreditiv, memorial* (= instruktion) och *fullmakt för Reventlow*, daterade Köpenhamn d. 28 okt. 1699 (g. st.) finnas under nämnda dag i *Geheime-Registraturet, D. R. A.*

[2] — — — De la il dit en tombant sur l'empereur qu'il devoit emploier ses offices aupres de l'empereur afin que l'alliance entre Votre Majesté et l'empereur fust d'autant plustost faitte. Je ne suis pas trop edifié de l'empereur, me dit il, car l'envoje imperial à [Pologne] a animé toutte la nation pour presser la sortie des trouppes [Saxe] et quoyque que cela n'aiet pas brouillé vous comprenez pourtant que ces manières ne fonct pas plaisir. Puis il vinct sur France, ou Votre Majeste marquoit de travailler conjoinctement avecq le Roi de Pologne de la rendre indifferente. Non, me dit il, France vous sera plainement contraire, et vous ne ferez rien avecq eux. Mais comment pouvez vous, luys dis je, estre assuré de cela. Il repliquoit, ouy, je le suis; nous n'avongs aucun engagement avecq France mais elle a voulu s'engager avecq moi et lier en mesme temps d'alliance [Saxe] et Suede, tellement que j'ay bien vu par la, qu'elle estoit convenue avecq Suede, et si vostre maistre se fit sur elle, il se trompe. Car vous jugerez aisement par les raisongs que je vous allegue, qu'elle ne pouvoit poinct proposer traitté avecq Suede sangs en estre tombez d'accord ensemble. — — —

Enligt en till stor del chiffrerad depesch från *Reventlow till Fredrik IV*, dat. Dresden d. 10 nov. 1699 (g. st.) — bland *Relat. Polen, D. R. A.* Chiffern är ej upplöst men kan med ledning af upplöst dylik i andra bref lätt tolkas. Dock

[illegible] be- [illegible] konung August kunde [illegible] sig denna att [illegible] hade med Frankrike. En [illegible] skulle [illegible] därest ej konungens [illegible] underhandlingar med Frankrike [illegible] — öfver [illegible] till dem[1]; [illegible] att den [illegible] Alldeles sannolikt [illegible] konung August göra denna försäkran, [illegible] hans ge- [illegible] till Ludvig XIV framförda alliansplaner hade detalj [illegible] Emellertid är konungens [illegible] detta tillfälle — [illegible] hans bestämda [illegible] att Frankrike [illegible] sig [illegible] — en egendomlig belysning genom [illegible] faktum, att han själf redan dagen efter detta samtal [illegible] nya instruktioner för sin tidigare i Paris nyttjade underhandlare generallöjtnanten Jordan i syfte att än en gång söka få en nära allians med Frankrike till stånd[2].

De underhandlingar, som konung August åren 1698—99 lät Jordan bedrifva i Paris, hade främst åsyftat att förskaffa konungen fullt erkännande från Ludvig XIV:s sida af hans uppstigande på Polens tron. I denna punkt rönte ej heller Jordan några egentliga svårigheter. Med erkännandet borde emellertid enligt konung Augusts mening ett återupptagande af Frankrikes gamla vänskapliga förbindelser med Polen inträda, och han ville utveckla dessa vidare till en mot kejsaren riktad allians. Ludvig XIV ansåg det likväl ej vara lämpligt att genom en fransk beskickning till Polen återställa den sedvanliga diplomatiska för-

återfinnas ej på annat ställe siffrorna 100 och 65, hvilka jag här öfversatt med orden inom klammer: *Pologne* och *Saxe*. Denna tolkning synes mig otvifvelaktigt vara riktig, men full säkerhet kan ej vinnas, då chiffern här är rent godtycklig.

[1] Af *Pathuls* skrifvelse till danske gehejmerådet grefve *Plessen*, dat. Warschau d. $\frac{12}{22}$ juli 1699 — orig. i *Reventl. (div.) 1699—1700 D. R. A.* — framgår, att de danske statsmännen varit underrättade om konung Augusts franska förbundsplaner.

[2] Om Jordans person och föregående underhandling i Paris finnas några upplysningar hos *Hallendorff, Bidrag till det stora nordiska krigets förhistoria*, s. 107 f.

bindelsen, förrän Danzig lämnat upprättelse för den skada, staden under valåret 1697 tillfogat prinsens af Conti expedition. I alliansfrågan åter lät han medsända Jordan, när denne vid början af juni månad 1699 på tre månaders permission lämnade Frankrike, ett förslag till vänskapstraktat *(Traité de la bienseence)*. Detta förslag gick emellertid ej alls så långt, som konung August önskat. Det åsyftade nämligen blott en gemensam garanti för det genom Rijswijkska freden stadgade läget, en förbindelse att på intet vis hjälpa fridstörare och att söka hindra, att det romerska riket indroges i krig för främmande intressens skull, samt ett allmänt löfte att vid krigstillfälle träffa närmare öfverenskommelser [1]. Konung Ludvig, som ännu vid denna tid hyste goda förhoppningar att kunna enas med sjömakterna om den hotande spanska arfssaken, satte visserligen värde på konung Augusts anbud och aktade sig väl att stöta dem ifrån sig men trodde sig tills vidare vara fullt betjänad af en i allmänna ordalag hållen traktat; allra minst var han hågad att onödigtvis utlofva de dryga subsidier, som hans tilltänkte bundsförvant begärde.

Den franske konungens mera reserverade hållning återverkade naturligtvis på hans polske medbroder och vållade, att dennes hemliga rådgifvare under sommaren 1699 kunde anse den franska förbundsplanen alldeles öfvergifven till förmån för det stora företaget mot Sverge [2]. Men hur mycket än konung August sysselsatte sig med de nordiska planerna, så kunde de dock aldrig ur hans håg helt undantränga andra projekt, som delvis voro dessa rent motsatta. En krigisk insats på Väst-Europas mark syntes honom vida mera lockande och lofvande än kampen med Sverge om Livland, för hvilket senare han hade svårt att riktigt intressera sig. Om han helt och hållet fördjupade sig i företaget mot Sverge, skulle detta snarast lända Danmark till fördel i holsteinska saken men därigenom kunna ådraga honom själf allvarliga obehag så från hans närmaste granne, kurfursten af Brandenburg,

---

[1] Enligt referat hos *Legrelle, La diplomatie française et la succession d'Espagne*, III, s. 475 f. Jfr ock punkterna 4 och 5 af konung Augusts instruktion för Jordan af d. 10 nov. 1699 (g. st.) — nedan sid. 19.

[2] *Patkuls ofvan cit. bref till Plessen* af $\frac{12}{22}$ juli 1699.

som från Holstein-Gottorps ifrige gynnare, kurfursten af Hannover och hertigen af Celle, med hvilka senare han ifrigt ville bevara ett godt samförstånd[1]. För öfrigt, hvarför skulle han ej kunna få en sådan uppgörelse med Frankrike, att han blefve oförhindrad att hemföra sin lilla vinst i de nordiska kvarteren men för öfrigt finge åtnjuta förmånen af att stå i fransk tjänst?

Synpunkter af sådant slag hafva tvifvelsutan gjort sig gällande för konung August, när han i början af november månad (g. st.) trots sina långt gående förbindelser med Danmark skred till ett nytt försök att få komma i Frankrikes sold. Skenbarligen behöfde där ju icke existera någon så gifven motsats mellan dessa hans önskningar och hans nyss till Danmark gifna löften, ty den danska politiken ansågs vid denna tid i regel för ganska franskvänlig, om ock en eller annan af dess främste män — särskildt Plessen — troddes arbeta i annan riktning. Det var emellertid icke en vanlig och med Danmarks intressen lätt förenlig allians med Frankrike, konung August ville sluta, utan ett förbund af sådan art, att det, om det i hela sin vidd kommit till stånd, måst inom kort draga honom till helt andra uppgifter än de nordiska. Därför var det en ganska betänklig åtgärd af Danmarks hemlige allierade att utdela slika uppdrag som de nu till Jordan gifna.

Den 10 november (g. st.) är denna nya instruktion för Jordan daterad samt af konung August, hvilken då befann sig i Dresden undertecknad och beseglad[2]. Instruktionen ålade Jordan att snarast möjligt öfver Hamburg begifva sig till Paris och där låta de franske ministrarne veta, att han föredragit det medförda projektet för sin konung, att han nu kommit för att ge-

[1] Konung Augusts förhållande till dessa fustar och till deras motparti erbjuder många intressanta sidor. Ty värr har det hittills ej blifvit föremål för någon specialundersökning. Ett enstaka karakteristiskt drag erbjuder historien om 1698 års dansk-sachsiska allians och ratifikationen å densamma. Därom några meddelanden hos *Hallendorff, De hemliga förbindelserna mellan Danmark och konung August 1699* (i *Historiska Studier*, festskrift till C. G. Malmström), sid. 6.

[2] Instruktionen med dess "Neben-Instruction" finnes i orig. i saml. *Ett. Instr. Jordan, Dr. S. A.* Konceptet till Jordans på latin affattade, Dresden d. 10 nov. 1699 daterade kreditivbref förvaras i saml. *Jordans Verschickung, Dr. S. A.*

nom formligt afskedstagande sluta sin beskickning, men att han dessförinnan gärna ville veta, i hvilket läge hans underhandling för tillfället befunne sig. Ständigt låtsande, att han genast skulle afresa, därest han ej rönte mera tillmötesgående nu än vid sitt förra besök (punkterna 1—3) skulle han därpå meddela sin härskares tankar och yrkanden öfver den föreslagna vänskapstraktaten (p. 4): till större säkerhet för båda parterna och till de gemensamma åtgärdernas befordran borde man i separat artikel till traktaten närmare förbinda sig rörande det ömsesidiga understödet. Emellertid finge Jordan ej underteckna vare sig traktaten eller den separata artikeln, förrän konungen af Frankrike utnämnt någon minister att resa till Polen samt utfärdat befallning för dennes affärd (p. 5)[1]. För att å sin sida bidraga på allt sätt till önskad uppgörelse vore konung August beredd att låta konungen af Frankrike få den satisfaktion, som han kunde önska af Danzig, förutsatt blott att man härvid ej komme att beröra kronan Polens område, för hvilket fall han nämligen af sin kungliga ställning skulle nödgas sätta sig däremot[2].

Detta allenast var innehållet af den egentliga instruktionen för Jordan: tämligen oskyldigt, synes det, blott syftande till en allmänt hållen vänskapstraktat[3]. I instruktionens tredje artikel antydes dock något, som kunde sträcka sig längre. Där

[1] — — zu insinuiren (5) Wie zu mehrerer Sicherheit ein oder der anderen parthey, auch damit die nöthige mesures desto ferner nehmen könne, Ihro Königl. Maj:t in Pohlen für rahtsam gehalten hätten, dass man separati articul formirte und sich genauwer zur mutuellen assistence verbundete. Es müsste aber zu keiner würklichen conclusion der Tractaten, es sey sowohl des Tractats de la bien-seence als auch dieses letzteren geschritten werden bis ein gesandter nach Pohlen zu gehen von Ihro Königl. Maj:t in Frankreich ernennet und seine ordres zur abreise würklich erhalten.

[2] De härvid begagnade uttrycken — "mögten auch endlichen geschehen lassen, dass Ihro Königl. Maj:t von Frankreich Ihro Satisfaction gegen die Statt erhielten, wan nuhr des Königreichs Boden nicht berühreten, welchenfals Sie sich *ex officio Regio* diesem wiedersetzen müsten" . . — visa, att konungen ville hafva denna sak så behandlad, att den på minsta möjliga sätt skulle beröra honom utan i stället uppgöras mellan Frankrike och staden Danzig. Jfr nedan s. 25.

[3] Jordan har fört med sig tillbaka till Frankrike ett exemplar af det franska traktatsförslaget, å hvilket konung August gjort randanmärkningar. Se *Legrelle*, anf. arb. III, s. 476 not. 1.

omtalas nämligen en af konung August önskad hemlig traktat, men tillika inskärpes hos Jordan, att han endast då skulle rycka fram med denna sak, när han funnit de franske ministrarne böjda för densamma [1]. Närmare föreskrifter om denna hemliga traktats tänkta innehåll och syfte gaf konung August sin minister genom en särskild bi-instruktion, utfärdad samtidigt med själfva hufvudakten.

Det särskilda förbund mellan konungarne af Frankrike och Polen, som Jordan hade att föreslå de franska ministrarne, därest dessas hållning vore gynnsam, skulle enligt nämnda bi-instruktion syfta att gynna de båda förbundnes intressen gentemot dels huset Österrike, dels konungen af England. Österrikes makt inom det tyska riket borde brytas därigenom, att de allierade konungarne organiserade bland riksfurstarne ett motparti till den österrikiska fraktionen samt läte sina ministrar i Regensburg handla efter en noggrann gemensam plan. Så skulle man stäfja Österrikes egenmäktiga tilltag emot riksförfattningen samt framförallt söka förhindra, att kejsarvärdigheten blefve fast inom Habsburgska familjen: vid kommande valtillfälle borde arbetas därhän, att kejsarkronan öfverflyttades till någon annan tysk familj [2]. Hvad åter anginge den engelske konungen, hvilken under förevändning att sörja för den protestantiska bekännelsen tillvällat sig skiljedomaremakt, särskildt inom tyska riket men ock i hela Europa, vore konung August villig att motsätta sig hans planer och så bidraga till jämviktens bevarande (bi-instr. punkt. 1—2). Inträffade nu de viktiga konjunkturer, på hvilka konung August särskildt räknade, nämligen öppen strid om spanska arfvet, så borde man göra en diversion, ledd af den polske konungen, i de

---

[1] Anfänglich hat er von denen verlangenden Geheimen Tractatis nicht zu melden, Es wehre den, dass die Königlich Frantzösische Ministri, ebenfals dazu zu incliniren schienen; zufolge deren contenance entweder herausszugehen oder zurück zu halten; im fall sie aber bedenken trügen, weiter etwass zu erwehnen, hatt er zu simuliren, dass wieder zurückkehren und seinen abscheidt nehmen wolte.

[2] Weill es auch das ansehen gewinnet, ob wolle es die Kayserliche Würde in dero famille stabilitijren, wehre vor allen einstimmig dahin zu trachten, wie solcher anwachsender macht könne de concerto begegenet werden auch bey künfftiger gelegenheit dahin negotijret, dass die Kayser-Würde auff eine andere teutsche Famille transplantiret werde.

habsburgska arfländerna samt söka bemäktiga sig större eller mindre delar af dessa: Schlesien, Mähren och Böhmen begärde konung August för sin räkning, och han önskade Frankrikes hjälp till deras förvärfvande och bibehållande (p. 4 och 8). Vidare skulle man vid kejsarens frånfälle söka antasta det försiggångna valet af romersk konung för att så gifva det franska partiet inom riket tillfälle att förändra utgången (p. 5)[1]. Likaså borde man söka att på Englands tron efter konung Vilhelm få en fullkomligt välsinnad härskare, hvarvid ståthållarskapet i Nederländerna om möjligt skulle skaffas i händerna på någon sachsisk furste. Vid tronledighet i Sverge åter kunde man under den oreda, som då tvifvelsutan skulle uppstå inom detta land, borttaga de svenska besittningarna i Tyskland till förmån för det välsinnade partiet; själf ville då konung August blifva förhjälpt till ägandet af Livland (p. 6). Utom dessa landvinningar önskade konungen slutligen, att de sachsiska furstarne af Ernestinska linjen skulle förmås att emot andra besittningar — t. ex. Kleve, Jülich, Berg, Mark-Ravensberg, Raventstein och grefskapet Hanau — utbyta sina arfländer, hvilka i stället skulle införlifvas med hans egna kurfurstliga områden (p. 9).

Den viktigaste förutsättningen för alla dessa djärfva omstöpningsplaner var, att konung August, då lägligt tillfälle yppade sig å det ena eller andra hållet, skulle vara i stånd att med en kraftig armé ingripa. Till den ändan ville han (enl. biinstr., punkt 3) förbinda sig att upprätthålla den här, som han redan hade i sin tjänst, samt att vid fredsbrott bringa den upp ända till 40,000 man reguliera trupper. Härför måste han dock begära, att konungen af Frankrike till truppernas underhåll gåfve subsidier af 50,000 thaler i månaden under fredstid; när krigsoperationerna började, skulle konungen försöka att så mycket som möjligt låta trupperna lefva på det fientliga landets bekost-

[1] Wan der Römische Kaiser mit Todte solte abgehen ist furnemlich dahin zu sehen, die allzu præcipirte Röhmische Königl. Wahl unter dem prætext der nicht gehaltenen Capitulation, und dannenhero nöthigen præcautionen, neue articulos additionales zu setzen, und also dass Werk zu einer dispute und anderen standt zu bringen, da dan die obgemelte eingerichtete Parthey leichtlich mittel finden wirdt, die gantze sache zu ändern, auch müsten alle möglich prætensiones auff die Erblande alsdan gemachet werden.

nad, hvadan han då ej så ifrigt skulle kräfva subsidierna. Däremot önskade han, att konungen af Frankrike skulle understödja honom i att behålla, hvad han genom det gemensamma företaget vunnit samt (p. 10) förbinda sig att vid kommande fredslut sätta det i traktaten stadgade igenom. Konung August utfäste sig slutligen icke allenast att själf göra fienden allt afbräck, utan ock att draga in i partiet såväl tsaren af Moskva som en del tyska furstar.

Kärnpunkten i de förslag, som konung August nu hoppades få genom Jordan framförda till Ludvig XIV, var sålunda densamma, som i hans framställningar från föregående år: han ville såsom Frankrikes bundsförvant och subsidietagare få läglighet att underhålla sina sachsiska trupper och att med dem skaffa sig landvinningar. Men progammet hade vidgats. Det betonades visserligen, att förbundet skulle särskildt vända sig mot Österrike, Frankrikes gamla fiende och nu dess hufvudrival om Spaniens rika arf. Dock framhäfdes äfven andra syften utom detta. Möjligheten af ett mot Sverge riktadt företag antyddes, och konung August bemödade sig att jämnställa detta med konspirationerna för den engelska tronens besättande, samtliga syftande att försvaga mot Frankrike ovänliga makter. I samma dager sökte han ock framställa sina oroliga planer inom tyska riket, där han ej allenast ville arrondera sina arfländer utan ock sträfvade efter en mäktig ledareställning i spetsen för ett starkt anti-habsburgskt parti. Därvid spelade hans fantasi djärft: man skymtar ovillkorligen en tanke, att det ej borde vara omöjligt för honom, Sachsens katolske kurfurste, att en dag få sätta på sitt hufvud den kejsarkrona, som fordom varit Fredrik den vise erbjuden.

Onekligen vittna dessa förslag mera om djärf inbillningskraft än om kall statsmannaberäkning hos sin upphofsman. Vid en första anblick finner man dem nästan väl fantastiska och vill kanske tveka, om de kunnat vara allvarsamt menade, om de ej snarare varit en list för att insvepa planerna mot Sverge i desto djupare dunkel. Det finnes emellertid svårligen någon anledning, hvarför de ej skulle varit uppriktiga och så pass allvarsamma, som konung Augusts planer i allmänhet voro. När Danmark

uttryckte sin önskan att få gemensamt med honom underhandla med Frankrike, ej allenast skyndade August sig att bestämdt afböja dylika tankar genom hänvisning till Frankrikes svenskvänlighet utan försäkrade tillika, att han själf inga som helst förbindelser hade med nämnda makt. Om ock denna försäkran i viss mån var sann, så vittna dock tillfället och syftet, när den gjordes, att konung August ej aktade lämpligt, att denna diplomatiska aktion i Paris blefve bekant i Danmark. I samma riktning pekar det faktum, att inga danska statsmän kunna märkas underrättade om innebörden af Jordans nya underhandling. För att dölja planerna mot Sverge kan denna således icke hafva tillkommit. För öfrigt, konung Augusts oroliga lust för ombyten och hans franka bekymmerslöshet, när det gällde att gifva sig in i vidlyftiga företag, passa väl för dylika djärfva projekt.

När Jordan vid nyårstiden 1700 inträffade i Paris[1], voro de mellan Ludvig XIV och Vilhelm III drifna underhandlingarna om en ny delningstraktat så långt förda, att en dylik traktat syntes tämligen snart kunna vara bragt till stånd. Hvad som skulle följa efter detta tills vidare dock ovissa resultat, var ännu ovissare, beroende närmast af kejsarens och spanske konungens åtgöranden. Den arfslott, som de underhandlande tillämnade kejsarens son, var visserligen, åtminstone till omfånget, riklig, men det var likväl föga att hoppas, att kejsar Leopold skulle samtycka till delningen. Om så konung Karl af Spanien gåfve testamente till sin habsburgske frändes förmån, var det då antagligt, att Vilhelm III skulle vilja med kraft understödja sin gamle hufvudfiende mot sin forne allierade? Allt detta gjorde det för Ludvig XIV nödvändigt att på allt sätt stärka sin ställning genom talrika smärre bundsförvanter och subsidietagare, hvilka inom politiken följde hans vink. En af dem, som han tidigare räknat såsom sina klienter, Sverge, höll just på att genom intimt förbund med sjömakterna taga afstånd från honom[2]; desto önskligare var det för honom att kunna fästa vid sig en

[1] Jordans första bref från Paris under hans nya vistelse därstädes är dateradt den $\frac{\text{22 december 1699}}{\text{1 januari 1700}}$.

[2] Sedan hösten 1698 underhandlade Lillieroot i Haag om dels ett svenskt-

annan förr nyttjad bundsförvant, Polen, allra helst som samme person nu bar både dess krona och Sachsens kurhatt. Polen-Sachsen i nära allians med Frankrike blefve en ständigt hotande fara i kejsarens rygg, skulle jämte Baiern, Köln m. fl. smärre stater lätteligen kunna förhindra ett eventuellt åsyftadt rikskrig.

Med skäl kunde således konung August vänta att de öppna eller förstuckna anbud, som han lät göra till den franska regeringen, skulle af denna med belåtenhet mottagas. Säkerligen har också Ludvig med tillfredsställelse sett, att Jordan återvände, medbringande nya uppslag för underhandling. Det ingick dock ej i hans planer att alltför snart tillmötesgå konung Augusts önskningar: det var honom nog att känna dessa, att veta, huru han städse skulle kunna locka den polsk-sachsiska regeringen till sig. En så långt gående anti-österrikisk sammansättning, som konung August i sina intima förslag åsyftade, var knappast under närvarande omständigheter lämplig för Ludvig XIV. Om densamma, väl aftalad, blefve känd, så äfventyrades lätteligen ej blott hvarje möjlighet af fredlig uppgörelse med kejsaren utan kanske äfven det goda förhållandet till andra makter. För öfrigt, först vid en klarare situation, då han rätt kunde mäta vidden af sina behof för framtiden, kunde han ock tillbörligen afpassa de offer från hans sida, som erbjudna tjänster voro värda.

De franska statsmännens hållning gent emot Jordan blef därför en fortsättning af deras tillvägagångssätt vid hans föregående besök och underhandling i Paris. De gjorde sig med intresse underkunniga om hans herres önskningar och afsikter, ställde sig sympatiska till de förslag, han frambar, men undveko att snart skrida till någon bestämd uppgörelse. Redan vid den första konferensen, som Jordan efter sin återkomst hade med dem, kunde denna taktik skönjas. Från franska sidan återupptog man nämligen då de tidigare framställda yrkandena på godtgörelse från Danzig för den skada, som stadens invånare tillfogat prinsen af Conti[1]. Förrän i denna punkt full upprättelse läm-

---

engelskt, dels ett svenskt-engelskt-holländskt förbund. Det förra undertecknades i Haag d. $\frac{6}{16}$ januari 1700, det senare i Haag d. $\frac{13}{23}$ och i London d. $\frac{20}{30}$ januari 1700.

[1] *Jordan till Beichlingen*, Paris d. 15 januari 1700 — i *Jordans Verschickung, Dr. S. A.*

nats, förklarade sig Ludvig XIV ej kunna genom beskicknings affärdande till Polen återupptaga den diplomatiska förbindelsen. Konung August hade ju också genom instruktionen för Jordan förklarat, att en dylik upprättelse borde gifvas Frankrike, om det blefve nödvändigt, blott ville han själf ej taga någon del därvid [1]. Emellertid hade staden Danzig själf skjutit sig bakom den polske konungen, i det den förklarat sig behöfva dennes tillstånd för att till Frankrike afsända en deputation att göra afbön hos Ludvig XIV. Så väl på grund häraf som i följd af konung Augusts föregående hållning i saken — han hade bl. a. hos konungen af Danmark lagt sig ut till stadens förmån — ansåg Ludvig sig berättigad att kräfva ett direkt inskridande från hans sida. På inkasten, att härigenom ovillkorligen skulle väckas oro och split i Polen samt en dyrbar tid för förbindelsers knytande försittas, ville han ej alls höra [2]: för honom bråskade det tills vidare ej alls. På dessa kraf hängde sålunda öfverläggningarna upp sig, tills ändringar af det politiska läget skulle göra det lämpligt för den franska regeringen att visa sig mera tillmöteskommande.

* * *

De ändrade politiska förhållanden, hvilka Ludvig XIV bidade, borde naturligtvis framgå ur underhandlingarna rörande Spanien och dess biländer. Emellertid arbetade de mot Sverge förbundne, och bland dem ej minst konung August, med all flit på att i Norden frammana en ny situation, som måste kraftigt återverka på hela Europa, och som måhända skulle kunna drifva den franske konungen ur hans tillbakadragenhet gent emot de anbud, hvilka Jordan hade att göra. Med det inbrytande året

[1] Ofvan s. 19 samt not. 2 ibm.

[2] Se vidare redogörelsen i *Ludvig XIV:s instruktion för Héron* (i *Instructions, Pol. 1*, s. 246 f.) å s. 249—50. — Danmark fick med denna sak att göra därigenom, att danska regeringen ej tillät den franska eskadern att föra genom sundet till Frankrike de Danziger-fartyg, som uppbringats, utan kvarhöll dessa. Häraf uppkom på hösten 1697 en rätt liflig diplomatisk diskussion. Se flerestädes i *Leijonclos dep., 1697, S. R. A.*

1700 borde, enligt aftalet i den hemliga Dresdener-alliansen mellan konung August och Fredrik IV af Danmark, det kombinerade anfallet på Sverge sättas i scen. Vid nyårstiden funnos ock sachsiska trupper förlagda i Samogitien helt nära kurländska gränsen färdiga att företaga den af Patkul planerade öfverrumplingen af Riga, hvarigenom signalen till det allmänna angreppet skulle gifvas. Men trots det, att gynnsamma tillfällen för ett öfverfall yppade sig, och fastän bristen i de utsugna kvarteren gjorde sachsarnes ställning nästan olidlig, dröjde man likväl vecka efter vecka med frammarschen[1]. Den utsedde öfverbefälhafvaren för anfallskåren, generallöjtnanten Jakob Henrik von Flemming, lät nämligen vänta på sig: på väg till den kurländska gränsen dröjde han i Berlin, ifrigt bemödande sig att förmå Brandenburgs kurfurste att ansluta sig till Sverges fiender.

Tanken på Brandenburgs deltagande i anfallsförbundet låg mycket nära till hands i följd af detta lands politiska traditioner från den store kurfurstens dagar. Dess direkta eller indirekta understöd, värdefullt för alla Sverges fiender och pröfvadt af Danmark och Polen vid föregående gemensamma företag, var särskildt för konung August af största vikt. Den brandenburgske kurfursten kunde nämligen, så som hans land var beläget, inkiladt mellan Sachsen och Polen, ifall han var vänligt sinnad, göra honom de största tjänster, ifall han åter ställde sig fientlig, tillfoga mycket svårt afbräck. För de öppna sachsiska och polska gränserna kunde han allt efter omständigheterna blifva ett starkt skydd mot svenska invasioner eller själf en hotande fara; vid de ofta — framför allt nu vid krigstid — behöfliga truppförflyttningarna mellan Sachsen och Polen var konung August i hög grad beroende af sin kurfurstlige grannes goda vilja, enär den kortaste förbindelsen mellan hans länder ledde öfver dennes område, genom det lilla furstendömet Krossen vid Oder. När Patkul under vintern 1699 i vidlyftiga betänkanden för konung Au-

[1] Enligt en Janiszky d. 28 dec. 1699 n. st. daterad, i *Pol. Schw. Krieg*, I. (fol. 94 f.) *Dr. S. A.* befintlig originalskrifvelse, uppsatt, undertecknad och beseglad af Paykull och hans underbefälhafvare samt Karlowitz, hvilken senare på återresa från Moskva just besökte lägret. Skrifvelsen redogör utförligt för det eländiga tillståndet i kvarteren och söker motivera det anfall mot Riga, som man nu kände sig nödsakad att företaga utan att invänta Flemming.

gust utvecklade den allmänna situationen med hänsyn till det beramade kriget, hade han också bland oundgängligen nödvändiga medhjälpare räknat Brandenburg. I sina allianser, såväl i den med tsaren som i den med konungen af Danmark, hade konung August låtit infoga bestämmelser, att den brandenburgske kurfursten skulle så vidt möjligt förmås att förena sig med de allierade i det gemensamma företaget.

Från kurfurstens af Brandenburg synpunkt talade jämväl goda grunder för en anslutning till det stora förbundet mot Sverge. En särskild grund drog Fredrik III att äfven nu följa konung August, nämligen den förtroliga öfverenskommelse, som han träffat med denne vid Johannisburgersammankomsten, $\frac{\text{maj}}{\text{juni}}$ 1698, och hvilken ledt till hans ockuperande af Elbing. Här var konung Augusts vänskap och stöd dess dyrbarare, som polska republiken sjöd af harm öfver denna ockupation [1]. Härtill kommo starka politiska skäl. Hans hus' gamla trängtan till Odermynningen, dess forna anspråk på svenska Pommern manade kurfursten Fredrik III att ej släppa ett gynnsamt tillfälle obegagnadt ur händerna. Framför allt måste han eggas att söka nå detta så ofta eftersträfvade mål nu, då hans grannmakter beredde sig att utvidga sina besittningar på Sverges bekostnad. Och likväl, själfva denna utsikt, att grannarne skulle vinna ökade områden och ökad betydelse, verkade tillbakahållande på honom. Mycket ogärna hade Fredrik III sett, huru hans sachsiske kollega svingade sig upp på Polens tron [2]. En stark Wettinsk husmakt, stödd på Sachsens och Polens omfattande resurser samt stärkt genom framgångsrika krig, innebar en ej liten fara för Hohenzollrarne. Ty hvad borgade för att ej kurfursten-konungen en vacker dag fann lämpligast följa stämningen inom den polska republiken och ställa sig fientlig mot Brandenburg. Knappast mindre ömtålig var för Fredrik III frågan om danska kronans

[1] Se vidare *Droysen, Geschichte der preussischen Politik* (Leipzig 1867) IV, 1, s. 205 f.

[2] Vid det polska kungavalet år 1697 understödde kurfursten Fredrik III markgrefven Ludvigs af Baden kandidatur. Se *A. Schulte, Markgraf Ludvig Wilhelm von Baden und der Reichskrieg 1693—97*, I, s. 471 f. samt de ibm. II såsom bil. tryckta akterna.

rättigheter och makt gent emot hertigen af Holstein-Gottorp [1], ej så mycket på grund af direkta egna intressen därvid som af fruktan för de följder, häraf kunde härflyta. En väsentlig maktförskjutning kunde här lätteligen vållas för de intresserade parterna. Särskildt var det att befara, att Fredrik III:s tilltagsna grannar i väster, kurfursten af Hannover och hertigen af Celle, skulle betjäna sig af en uppstående oro inom den Nedersachsiska kretsen för att vidga sina besittningar — kanske på Brandenburgs bekostnad, om furstarne kommo att tillhöra skilda partier.

Till allt detta kom en omständighet, hvilken under dessa kabinettspolitikens dagar ej kunde tillmätas någon afgörande vikt, men hvilken likväl utöfvade en viss hejdande verkan. I juli 1696 hade kurfurst Fredrik för ännu tio år förnyat 1686 års defensivallians med Karl XI, genom hvilken de båda furstarne lofvade hvarandra vid behof en hjälpsändning af 6,000 man att använda inom det tyska rikets gränser. Denna allians, hvilken Karl XII efter sitt trontillträde d. 23 juni 1698 (g. st.) för sin del formligen bekräftade [2], hade öfvat väsentligt inflytande på kurfurstens hållning i de holsteinska tvisterna, och dess bestämmelser i denna punkt syntes fortfarande vara enliga med hans intressen. I öfrigt hade den situation, för hvilken allianstraktaten ursprungligen afslöts, undergått betydande förändringar redan när den förnyades — såsom af traktatens något ändrade lydelse och af underhandlingarna vid detta tillfälle framgår [3] — och än mera förändrades ställningen under de närmast följande åren. Hvad som skulle blifva af den stora antifranska sammansättning, till hvilken Brandenburg slutit sig, var efter Rijswijk-freden ovisst. Flere af de gamla bundsförvanterna underhandlade hvar för sig med Frankrike; äfven kurfurst Fredrik var kanske ej ohågad att vända sig

---

[1] För Brandenburgs politik i den holsteinska tvisten finnas belysande drag hos *L. Stavenow, Sveriges politik vid tiden för Altonakongressen 1686—89* (i *Svensk Historisk Tidskrift*, 1895) samt hos *E. Olmer, Kristian V:s öfverfall på Holstein-Gottorp vid Karl XI:s död.* (*Svensk Historisk Tidskrift*, 1898).

[2] 1686 års allianstraktat och 1696 års förnyade traktat äro i sammandrag tryckta hos *Moerner, Brandbgs Staatsverträge*, s. 478 f. och 618 f. Karl XII:s bekräftelse se ibm s. 638.

[3] Dessa underhandlingar äro — dock ofullständigt — behandlade hos *O. Malmström, Nils Bjelke såsom generalguvernör i Pommern 1687—97* (Lund 1896) s. 161 f.

i sådan riktning, då kejsarens starkt framträdande förväntningar på Spaniens arf satte i snar utsikt en förskjutning af maktställningen inom riket till de oberoende riksfurstarnes förfång. Men under så ovissa förhållanden var det knappast rådligt att med käckt mod offra betryggande förbindelser, som ännu kunde hafva något värde.

Manade sålunda Brandenburgs territoriella läge och dess allmänna intressen till stor försiktighet i valet af ställning, när nya konflikter i Norden hotade, så hade kurfurst Fredrik dessutom ett specialintresse — och ett, hvilket för honom betydde nästan mera än allt annat — som nödgade honom att med yttersta omsorg söka bevara ett godt förhållande till alla mera betydande makter. En efter annan af hans gelikar hade under de sista åren ernått förhöjning i rang: Fredrik August af Sachsen bar Polens krona; Ernst August af Hannover hade trots all bitter opposition vunnit sin kurhatt, och hans son kunde i aflägset fjärran skymta den engelska kungakronan. För att vid sidan af dessa furstar häfda sitt hofs och sitt lands anseende grep Fredrik III allt fastare tanken på att jämväl förskaffa sig och sin ätt kungavärdighet. Från en djärft äregirig önskan blef denna tanke en fullt medveten plan, ett politiskt mål, hvilket Fredrik med seg energi efterjagade, själfva medelpunkten för hans statskonst. För att nå detta mål behöfde Fredrik främst kejsarens understöd, hvilket ju endast stod att vinna genom tjänster åt huset Österrikes politik. Men utan och efter det kejserliga samtycket behöfde han erkännande af den nya värdigheten från andra makters sida: att vinna detta skulle i många fall näppeligen blifva lätt, särskildt icke om Brandenburg råkade i öppen konflikt med en eller annan bland de inflytelserikare makterna. Den första regeln för kurfurst Fredriks politik blef därför att försiktigt hålla kurs mellan partierna, att åt alla håll bevara vänskapliga förbindelser, för egen del undvika brytningar och så vidt möjligt förekomma eller genom medling afhjälpa dylika för andras vidkommande. Så hoppades han kunna hålla sig alla intresserade förbundna samt i erkänsla få påräkna deras samtycke till den stora planens förverkligande.

Fredrik III:s planer på konungakronan och den betydelse, som dessa hade för honom, hade icke blifvit hans grannar obekanta. Konung August kände dem väl och tvekade helt naturligt ej att för sina syften söka draga fördel af denna kurfurstens lifssak. I Patkuls nämnda betänkanden påpekades, att Brandenburgs välvilja säkert skulle kunna vinnas för företaget mot Sverge, därest man först af alla räckte hand till att befordra kurfurstens hemliga kungaplaner; hade man dymedelst väl fått en vänskaplig förbindelse med löfte till en början om Brandenburgs neutralitet, så finge man sedan *quocunque modo* söka bringa kurfursten i strid med Sverge [1]. Misstänksamheten mot Berlinerhofvets kända dubbeltungade politik var emellertid så stor, att de sachsiska statsmännen ej, förrän alla andra förberedelser träffats, ville upptaga underhandlingarna [2].

Det första meddelandet skedde vid en personlig sammankomst mellan konung August och kurfurst Fredrik, hvilken ägde rum i Oranienbaum, ett slott i Anhalt-Dessau, vid midten af januari månad år 1700. Där torde August redan gifvit tämligen bestämda löften om sitt — och kanske äfven sina bundsförvanters — bistånd åt kurfursten vid kungakronans förvärfvande samt äfven låtit hoppet om Pommern skymta, därest kurfursten i stället ville hindra svenska invasionsplaner mot Sachsen eller Polen. Närmare om hvad som förekommit finnes hittills ej meddeladt; det blott veta vi, att man i allmänhet enats om politisk sammanslutning [3]. Att fullborda den så anknutna förbindelsen öfverläm-

[1] Om dessa betänkanden finnas några upplysningar hos *Hallendorff, Nordiska krigets förhistoria*, s. 147 f.

[2] Vid Patkuls besök i Köpenhamn maj 1699 diskuterades mellan honom och de danska ministrarne lämpligheten af att draga Brandenburg med in i förbundet mot Sverge. Man enades då, att det vore "noch nicht rathsam" att göra några meddelanden till hofvet i Berlin. — Enligt konc.-prot. vid öfverläggningarna med Patkul, konvol. med påskrift *Geheime-Conseillet 1699, D. R. A.*

I samma riktning uttalar sig ett odateradt men tydligen från år 1699 härrörande memorial, anonymt, *Remarques über der Negotiation mit Chur-Brandenburg* (i *Pol.-Schw. Krieg, V, Brdbg, Dr. S. A.*). Däri betonas framför allt, att man skulle locka Brandenburg genom hoppet om Pommern. Dock kunde man svårligen proponera saken för Brandenburg före skedd ruptur med Sverge, enär den annars lätteligen skulle "eclatieren" till utländska makter.

[3] Sammankomsten i Oranienbaum omtalas af *Droysen*, anf. arb., IV, 1,

nades af konung August åt generallöjtnanten Jakob Henrik von Flemming, hvilken ungefär en vecka senare, omedelbart innan han begaf sig till Livland för att där öppna krigsoperationerna, besökte Berlin.

Redan valet af person för underhandlingen kastar ljus öfver dennas karakter. Flemming tillhörde sedan åtskilliga år den närmaste kretsen af konung Augusts förtrogna [1]. När det gällde, tilltagsen och outtröttligt verksam, hängaf han sig däremellan med ej mindre outtröttlighet och med bekymmerslös sorgfrihet åt alla de nöjen och njutningar, som voro i kurs vid det muntra sachsisk-polska hofvet. Just en man efter härskarens sinne, blef han af denne flitigt använd i viktiga och ömtåliga uppdrag. En större uppmärksamhet tillvann han sig först, när han såsom agent vid polska valriksdagen år 1697 framgångsrikt — hans ovänner sade äfven ytterst slösaktigt — handhade sin herres sak. Det inflytande, han så hos konung August vann, bevarade han under en lång följd af år; han själf och hans frände vojvoden af Marienburg Przebendowski deltogo i de hemligaste rådslagen och planerna. Liksom han förmedlat Patkuls inträde i sachsisk tjänst, så var han ock alltifrån början delaktig i öfverläggningarna med denne om öfverfallet på Livland samt spelade en särdeles viktig roll för dessa planers realiserande, bl. a. då han i Dresden dref den hemliga underhandling med Christian Detlev Reventlow, hvilken mynnade ut i alliansen med Danmark af den 25 september 1699. För den närmaste tiden var han betrodd med öfverbefälet i Livland gent emot Riga. Att han, den mycket anlitade, med hela intrigspelet väl förtrogne, nu yttermera be-

---

s. 218 och ibm. not 2. Där bestämmes dagen till d. $\frac{9}{19}$ januari. Se ock *Waddington, L'acquisition de la couronne royale de Prusse* (Paris 1888) s. 173 f., där det uppgifves, att mötet pågått d. 19–23 januari (n. st.). — Den konung Augusts deklaration af $\frac{16}{26}$ januari beträffande kungavärdigheten, som dessa arb. omnämna, har tydligen varit allenast af preliminär art, utlofvande understöd.

Sammankomsten omnämnes i den nedan anf. *kurfurst Fredriks fullmakt för Wartenberg* af $\frac{20}{30}$ jan. 1700 samt vidlyftigare af *Meuschen i bref till Fredrik IV*, dat. Leipzig d. 20 januari 1700 *(Relat. Polen, D. R. A.)*.

[1] En samtida teckning af Flemming finnes hos *Loen, Kleine Schrifften*, I (Frankf. u. Leipz. 1751) s. 195 f.

ordrades till Berlin, det allena visade, att underhandlingen där var ett led bland de öfriga stämplingarna mot Sverge.

En underhandling af sådan art måste helt naturligt undvika alla sedvanliga former, som i någon mån kunnat fördröja resultatet eller göra dettas hemlighållande svårt. Sedan Flemming anländt till Berlin och visat sig vara försedd med behörig fullmakt[1], förordnade kurfursten Fredrik d. $\frac{20}{30}$ januari sin öfverkammarherre grefve von Wartenberg att efter tillkallande af geheimestatssekreteraren Ilgen sammanträda och underhandla med honom. I den för Wartenberg utfärdade fullmakten bemyndigades han att med Flemming afsluta och underteckna en allians afpassad för de närvarande konjunkturerna och särskildt de mellan konung August, den danske konungen och tsaren af Ryssland träffade aftalen[2]. För att fullständigt bevara hemligheten skulle ingen särskild ratifikation af traktaten gifvas utan denna äga full förbindande kraft från den stund, då den af de förhandlande ministrarne undertecknats[3] — ett förfaringssätt sålunda, som helt

---

[1] Dagen för Flemmings ankomst till Berlin är mig okänd, då jag i *Dr. S. A.* icke funnit några bref från Fl. rörande denna underhandling. Utdrag ur *Flemmings fullmakt*, dat. Leipzig d. $\frac{16}{26}$ januari, är meddeladt hos *Moerner, Brdbgs Staatsverträge*, s. 662 noten. Detta utdrag visar, att fullmakten i det hela varit likartad med kurf. *Fredrik III:s fullmakt för Wartenberg och Ilgen*, dat. Köln a/ Spree $\frac{20}{30}$ januari 1700 (orig., undertecknadt af Fredrik III och beseglådt med geheime-sigill, i *Pol.-Schw. Krieg, V, Brdbg, Dr. S. A.*).

[2] I fullmaktens ingress säger kurfurst Fredrik, att han och konung August vid en "ohnlangst gehaltene persöhnliche Zusammenkunft" aftalat att sluta ett nära förbund med hvarandra "und solches (= Bündniss) auf die jetzige conjunctures und die zwischen Höchstged. Ihr. Kön. Maj:t und H. H. der Crohn Dennemarck und der Czaar in ein und anderm genommenen mesures zu accommandiren". Så förordnade kurfursten nu efter Flemmings ankomst Wartenberg att med tillkallande af Ilgen "gedachte Allianz zu schliessen auch selbige zu vollziehen und zu zeichnen und ins gemein alles dasjenige zu thun, was zu Stiftung dieser engen und vertraulichen Verbindung zwischen Ihr. Kön. Maj:t und Libd. an einer, und Uns andern Seite erfordert wird."

[3] "Wobey Wir uns den mit mehr Hocherwehnter Ihro Maj:t ausdrucklich vereinigt haben auch wie von Ihrer Seite ebenfalls geschehen hiemit declariret haben wollen, dass obschon über gedachten Tractat, umb den Secretesse davon desto grösser beyzubehalten kein *Instrumentum ratificationis* wie sonsten wohl gewöhnlich ausgefertigt wird, denselben demnoch so fort von der Zeit an, da Er

och hållet öfverensstämde med det vid den hemliga dansk-sachsiska allianstraktaten af föregående år brukade [1].

Om underhandlingens förlopp saknas underrättelser; efter ett par dagar var den emellertid fullbordad och dess resultat förelåg i en hemlig traktat mellan konung August och kurfurst Fredrik, hvilken undertecknades i Köln an der Spree d. $\frac{23 \text{ januari}}{2 \text{ februari}}$ 1700. Vid dennas afslutande användes emellertid icke den först bestämda hemliga formen. Det exemplar af traktaten, som gick till konung August, undertecknades nämligen af kurfurst Fredrik själf och ej, såsom åsyftats, af hans underhandlare. Sammalunda nöjde man sig icke vid det för Brandenburg bestämda exemplaret med Flemmings åtgärd enligt fullmakten, utan detta afsändes till Leipzig, där konung August ännu vistades, och där det af honom undertecknades [2]. Om grunden för dessa afvikelser saknas upplysning. Måhända har Flemming funnit innehållet af den traktat, som erbjöds honom, alltför sväfvande, hvadan han sökt sin herres beslut, om den verkligen skulle accepteras.

I ingressen säges traktaten vara framkallad däraf, att konungen af Polen i förtroende underrättat kurfursten af Brandenburg, hurusom han själf jämte konungen af Danmark och tsaren af Ryssland snart torde råka i brytning med en viss grannmakt (»Einer gewissen benachbarten Puissance»), samt med anledning däraf begärt kurfurstens välvilja och särskildt hans hjälp gent emot hotande trupprörelser mot konungens egna länder. Därför

von obgedachten Ministris unterschrieben ist, seine vollige Verbindlichkeit haben soll, anders nicht als wan dergleichen ratifikation wündlich und in bester Form darüber erfolgt wehre."

[1] Om dessa hemlighetsfulla diplomatiska former se *Hallendorff, De hemliga förbindelserna mellan Danmark och konung August*, sid. 18 f.

[2] Det i *Dr. S. A.* förvarade exemplaret af traktaten finnes bland nämnda arkivs *originalurkunder* såsom *n:o 14217, b.* Det bär rubriken: "Geheimer Tractat zwischen dem König in Polen und dem Kurfürsten von Brandenburg in Betreff des vorseyenden Bruches des Königs von Pohlen mit Schweden. Cölln an der Spree $\frac{23 \text{ januari}}{2 \text{ februari}}$ 1700". — Handstilen är Ilgens. Beseglingen gjord med kurfurstens lilla geheimesigill i rödt lack.

Brandenburgs exemplar finnes i utdrag aftryckt hos *Moerner, Brdbgs Staatsverträge*, s. 662 f.

lofvar ock kurfursten att med all kraft söka afvärja och förhindra de försök, som bemälda makt eller dess anhängare kunde vilja göra att tåga genom det kurfurstliga området och angripa konung Augusts polska rike eller hans sachsiska arfländer, liksom han öfverhufvud ville gynna nämnde allierades förehafvande (art. 1). Vidare upprepade kurfursten uttryckligen det löfte, han genom ett äldre för alla tider gällande fördrag gifvit konung August, att sachsiska och polska trupper vid transport mellan Polen och Sachsen, då de ju allenast förflyttades från en till en annan af den polske konungens provinser, skulle äga *innoxium transitum* genom hans länder (art. 3). I gengäld betingade sig kurfursten, att, därest hans välvilliga hållning mot de allierade framkallade ovilja och öppen fientlighet från det »andra partiet», skulle konung August jämte sina bundsförvanter åtaga sig hans sak samt ej sluta fred, utan att kurfursten däri vunne satisfaction (art. 2). Vidare utverkade han löfte, att han själf jämte konungen af Danmark skulle erkännas såsom garant för ostörd religionsfrihet åt de protestantiska områden, hvilka genom det förestående kriget kunde råka under konung Augusts välde (art. 4). Hvad slutligen beträffade hans eget eventuella deltagande i det stora företaget, förbehöll sig kurfursten uttryckligen att fullkomligt fritt, af obunden vilja bestämma, om och när han ville framträda med sina anspråk gent emot det »andra partiet». För det fall att han emellertid förr eller senare beslöte sig för deltagande i kriget, lofvade konung August att hos sina allierade söka förskaffa honom delaktighet i förbundet samt för öfrigt så kraftigt understödja honom, att han komme i full och obestridd besittning af de områden, hvilka rätteligen borde hafva tillhört hans förfäder men blifvit dem förhållna (art. 5)[1].

[1] Seine Churf. Durchl. zu Brandenburg behalten zwar Ihren vollkommenen ungebundenen freyen Willen, ob und zu welcher Zeit sie gedachten dreye Alliirten in diesem Ihren dessein näher accediren und Ihre wieder die andere Partey ebenfalls habenden pretensiones und dabey versirendes interesse bey dieser occassion poussiren und gelten machen wollen oder nicht.

Wen aber Seine Churf. Durchl. über kurz oder lang dazu resolviren solte, solchen Fals wollen Ihro Königl. M:t in Pohlen bey den übrigen Bundesverwandten es dahinzubringen bemühet seyn, dass Sie nicht allein in dieses Concert durch ein, alsdan aufzurichtenden Tractat mit eingenommen, sondern das Werck auch dergestalt geführt und Seine Churf. Durchl. in Ihrem dessein mit solchem

Skärskådar man närmare innehållet af denna traktat, så framgår tydligt, att dess värde för konung August var tämligen imaginärt. Viktigt var naturligtvis, att Brandenburg i allmänhet ställde sig sympatiskt vis-à-vis företaget mot Sverge. En uttrycklig, för konungen tvifvelsutan mycket förmånlig bestämmelse ingick i traktaten, nämligen kurfurstens löfte i första artikeln att spärra vägen för fiendens eventuellt åsyftade rörelser öfver brandenburgskt område. Dock, det skulle bero på omständigheter, som först senare kunde visa sig, om detta löfte fick någon större betydelse: hölle den stora anfallsplanen, hvad den syntes lofva, så skulle Sverge och dess bundsförvanter näppeligen blifva i stånd att afvara några trupper för dylika operationer; som en säkerhetsbestämmelse för framtiden hade ju löftet alltid värde. Den tredje artikelns föreskrift om sachsisk-polska trupprörelser genom Brandenburg innehöll ingen egentlig nyhet. Den femte artikeln slutligen satte visserligen i utsikt, att kurfursten någon gång kunde komma att ansluta sig till förbundet mot Sverge, men inrymde honom tillika den mest obegränsade frihet att därvidlag fatta sitt beslut. Af kurfurstens hela hållning vid tillfället[1] var det tydligt, att han skulle göra bruk af denna frihet och uppskjuta sin anslutning, tills krigslyckan gifvit utslag till de allierades förmån. Emot detta sväfvande löfte vann kurfursten konung Augusts bestämda försäkran att, när kurfursten framträdde, skaffa honom inträde i de allierades krets och understöd i hans territoriella utvidgningsplaner. Och framför allt, han gjorde sig utan några verkliga uppoffringar förvissad om sin sachsiske grannes allmänna välvilja mot sina sträfvanden.

En sådan välvilja var kurfursten särdeles värdefull med hänsyn till hans kungaplaner. Men dessa planer gjorde honom ej mindre ifrig om äfven det »andra partiets» vänskap, och det var

Nachdruck secondiret wird, dass Sie zu dehnjenigen Landen, welche Ihro und Ihre Vorfahren von Gott und rechtswegen vorlangst hätten eingeräumet werden sollen, und die Ihnen *injuria temporum* mit Gewalt abgedrungen und von der andern Partey bisshehr vorenthalten worden, würcklich wieder gelangen, ohne dass sonsten Jemand, Er sey wer Er wolle, sich solche Lande *ex quacunque causa* anmassen könne. Es sollen auch solchenfalls die Waffen eher nicht nieder gelegt werden, ehe und bevor dieses Zweck erreicht worden.

[1] Jfr med det ofvan meddelade härnedan om de utomordentliga mått, som vidtogos för att bevara traktatens hemlighet.

honom angeläget att förhindra, det man på detta andra håll toge några ofördelaktiga intryck af hans förbindelser med konung August. Därför nöjde han sig icke med traktatens sväfvande eller mindre farliga bestämmelser, icke heller med de för det antisvenska förbundets diplomati sedvanliga åtgärderna att förhemliga traktaten, utan han begärde för full säkerhet än mer extraordinära mått och steg. För att förtaga alla misstankar skulle sachsiska och brandenburgska ministrar snarast möjligt sammanträda för att afsluta en annan traktat, hvilken vid behof kunde publiceras, och i hvilken man torde kunna för syns skull infoga ett eller annat, som motsade de nu träffade aftalen. Dessa senare gjorda bestämmelser skulle emellertid på intet vis äga någon bindande eller hämmande kraft gent emot den nu slutna traktaten[1].

Hur oangenämt kurfurstens öfverdrifna hemlighetsmakeri var, och hur litet lofvande utsikterna voro för aktivt understöd från hans sida, så måste Flemming nöja sig med det ernådda och snarast möjligt förfoga sig till operationsområdet, där han med stor otålighet väntades[2]. Där hade i afvaktan på hans

---

[1] I *instruktionen för Wartenberg och Ilgen* skrifver kurfursten: "Und gleichwie Ihro Königl. Maj:t und Liebd. also Wir auch gut gefunden haben, umb alle suspicion, so wegen dieses geheimen foederis entstehen könte, vorzukommen, mit dem ersten eine andere Alliants, die man bedürffenden Falls publiciren könne, schliessen zu lassen, so erklären Wir uns hiemit, dass im Fall in solchem Seitfoedere etwas enthalten wehre, so demjenigen, welches jetz auf gegenwärtige Vollmacht gemacht wird, zuwider, solches soll von keiner Verbintlichkeit sondern allerdings nul und nichtig."

I *alliansurkundens* bekräftelseformel upprepas ungefär detsamma. Då dessa bestämmelser, så vidt jag sett, äro unika för dessa underhandlingar mellan konung August och kurfurst Fredrik af Brandenburg, torde man ha rätt att antaga, det de tillkommit på den senares yrkande.

[2] *Patkul*, som jämte generalmajor Carlowitz var på återväg från alliansunderhandlingen i Moskva och vid nyårstiden 1700 inträffade i det sachsiska lägret vid kurländska gränsen, skref *till Flemming* från Memel d. 9 januari (n. st.) ett bref, däri han i tämligen skarpa ordalag yttrade, att genom F:s uteblifvande mycket gynnsamma tillfällen förfelats. (Brefvet är original, undertecknadt Wallendorff, förvaras i *Pol.-Schw. Krieg, I, Dr. S. A.*). Före d. 19 februari n. st. nådde Flemming den sachsiska kårens kvarter; se *F:s bref till konung August*, dat. Janiszky nämnda dag, i *Pol.-Schw. Krieg, I, Dr. S. A.*

ankomst hans ställföreträdare, generalmajoren Otto Arnold von Paykul i viss mån inledt fientligheterna genom att öppna den brefväxling med svenske generalguvernören i Riga, grefve Dahlberg, hvilken under de närmaste veckorna fortgick med alltmera stigande skärpa i tonen. Denna brefväxling åsyftade väl först att genom anklagelser för obefogad misstänksamhet och ovänliga, krigiska åtgärder påverka den gamle generalguvernören, hvilken torde ansetts bekväm och föga krigshågad, samt att något förklara framskjutandet af starka sachsiska gränsvakter; senare fingo de mer och mer prägeln af advoceringsförsök, genom hvilka den sachsiska styrkans befälhafvare afsåg att ställa sitt företag i så gynnsam dager som möjligt och dymedelst påverka opinionen till sin fördel[1]. Sedan Flemming efter sin framkomst träffat nödiga åtgärder, satte han d. $\frac{11}{22}$ februari (12 febr. sv. st.) sina trupper i rörelse, öfverskred den svenska gränsen och tog d. $\frac{13}{24}$ (14, sv. st.) i samma månad det lilla fästet Kobron, på Dünas vänstra strand, midt för Riga. Med denna lätta triumf samt med några tämligen resultatlösa ströftåg inåt Livland fick han tills vidare nöja sig. Att taga Riga, därför var ingen utsikt och under sådana förhållanden lät ock den önskade adelsresningen i Livland vänta på sig. Allenast eröfringen af Dünamünde, hvilken efter ett par dagars blockering och storm ägde rum d. $\frac{15}{26}$ (16, sv. st.) mars[2], var en framgång af någon betydelse, visserligen en klen ersättning för hvad man hoppats vinna men dock alltid ett synbart resultat. Den var ock den sista märkliga händelsen under denna vinterkampanj. Vårens annalkande lät tills vidare krigshändelserna hvila. Flemming lämnade snart därefter lägret vid Riga och ilade till Warschau för att nyttja

[1] *Pol.-Schw. Krieg, I, Dr. S. A.* bevarar koncepten af Paykuls och Flemmings skrifvelser samt originalen af Dahlbergs skrifvelser. Åtskilliga af dessa finnas tryckta i *Livonica etc. fasc. I*, s. 1 f. (en samtida publikation från svenskt håll, meddelande akter, flygskrifter och diverse upplysningar från kriget i Östersjöprovinserna). Tämligen utförligt refererad är denna skriftväxling hos *A. Buchholz. Beiträge zur Lebensgeschichte Johan Reinhold Patkuls* (Riga 1893), s. 143 f.

[2] Vid dateringen af krigshändelserna har jag följt *Nordberg, Konung Carl XII:s historia*, I, s. 73 f.

vårmånaderna till diplomatiska och militära förberedelser af sommarens fälttåg[1].

Den närmaste omsorgen var att förmå konungen af Danmark, hvilken visserligen länge stått i hotande ställning mot hertigen af Holstein-Gottorp men likväl ej förmått sig att begynna öppna våldsåtgärder, att nu bryta löst. I det syftet hade Flemming redan från härens högkvarter, Thorn vid Riga, dagarne närmast efter Dünamündes fall hänvändt sig dels till änkekurfurstinnan af Sachsen och dels till den danske storkansleren grefve Conrad Reventlow, för att bägge dessa hvar på sitt håll måtte pådrifva konung Fredrik. Det vore, betonade han till Reventlow, högst nödvändigt, att Danmark nu, då konung August gjort allt för att fylla sin förbundsplikt, ock gjorde sin skyldighet. Syntes konung August stå ensam i striden, så vore fara värdt, att både polska republiken och andra påräknade deltagare i anfallet uteblefve[2]. Om dessa föreställningar behöfts, torde vara osäkert. Af allt att döma har konung Fredrik blott velat afvakta gynnsamma underrättelser från Livland och genast efter budet om Dünamündes fall själf gifvit befallning om angrepp på den hertigen tillhörande Husumer-skans. Den 11 april (n. st.) började danskarne beskjuta denna, och därmed var äfven på denna kant kriget öppnadt[3].

* * *

Flemmings operationer vid Riga väckte allestädes den största uppmärksamhet. Som deras aggressiva innebörd trots alla försök att ställa saken i annan dager ej kunde misskännas, sam-

[1] Den 18 april (n. st.) skrifver dåvarande öfverbefälhafvaren vid Riga *Paykul till Flemming*, hvilken då befinner sig på resa till Polen (*Pol.-Schw. Krieg*, II, fol. 133, *Dr. S. A.*). Till Warschau har Flemming ankommit d. 19 april (n. st.), enligt *Trampes bref t. Fredrik IV*, den 20 april (*Relat. Polen, D. R. A.*).

[2] *Flemming till Reventlow d. ä.*, Thorn v. Riga d. 28 mars 1700 (n. st.) (koncept i *Pol.-Schw. Krieg*, I, fol. 599 f.). — Af *F:s bref till änkefurstinnan* finnes afskr. bilagd ett bref af Fredr. von Ahlefeld till Fredrik IV, dat. Dresden d. 20 april 1700 (*Relat. Polen, D. R. A.*).

[3] *Leijonclo till Karl XII* d. 8 april (n. st.) och $\frac{8}{18}$ april 1700 (*Leijonclos korresp., S. R. A.*).

manställde man dem helt naturligt med Danmarks allt sträfvare hållning mot hertigen af Holstein-Gottorp. Att verkligen en kombinerad attack på Sverge var å bane, blef fullt tydligt, när konung Fredrik å sin sida skred till öppna fientligheter. Ett stort krig, hvars utbredning ej bestämdt kunde förutses, förestod sålunda i Norden — ett farligt verk under de osäkra, allmänna konjunkturerna.

Ludvig XIV kände sig kanske framför andra obehagligt berörd af krigsbudskapet. Med tanke på, hvad för öfverraskningar den spanska arfsfrågan skulle kunna bringa, hade han låtit sin diplomati sträfva att utjämna Sverges och Danmarks tvister. Nu stodo dock dessa båda makter i begrepp att bittert bekriga hvarandra, och en tredje makt, hvilken han menat alltid kunna hafva sig tillhanda, Sachsen-Polen, höll på att inveckla sig i de nordiska angelägenheterna. Detta hotade att medföra en högst betydande minskning af den anhängar- och bundsförvantskara, med hvilken han hoppades imponera på kejsaren, sedan han nu ändtligen nått en ny öfverenskommelse med Vilhelm III om successionen i Spanien och dess biländer. Från denna synpunkt, ej af någon vidare omsorg för Europas allmänna lugn och speciellt Östersjöländernas, fann han det nu vara en särdeles viktig uppgift för sin diplomati att snarast möjligt dämpa oron i Norden[1]. I följd häraf kommo också händelserna vid Riga att öfva en mycket märkbar inverkan på förhållandet mellan Ludvig och konung August.

Jordan, som ej hörde till de i den livländska stämplingen och krigsplanerna invigda, blef alldeles öfverraskad af de första budskapen från Riga. Utan att själf hafva fått några direkta underrättelser och i saknad af hvarje instruktion, huru han efter dessa nya händelser borde inrätta sin underhandling, hade han allenast att hålla sig passiv och sökte med en föregifven sjuklighet bemantla sin passivitet och dölja sin okunnighet om konung Augusts afsikter[2]. Emellertid trodde han sig skönja tyd-

[1] Denna tankegång, som leder Ludvigs diplomati i alla dess åtgöranden under denna tid, är särskildt utvecklad i *instruktionen för Héron*, dat. Versailles d. 7 april 1700 (*Instructions, Pol.* I. s. 246 f.).

[2] *Jordan till Beichlingen(?)*, Paris d. 19 mars 1700 (orig. i *Jordans Verschickung, Dr. S. A.*): . . "Was für eine Consternation die lieffländische

liga bevis, att konungens kraftutveckling mot Sverge imponerat på de franska statsmännen och gjort dessa mera tillmötesgående än förr. Torcy, den franske utrikesministern, betonade nu för honom, att man vore särdeles hågad att nära förbinda sig med konungen af Polen, och det utlofvades till och med, att — hvad denne så länge fåfängt yrkat — ett särskildt franskt sändebud skulle affärdas till Warschau. Jordan tvekade ej ett ögonblick om orsaken till denna gunstiga förändring: Frankrike vore missbelåtet öfver Sverges nära förbindelser med sjömakterna, och såge därför rätt gärna, hvad nu tilldragit sig; allt berodde dock på att afgörande framgångar snart vunnes i Livland [1].

Sådan hoppades jämväl konung August, att Frankrikes ställning skulle vara. I nya föreskrifter, hvilka tämligen snart efter krigsutbrottet afsändes till Jordan, lade han denne på hjärtat, att för de franska statsmännen utveckla, hvilken högst betydande fördel deras herre måste röna af krigsutbrottet i Norden. Detta vore i själfva verket en Frankrike gjord tjänst, då därigenom utom Sverge ej mindre än fyra makter — Sachsen, Brandenburg, Danmark och Lüneburg — hvilka annars vid en eventuell konflikt torde förena sig med kejsaren mot Ludvig XIV, bundes på annat håll. Konung August litade dock ej själf särdeles mycket på att dessa grunder skulle göra verkan, ty i samma drag beordrade han Jordan att kräfva Frankrikes inskridande mot Sverge jämlikt § 35 af Olivafreden. Han sökte härvid upprätthålla fiktionen att vara den förorättade, direkt utmanade parten, men som denna fiktion ej tålde allvarsammare granskning, urgerade han den ej därhän att kräfva väpnadt ingripande af

Operation alhier verursachet ist mit der Feder nicht su beschreiben; weilen aber alle frembde Ministri die Taschen voller Nouvellen haben, ich aber nicht die geringste Zeitung, noch ordre, wie ich diese ruptur excusiren oder derselben einen Nahmen geben soll, undt dannenhero ohne Schande nicht erscheinen kan, so fingire eine kleine Unpässlichkeit. — — — Es dependirt nunmehro alles von glücklichem Success undt so baldt ich erfahre, dass H. Flemming weitere progressen gemacht habe, gehe ich sofort nach dem Hofe. — —."

[1] Flerestädes i Jordans bref från denna tid. Se särskildt *Jordan till konung August* d. 25 mars 1700 (orig. i *Jordans Verschickung, Dr. S. A.*).

garanten Frankrike, utan befallde Jordan att allenast antyda, det en fransk medling vore önsklig och lämplig[1].

Den sålunda framkastade tanken på Frankrikes medling var tvifvelsutan föga mera uppriktigt menad än klagomålet, att man för egen säkerhets skull blifvit nödgad till fientligheterna. Det betonades tvärtom, att man härmed främst ville neutralisera en befarad fransk vänskap för Sverge. För öfrigt skulle mediationen bringa den fördelen, att Ludvig XIV nödgades i någon mån tillfredsställa konung Augusts länge hysta önskan genom att till Polen affärda ett särskildt sändebud. August skyndade sig också nu att göra allt, hvad på honom ankom, för att undanskaffa de dittillsvarande hindren för en dylik fransk beskickning. Han beredde sig nämligen att låta gifva all önskad upprättelse för Danziger-affären, i det han befallde staden Danzigs sekreterare att begifva sig till Frankrike och där göra afbön för stadens beteende[2].

Danzigs knäfall blef öfverflödigt, ty innan dessa anordningar ledt till någon verklig påföljd, hade Ludvig beordrat öfverste du Héron, hvilken för tillfället var hans sändebud hos hertigen af Braunschweig-Wolfenbüttel, att afresa till Warschau. Instruktionen för Héron utfärdades d. 7 april, sålunda samtidigt med att nyheten om Dünamündes fall i sachsarnes händer började utbreda sig. Det är ej omöjligt, att beskickningen påskyndats genom underrättelserna från krigsskådeplatsen. Dess syfte blef emellertid ej det, som konung August och hans representant i Paris helst önskat, och hvilket man hoppats, att framgången i Livland skulle befordra.

Hérons instruktion[3] visar, att den framgång Jordan i och med den franske gesandtens affärdande vunnit, var mera sken-

---

[1] Detta efter tvenne bland *Etl. Instr. Jordan, Dr. S. A.*, förvarade skrifter, som skulle tjäna Jordan till ledning. De utgöras af dels en kort promemoria dels en längre utveckling af dennas innehåll. Båda äro odaterade och hafva väl sålunda sändts inneslutna i något bref till Jordan.

[2] Egenhändigt bref från *konung August till Jordan* (orig. och afskrift i *Etl. Instr. Jordan, Dr. S. A.*). Brefvet är odateradt, men afskriften bär påteckning: Warschau d. 2 april 1700.

Jordan fick emellertid befallning att tillse, det denna underkastelse från Danzigs sida ej skedde, förrän Frankrike uttalat sig till de förbundnes förmån.

[3] Instruktionen är tryckt i *Instructions. Pol.*, 1., s. 246 f.

bar än verklig. Ett af konung Augusts önskemål hade nåtts: den sedvanliga diplomatiska förbindelsen mellan Frankrikes och Polens kronor var återställd, och därmed hade äfven möjligheten af en intimare sammanslutning ryckt närmare. Men Héron medförde inga direkta uppdrag i syfte att nu bringa en sådan sammanslutning till stånd. Han skulle i ett för allt ägna sin uppmärksamhet och sina ansträngningar åt att få slut på kriget med Sverge, icke genom att erbjuda Frankrikes medling — konung Ludvig ansåg sin ära fordra, att han formligen ombeddes om denna, hvilket ännu icke skett — utan genom att utlofva dess *bona officia*. Såsom motiv för detta fredsarbete anförde Ludvig i allmänhet sitt sträfvande att upprätthålla lugnet i Europa men påpekade tillika, att konungen af Polen, som ju genom Jordan erbjudit honom och hans politik sina tjänster, kunde genom kriget med Sverge hållas bunden just i det ögonblick, då han behöfdes. Enligt Ludvigs bedömande hade konung August begynt kriget allenast för att få sysselsättning och underhåll åt sina sachsiska trupper, hvilka han af hänsyn till sin ställning inom polska republiken ej kunde afvara; i och för samma truppers underhåll hade Jordan så lifligt bemödat sig att åt sin herre utverka ett subsidiefördrag med Frankrike. Héron borde därför föreställa konung August, att han just igenom det påbörjade kriget motverkade, hvad han i Paris ville vinna, ty för en armé, som ej säkert stode till disposition, kunde Ludvig ej gifva några subsidier. Som härigenom frågan om subsidiefördraget kom att direkt beröras, gaf Ludvig vidare Héron befallning att ej totalt afvisa konung Augusts eventuella framställningar i denna punkt, för det fall nämligen att man först ville sluta fred: han borde låta hoppet om subsidier skymta för att så fasthålla den polske konungen, ty den tid kunde snart komma, då denne behöfdes för Ludvigs intressen. För öfrigt borde han — detta i följd af konung Augusts uttryckta lust till kejsarens arfländer — göra antydningar om möjligheten att en gång å nyo förena Böhmens krona med Polens samt i allt låta framskina, att man intet hellre såge, än att Augusts ställning i Polen blefve rätt stark. En mäktig härskare i Polen och Sachsen torde nämligen bli kejsaren en särdeles besvärlig granne. — Under det att Héron gjorde antydningar i dylik riktning, måste han

noga underrätta sig om konung Augusts situation och resurser samt därom göra meddelanden hem.

Hérons affärdande innebar sålunda intet egentligt tillmöteskommande af konung Augusts franska förbundsplaner eller ens ett inträdande till dennes förmån vid den påyrkade freden. Af Frankrike syntes ännu föga vara att hoppas utöfver talesätt af allmän välvilja. Desto ifrigare vände sig den sachsiska politiken till åtgärder, som kunde befordra det begynta kriget; därvid riktade sig helt naturligt dess blickar främst mot Brandenburg.

* * *

Enligt den hemliga traktaten af $\frac{23 \text{ januari}}{2 \text{ februari}}$ skulle en särskild sken-underhandling anordnas mellan konung August och kurfurst Fredrik[1]. Strax efter traktatens afslutande har ock konungen varit beslutad att till Berlin för detta ändamål affärda den nominelle chefen för sin diplomati, sachsiske storkansleren Beichlingen. Af någon anledning, helst som det ju ej brådskade, blefvo dispositionerna ändrade och hela saken uppskjuten. Först en månad senare upptogs den, då konungen d. 16 mars (n. st.) utfärdade instruktion för sin underhandlare, hvilken nu blef gehejme kammar- och bergsrådet Reisewiz, genom föregående beskickningar känd vid Brandenburgs hof[2]. Denna instruktion innehöll intet af större vikt beträffande kriget mot Sverge: blott i allmänhet betonar den behofvet af skydd för de kursachsiska »Erb- und incorporirte Lande» (p. 3) samt ålägger Reisewiz att

[1] Se ofvan s. 36.

[2] Af d. $\frac{3}{13}$ februari 1700, Dresden, finnas dels tvenne *förslag till kreditiv för Beichlingen*, dels en färdig och beseglad men sedan kasserad *originalinstruktion för densamme*. Denna instruktion förändrades i åtskilliga punkter samt utfärdades därpå såsom *instruktion för Reisewiz*, dat. Dresden d. 16 mars (samtliga dessa akter i *Pol.-Schw. Krieg. V, Brdbg, Dr. S. A.*). Förändringarna äro ej viktiga: märkligaste nyheterna förekomma i instr:s 3:dje och 10:nde punkter, om hvilka se i texten nedan. Dessutom ströks en punkt (p. 7) af instr. för Beichlingen, hvilken mera direkt talade om ett krigsföretag. Såsom instruktionen slutligen utfärdades, var den så allmänt och försiktigt hållen, att den utan egentlig risk kunde bli bekant.

noga känna sig för, hvad Berlinerhofvet sade om de livländska affärerna (p. 10). Emellertid brådskades ej heller nu med Reisewiz' afresa. Konung August förberedde just en större truppförflyttning under befäl af fältmarskalk Steinau från Sachsen öfver Brandenburgs område till Polen, och de bägge närmast häraf intresserade furstarne — säkerligen dock mest kurfurst Fredrik — funno det lämpligast, att ingen sachsisk gesant kom till Berlin, förrän denna marsch var en *faite accomplie*[1]. Reisewiz afvaktade sålunda underrättelsen, att Steinaus marsch gått för sig, och först sedan denna ingått, begaf han sig till Berlin, dit han d. 28 maj (n. st.) anlände[2].

Under denna tid hade dock ej Berlinerhofvet varit ostördt af mer eller mindre direkta anmaningar att nu taga del i de började fientligheterna. Den danske grefven Christian Detlev Reventlow, som efter sin vistelse i Dresden på senhösten 1699 begifvit sig till Wien och där drifvit åtskilliga underhandlingar, hvilka jämväl rörde företaget mot Sverge[3], passerade på åter-

---

[1] I *Pol.-Schw. Krieg, V, Brdbg, Dr. S. A.* (fol. 52 f.), finnes odat. utkast till *gehejmeinstruktion för Marschall von Bieberstein*, konung Augusts kammarherre, hvilken flitigt användes vid underhandlingarna med Brandenburg. Däri uppdrogs åt M. v. B. att bl. a. i Berlin utverka, det Brandenburgs i Krossen stående trupper, hvilka spärrade sachsarnes väg till Polen, skulle bortdragas. — Också skrifver *M. v. B. till konung August*, Berlin d. 15 maj 1700 (orig. i nysscit. vol.), att de brandenburgska trupperna till påsken dragits ur Krossen, hvadan Steinau utan svårighet kunnat passera.

Huru kurfursten själf ville hafva sin hållning härvid betraktad, framgår af hans *bref till kardinal-primas Radziejowski*, dat. Köln an der Spree d. 18 maj 1700 (afskr. i *Pol.-Schw. Krieg*, II, fol. 462). Kardinalen hade d. 29 april tillskrifvit kurfursten med anledning af ryktet om hotande svenskt anfall på Polen från Pommern samt bedt honom för dylikt fall bl. a. ej spärra vägen för nödiga hjälptrupper till Polen (enl. afskr. i nysscit. vol., fol. 208). Härpå svarade kurfursten: "— — Copiæ etiam e Saxonia in Poloniam iter façientes, quamvis pacta Poloniam inter et Nos inita, ad transitum tantum in Prussia per alibi permittendum nos obstringant, per ducatum tamen nostrum Crosnensem, equidem insciis Nobis. et non expectata a Nobis venia, sine expedimento transitum jam tum habuere, de quo quidem, cum in eo quodammodo desideriis Dil. Vræ satisfactum sit, querelas ad Regm Suam Majestatem et rempublicam nunc deferre nolumus — —."

[2] *Reisewiz till konung August*, Berlin d. 31 maj 1700 (orig. i *Pol.-Schw. Krieg*, V, *Dr. S. A.*).

[3] En del bref beträffande denna underhandling finnas bland *Relat. Polen* samt i *Reventlow (Div.) 1699—1700*, allt *D. R. A.*

väg härifrån i februari månad genom Dresden. Där torde han hafva sammanträffat med konung August [1]. Säkert är, att när han något senare dröjde i Berlin, har han där efter konung Augusts — och väl äfven sin egen herres — önskan sökt förmå kurfursten af Brandenburg till fredsbrott med Sverge [2]. Som emellertid de sachsiska krigsoperationerna alldeles nyss börjat och ännu ej visat några vidare resultat, blef kurfurstens svar afböjande [3].

Den fråga, som Reventlow berört, var naturligtvis från konung Augusts synpunkt den ojämförligt viktigaste i hans förhållande till Brandenburg. Då Reisewiz ej var rätte mannen att med kraft och tillräcklig kännedom af situationen drifva den framåt till önskad lösning, sände konungen på försommaren Flemming å nyo till Berlin. På denna beskickning medförde Flemming dels åtskilliga uppdrag, som tålde offentlighetens ljus, och hvilka återfinnas i hans instruktion, dels ärenden af hemlig art, för hvilka antagligen ingen skriftlig instruktion ansetts lämplig utan muntliga föreskrifter fått göra tillfyllest [4]. Af de offentliga uppdragen voro viktigast förslagen, att konung August skulle tillbyta

---

[1] Om Reventlows vistelse i Dresden denna gång berättar *Trampe i bref till Fredrik IV,* d. 16 febr. 1700 (postscriptum; orig. i *Relat. Polen, D. R. A.*), att R. d. 13 febr. lämnat Wien, nyss besökt Tr. och då bedt honom för konungen omnämna hans färd, emedan han själf omedelbart fortsatte.

[2] Underrättelsen om detta Reventlows bemödande i Berlin har jag genom ett bref från *R. till konung August,* Berlin d. 13 mars 1700 (orig. *Pol.:Schw. Krieg,* I, fol. 322, *Dr. S. A.*). Huruvida någon extra beskickning från Köpenhamn här egt rum eller R. stannat i Berlin på hemvägen från Wien är jag ej i tillfälle att afgöra. Troligast är, att han genast vid hemkomsten fått vända om för nya uppdrags skull.

[3] Enligt *R:s nysscit. bref till konung August* (delvis chiffreradt): "— — Brande. ne veut pas sentendre a declarer Krieg a Schweden mais offre alliance avecq Denmarck et pretend que Denm. le declare des apresent Roy pourquoy j'attends les ordres de Denmarck — —." — En hemlig dansk-brandenburgsk allians, fientlig mot Sverge och af liknande innehåll som den sachsisk-brandenburgska, afslutade emellertid Reventlow d. 21 mars (n. st.) i Köln a/Spree. Se *Moerner, Brdbgs Staatsverträge,* s. 663 f.

[4] *Instruktionen för Flemming,* dat. slottet i Warschau d. 31 maj 1700, finnes i orig. i *Pol.-Schw. Krieg, V, Brdbg, Dr. S. A.* De hemliga uppdragen framgå dels af åtskilliga skrifvelser från Flemming, dels af kurfurst Fredriks hemliga resolution af d. 15 juli 1700 (se nedan!).

sig furstendömet Krossen mot sachsiska områden eller penningar, samt att kurfursten skulle låta honom tillhandla sig en del förnödenheter för arméns räkning[1]. Den viktigaste förmån, som konungen var beredd att gifva i gengäld, var ett öppet erkännande af den preussiska kungavärdigheten. Emellertid var det hvarken Krossen eller de nämnda förnödenheterna, som han härigenom främst ville vinna — Flemming fick tvärtom formlig befallning att ej urgera landbytet, därest svårigheter mötte — utan kurfurstens direkta understöd i kriget.

Den på tidens tecken ifrigt aktande kurfurst Fredrik befanns vid Flemmings ankomst till Berlin fortfarande ej mycket hågad att efterkomma dessa uppmaningar. De förbundnes sak visade ännu inga lofvande framsteg. Polska republikens anslutning var oviss nog, då framgången i Livland blifvit så klen. Intet hördes om tsar Peters krigsförklaring, och det var icke omöjligt, att denna alldeles inhiberades på grund af svårigheter vid fredsslutet med Porten. Danmark hade visserligen begynt krigsoperationer mot hertigen af Holstein-Gottorp, men — det kunde kurfursten såsom gammal och intresserad medlare vid de holsteinska tvistigheterna väl förutse — det skulle knappast töfva länge, förrän en stark diplomatisk och militärisk pression från Altonafördragets garanter skulle lägga tygel på den danska dådlusten. Att genom egen energisk insats skaffa Danmark luft, uppmuntra polska republiken och så själf gifva utslag till de förbundnes förmån, därpå tänkte kurfursten minst af allt, ty blott den opartiska ställningen mellan de stridande gynnade hans önskningar.

Flemming fick också i Berlin mottaga många försäkringar om det varma intresse, man hyste för hans herres sak, och vinkar, att man gärna skulle vilja direkt understödja denna, allenast den själf ginge något bättre, men tillika antydningar, att det bästa, man nu kunde göra, vore att tänka på fred[2]. Icke ens den

[1] Om detta senare hade redan Marschall von Bieberstein underhandlat, såsom af hans korrespondens framgår.

[2] *Flemming till konung August*, Berlin d. 5 juli (koncept i *Pol.-Schw. Krieg, V, Brdbg, Dr. S. A.*) samt *Flemming till Patkul*, Malckow d. 13 juli (afskr. i nysscit. volym). I det förstnämnda brefvet hemställer Flemming själf på grund af Berlinerhofvets utsagor till konung August, om det ej vore lämpli-

kraftigaste häfstång, som Flemming här hade till sitt förfogande, frågan om kungaplanerna, gjorde till fyllest. Han kunde öfverbringa konung Augusts såsom Polens härskare utfärdade deklaration att erkänna kurfursten såsom Preussens konung, sedan han låtit kröna sig och sedan han högtidligen öfverbragt till konung August de försäkringsbref, som för polska republikens trygghet voro nödvändiga [1]. I utbyte häremot erhöll Flemming af kurfursten också en deklaration, hvilken meddelade svar på vissa af hans offentligen kända andraganden. Denna deklaration, som är daterad Oranienburg den 15 juli, afslog framställningen om Krossens utbytande — kurfursten saknade full disposition öfver området, då han hade det såsom län af kronan Böhmen — men tillförsäkrade konung August fri och obehindrad genommarsch från Sachsen till Polen [2]. — Samma dag och ort gaf kurfursten jämväl en resolution på de hemliga andraganden, som Flemming haft: beträffande krigsfrågan förklarade kurfursten sig vilja göra allt, för att kriget skulle slutas till konungens fromma. Till den ändan vore det önskligt, att konung August ju förr ju hellre ville antaga den välvilliga mediation, som han erbjöd, och uppgifva sina fredsvillkor [3].

Kurfurst Fredrik nöjde sig ej med denna resolution utan gjorde aktiva mått och steg för att få en fredsmedling i gång. Redan före d. 15 juli hade han instruerat en särskild gesant, som hos polske konungen skulle göra framställningar i dylikt

gast att befullmäktiga någon person för att vid eventuella danska fredsförhandlingar bevaka hans intressen.

[1] *Waddington, L'aquisition de la couronne royale de Prusse* (Paris 1888), sid. 189. Enligt W. är deklarationen daterad Warschau d. 6 juli men ett exemplar af den retrodaterad till d. 6 juni. De akter, W. framdragit, hindra dock ej, att d. 6 juni skulle kunna angifva riktig tid, då d. 6 juli vore en felskrifning, något som passar bättre med hänsyn till tidpunkten för Flemmings instruerande.

[2] Deklarationen finnes såsom *originalurkund n:o 14226, b* i *Dr. S. A.* Den är undertecknad af kurfursten med kontrasignation af Wartenberg samt beseglad med kurfurstliga sigillet.

[3] Resolutionen finnes såsom *originalurkund n:o 14226, c* i *Dr. S. A.* Den är hållen i samma hemliga form som traktaten af $\frac{\text{23 januari}}{\text{2 februari}}$, sålunda beseglad med kurfurstens geheimesigill och saknande kontrasignation till kurfurstens namn. Resolutionen gäller i öfrigt åtgärder i anledning af kungaplanen.

syfte, och han lät sig nu angeläget vara att äfven mana konung Fredrik af Danmark till snar fred[1]. Konung August var emellertid ej sinnad att lyssna till uppfordringar af denna art. Han kände sig besviken på Brandenburg och var därför högeligen förgrymmad öfver dess hållning: kurfursten hade ju blott velat nyttja honom såsom verktyg att själf vinna kungakronans glans och utan att gifva något i gengäld. Han vore dock ej alls beroende af kurfurstens nåd, ty han behöfde allenast säga ett ord för att med Frankrikes eller kejsarens hjälp få ett godt slut på kriget[2]. Också tänkte han nu alldeles afbryta underhandlingen men gjorde dessförinnan ett yttersta försök att höja den sjunkande tilltron till hans militära resurser och att ägga kurfursten.

Mot slutet af juli månad öfvergick konung August med sin operationsarmé Dünafloden. Som öfvergången verkställdes i närheten af en svensk kår, syntes den vara ett tämligen djärft företag. Dess lyckliga verkställande utpuffades ock såsom ett mästerstycke, värdigt den store Turenne, och man försäkrade, att efter denna djärfva kupp låge hela Livland öppet för de sachsiska trupperna: skrytet om den svenska undsättningen till Riga skulle man nu ej behöfva höra mera[3]. Dock, den utlofvade verkan uteblef, så väl med hänsyn till underhandlingen i Berlin som i hvad angick Livlands eröfring. Kurfurst Fredrik fann i denna framgång allenast ett nytt skäl för freden, alldenstund konung August nu vunnit en så pass god militär ställning, att tämligen gynnsamma fredsvillkor kunde påräknas. I en ny

[1] *Kurfurst Fredriks instruktion för von Hoverbeck*, dat. Köpenick d. 2 juli 1700, samt *kurfurstens bref till konungen af Danmark*, dat. Oranienburg d. 18 juli — bägge i afskr. i *Pol.-Schw. Krieg, V, Brdbg, Dr. S. A.*

[2] *Patkul till Flemming*, från lägret utanför Riga d. 19 juli 1700 (orig. i *Pol.-Schw. Krieg, V, Brdbg, Dr. S. A.*), utgörande svar å en Flemmings skrifvelse af 10 juli.

[3] *Patkul till Flemming*, "au passage de Duna, 5 lieues de Riga", d. 28 juli 1700 (orig. i *Pol.-Schw. Krieg, V, Brdbg, Dr. S. A.*). Den franske envoyén Héron, hvilken enligt Patkuls bref vid tillfället var närvarande och åsyna vittne, synes hafva gifvit sin konung en gynnsam skildring, enligt hvad Jordan berättar. Jordan själf fylldes vid underrättelsen af förtjusning och uttryckte till Beichlingen sitt lifliga hopp, att augusti månad efter denna gunstiga början måtte bli "unserm grossen Augusto" rätt lycklig. Se *Jordans bref till Beichlingen* d. 20 aug. och till konung August d. 23 aug. *(Jordans Verschickung, Dr. S. A.).*

resolution, gifven Potsdam d. 5 augusti, hvilken är att betrakta som hans slutliga svar på Flemmings yrkanden, fasthöll han och skärpte äfven i vissa punkter sin tidigare uttalade ståndpunkt. Han förnyade sålunda sitt afslag beträffande Krossen samt afböjde äfven att gifva något understöd i förnödenheter. Vidare förklarade han bestämdt, att, då de flesta makter ställt sig ogynnsamma mot de förbundne, kunde han ingalunda gifva sig in i kriget. Konung August borde också taga i betänkande, att allenast kriget med Danmark vållat det svaga motstånd, som Sverge dittills gjort; trängdes Danmark ur striden skulle nog ställningen bli en annan. Direkta anfall mot Sachsen ville kurfursten emellertid söka afvärja, men ovisst vore, hvad han så till vida förmädde uträtta[1].

Efter att hafva mottagit detta svar lämnade Flemming Berlin. Reisewiz stannade där, men hvarken hans framställningar eller den påtryckning, som öfvades af en sent omsider anländ gesant från tsaren[2], hade något inflytande på kurfurstens beslut. Hoppet att under årets kampanj förmå Brandenburg till fredsbrott var förfeladt. Ungefär samtidigt härmed rönte konung Augusts politik en annan, mycket allvarsammare motgång. Danmark nödgades nämligen genom freden i Traventhal den $\frac{7}{18}$ augusti åtminstone tillsvidare afsluta sitt deltagande i kriget. Från den hotande utsikten att nu ensam få möta Sverge räddades konung August emellertid genom budskapet, att tsar Peter ändtligen blifvit redo och brutit freden.

---

[1] Denna resolution, kontrasignerad af Wartenberg och beseglad med kurfurstliga sigillet, finnes såsom *originalurkund n:o 14226, d, Dr. S. A.*

[2] Dennes resa omtalas i *Patkuls bref till Reisewiz* d. 5 och 26 augusti, skrifna från Livland (båda orig. i *Pol.-Schw. Krieg, V, Brdbg, Dr. S. A.*). — I det första af dessa bref säger Patkul gesanten vara en major Hormis (Harmis?), samt anbefaller R. att flitigt samverka med denne.

Heins till Fredrik IV d. 22 juni 1700 *(Relat. Russl., D. R. A.)* meddelar, att en Trubetskoj afrest till Berlin med förslag till kurfursten om en offensiv allians emot Sverge. I sitt *bref till Fredrik IV* d. 5 aug. 1700 omnämner Heins äfven denna beskickning, dock utan att uppgifva något namn.

KAPITEL II.

Tsar Peters ingripande i kriget.

På sommaren år 1700, när konung August företog sitt fälttåg vid Düna och konung Fredriks tvist med hertigen af Holstein öfvergick i öppna fientligheter, ansatte de sachsiska och danska sändebuden i Moskva gemensamt tsaren med ifriga uppmaningar, att han måtte å sin sida taga verklig del i kampen mot Sverge, närmast genom att understödja det sachsiska företaget mot Riga. Från danska sidan yrkades dessutom, att tsaren genom att lägga beslag på alla engelska och holländska fartyg och effekter, som funnos inom hans rike, skulle tillfoga de för Danmark så besvärliga sjömakterna en allvarsam förlust[1].

Därom kunde intet tvifvel råda, att icke den i tsarens hemliga allianstraktat med Danmark omtalade *casus foederis* existerade: danske konungen fann sig af sina grannar svårt hotad i sina rättigheter och kunde därför jämlikt alliansen kräfva, att

[1] I skrifvelse *från Fredrik IV till Heins*, dat. Glückstadt d. 26 juli 1700 (n. st.) — orig., *K. Ordr. Heins, D. R. A.* — meddelades formligen, att fientligheterna i Holstein utbrutit. Heins borde nu underrätta tsaren härom samt tillika "anzuhalten dass da solcher gestalt der Casus so wohl der zwischen Unss und dem Czaren errichteten alliance als deren in Hollandt beschenen declaration in terminis existiret, die Unss dagegen versprochenen assistence ohne fernere aussetzung geleistet undt weiln solche nicht anders dan per diversionem wirdt geschehen können, die Engländ- und Holländische Schiffe und effecten in den Gebiethe des Czaaren in beschlag genommen undt alles Commercium mit denselben auffgehoben werden möge." — —

Redan innan denna skrifvelse nått Heins, hade han på grund af föregående uppmaningar hemifrån hänvändt sig till tsaren beträffande det önskade krigsutbrottet.

bundsförvanten — utan att uppkasta spörsmålet *quis fuerit aggressor* — skulle med all kraft komma honom till hjälp [1]. Emellertid hade tsaren förstått genom ett betydelsefullt villkor inskränka dessa bestämmelsers aktivitet: alliansen skulle komma till full verkan, först när han vunnit en tryggad fred med Porten [2]. I den med konung August afslutna allianstraktaten hade tsaren fogat in ett liknande villkor, så att hvarje mot Sverige fientlig åtgärd från hans sida, äfven hvarje indirekt hjälpsändning till den allierade, uppsköts, tills berörda fred kommit till stånd [3]. Visserligen hade tsaren till bägge sina bundsförvanter försäkrat sig vara böjd att för det gemensamma intressets skull förvärfva denna fred genom en eller annan eftergift till Porten, men i verkligheten mötte uppgörelsen betydande svårigheter. Om dessa hufvudsakligen kommo från tsar Peters sida, i det denne högst ogärna släppte hoppet om en fast ställning vid Svarta hafvet, eller om de snarare gjordes af sultanen, hvilken väl knappast var böjd för någon som helst eftergift åt sin ende kvarstående, af gammalt ej vidare högt aktade fiende, det är jag icke i stånd att afgöra, då ingen utförlig skildring af underhandlingarna varit mig tillgänglig. Främmande intriger synas ej hafva uteblifvit härvid, dels i syfte att tillfoga tsaren besvär och skada, dels för att hålla honom engagerad här och så hindra honom att öppet ansluta sig till de krigförande i Norden [4]. Så utdrogos underhandlingarna öfver vårmånaderna och in på sommaren år 1700.

---

[1] Se tredje artikeln i det danska alliansprojektet af d. 10 dec. 1698, till hvilket den slutliga lydelsen af traktaten helt och hållet anslöt sig. Ifrågavarande artikel är tryckt såsom bil. II, D hos *Hallendorff, Nordiska krigets förhistoria*. Jfr ibm s. 122.

[2] Alliansens andra hemliga artikel innehöll, att öfverenskommelsen väl genast skulle hafva full kraft men icke träda i verkställighet — — "bis zu gelegener Zeit und insonderheit bis Wir Grosser Herr Unsere Zarische Majestät nach dem jetzigen gemachten Armistitio mit der Ottomannischen Pforte einen rechten bestendigen Frieden werden geschlossen haben." Enl. *originalurkunden* i *D. R. A.*

[3] Se artiklarna 2—4 och 13 ur allianstraktaten mellan konung August och tsar Peter, tryckta såsom bilaga V hos *Hallendorff*, nyss anf. arb.

[4] Jfr hvad nedan s. 52 antydes om polska intriger vid underhandlingen i Konstantinopel. I Holland utverkade på våren 1700 den svenske ambassadören där, Lillieroot, att en befallning skulle afgå till Generalstaternas minister i Kon-

Vare sig nu tsaren från början varit ifrig eller ej att snart få freden med Porten till stånd, i ett något förändradt läge kom saken för honom, då hans allierade öppnat fientligheterna mot Sverge och började ifrigt kräfva hans understöd. Mot anklagelsen för bristande förbundstrohet, kunde han alltid hänvisa till allianstraktaternas uttryckliga bestämmelser, men i verkligheten var därmed föga vunnet. Så osäkra, som de politiska förhållandena voro i denna de gamla kombinationernas upplösningstid, då snart sagdt alla makter lågo ute med försök till anknytningar så å ena som å andra hållet, kunde tsaren ej förbise, att företaget mot Sverge var i hög grad vanskligt. Om angriparne ock lyckades reda sig mot den diplomatiska eller militära pression, som var att befara från Sverges gamla vänners sida, så låg en kanske än större svårighet i de lockelser till andra, mera lysande eller lönande företag, för hvilka de enskilda medlemmarne i förbundet säkert skulle utsättas. Ville han alltså hemföra någon vinst från de svenska besittningarna, gällde det tvifvelsutan att snarast möjligt själf försäkra sig om densamma, innan bundsförvanterna hunnit få förhinder af ett eller annat slag. Eljest riskerade han att inom kort, om de allierade gingo till nya uppgifter, stå allena, skarpt misstänkt för hemlig delaktighet i anslaget mot Sverge och därför lätteligen utsatt för dettas hämnd.

Det fanns för öfrigt en särskild anledning för tsaren att vilja tillmötesgå konungens af Polen önskningar och sålunda snart begynna kriget mot Sverge. Från fredsunderhandlingen i Konstantinopel berättade Ukrajntsov, tsarens sändebud, hem, att den polske där närvarande ministern, Leszczinsky, på allt sätt intrigerade för att förhindra fredens afslutande. Dessa intriger voro desto farligare, som det påstods, att Leszczinsky ej nöjt sig med att motarbeta freden utan äfven sökt uppblåsa Portens ovilja, ja, rent af hade antydt, att polska republiken skulle vara villig att bistå i en kamp mot Ryssland [1]. Vid så farliga utsikter hade

stantinopel att söka hindra tsarens fred med Porten. *Lillieroot till Karl XII* d. $\frac{7}{17}$ april 1700, *Lillieroots dep*, *S. R. A.*

[1] Enligt *Heins' bref till Fredrik IV*, Moskva d. 5 aug. 1700 (g. st.). — Visserligen har Heins, såsom af det nedan sid. 53 f. sagda framgår, betonat denna från Polen hotande fara i bestämdt agitatoriskt syfte. Emellertid torde han väl

tsaren allenast ett stöd att lita till, konung Augusts vänskap, om hvilken han trodde sig försäkrad, och hvilken han till hvarje pris ville bevara. Endast från Polens konung kunde han vänta sig det kraftiga understöd, som skulle neutralisera dessa fientliga stämplingar bland polackarne. Anledning nog för honom således att låna ett välvilligt öra åt de förslag, som framburos till honom å nämnde konungs vägnar.

I slutet af juli och början af augusti månad år 1700 uppbjödo den sachsiske ministern hos tsaren, generalmajoren von Langen, och Heins, den danske konungens sändebud, gemensamt alla krafter för att drifva tsaren till något afgörande steg mot Sverge. Samtidigt med att konung August företog sin bekanta expedition vid Düna, ilade kurir efter kurir från hans läger till Moskva med ifriga uppmaningar till Langen att utverka kraftigt understöd från tsarens sida: konungen väntade sig ovillkorligen *(absolument)* verkliga prof af tsarens vänskap och af den slutna alliansen, och det var med fara förbundet att dröja längre[1]. I följd häraf var Langen jämte Heins, till hvilken han meddelat innebörden af sina uppdrag, och hvilkens understöd han begärt, under en följd af dagar i ständiga konferenser med Feodor Alexejevitj Golovin, tsarens förtrogne rådgifvare för utrikes ärenden, beträffande möjligheten att ofördröjligen direkt eller indirekt bistå konung August i företaget mot Riga. I samband med dessa konferenser skaffade sig Heins tillfälle att under en enskild audiens med anledning af de från Konstantinopel ingångna underrättelserna för tsaren kraftigt framhäfva den våda, som syntes hota

---

knappast hafva vågat göra framställningar af dylik art till tsaren, om ej hans uppgifne sagesman, det moskovitiska sändebudet, verkligen gjort de åberopade meddelande.

I saml. *Pol.-Schw. Krieg, III,* fol. 202 f., *Dr. S. A.* finnes ett ganska intressant *Extract Schreibens von Ihr. Czaar May:t Gesandten aus Constantinopel von 7 july st. v.*, hvilket just innehåller samma anklagelser mot Leszczinsky. Bl. a. påbördas denne: "Auf seinen König aber hat er sich sehr beklaget, das er ein grosser Freund ist von Ihr. Zaar. M:t: sie würden ihm aber in keinen Dingen gehorchen und wollten ihn vom Königreich verstossen." Utdraget angifver ej, till hvem skrifvelsen sändts, men den synes varit riktad till tsaren. Då skulle den, därest den är äkta, kunnat ligga till grund för Heins' yttranden.

[1] Enligt referat i *Heins' bref till Fredrik IV* Moskva d. 5 aug. 1700 (g. st.).

från polska republikens sida, och den ögonskenliga nödvändigheten att nu genom raskt handlande göra sig konung August säkert förbunden. Dessa synpunkter, hvilka Heins låtsade sig framhäfva allenast af oegennyttigt intresse för tsarens bästa, förfelade ej att göra verkan. Vid en ny öfverläggning d. 1 augusti (g. st.) inför tsaren meddelade denne, att han, oaktadt det ännu rådande krigstillståndet med Porten både berättigade honom att ännu dröja och hindrade honom från hvarje öppen fientlighet mot Sverge, likväl ville indirekt understödja konung August. För den skull ville han låta dels ett antal mörsare samt förråd af ammunition och proviant dels en afdelning kosacker om sex tusen man afgå från Smolensk till sachsiska lägret utanför Riga. För att dock ej denna truppsändning skulle rent af utmana Sverge, måste den ske under skenet af att konung August själf uppbådat och besoldat dessa kosacker; till den ändan lofvade tsaren att genast med den sachsiske öfversten Königsegg, hvilken just befann sig i Moskva, afskicka till kosackernas hetman 20,000 écus, för att dessa sedan skulle kunna marschera såsom stående i polske konungens tjänst. Liknande försiktighetsmått skulle vidtagas vid öfversändandet af de berörda förråden[1].

Tvifvelsutan intresserade det vid detta tillfälle tsaren allra mest att betaga bundsförvanterna — och främst bland dem konung August — hvarje tvifvel beträffande hans förbundstrohet.

[1] Enligt *Heins cit. bref* af d. 5 aug. — Jfr bestämmelserna i *art. 4 af tsarens och konung Augusts allians* d. $\frac{11}{21}$ november 1699, tr. såsom bil. V hos *Hallendorff, Nord. krigets förhistoria.*

Intressanta drag meddelar *Langen till konung August*, Moskva d. 4 aug. 1700 (g. st.), tr. såsom bil. hos *Ustrjalov, Istoria tsarstvovanija Petra Velikago*, III, s. 557. — Han berättar, att "der Translateur Schaffirow — — — in Namen des premier Ministri Fedor Alexewitz" bedt honom ingifva några skenmemorialer för att bättre kunna dölja de verkliga planerna. "Ich habe diese Condition, umb dass Werck zu beschleunigen, mit beiden Händen angenommen, und wollte ich ihnen gerne täglich mit einem Dutzend solcher Schein-Memorialien unter die Armen greifen, wann sie nur was rechtes früchte wollten; immittels ist doch meine Schuldigkeit, dass ich die Copies zu E. M:t Nachricht beyschliesse, und lasse ich diesselbe urtheilen mit was ausschweifender Sorgfalt Sie die vorhabende desseins annoch cachieren, umb den hiesigen Schwedischen Resident Kniepern alle ombrage eines Feindlichen Ueberfalles zu benehmen, wie sich denn dieser gute Mann ganz à la Welling einschläfern lassen — — —"

Under konferensens gång hetsade han också upp sig till en verklig eller låtsad förtrytelse öfver de hinder, som mötte för hans aktiva deltagande i kriget: »Jag är icke en ordlös man», försäkrade han, »jag vill icke komma med många försäkringar, men mina allierade skola en gång få se, huru jag skall uppfylla mina löften utöfver det, hvartill jag förbundit mig.» För att lugna hans stigande häftighet skyndade sig Langen och Heins att — säkerligen just hvad han önskat framkalla — bedyra, det deras herrar ingalunda betviflade hans fasta uppsåt. Den slutönskan, som tsaren härtill fogade, att goda underrättelser snart mätte gifva honom tillfälle att bevisa sina ords uppriktighet, skulle snart gå i uppfyllelse [1].

Den 3 juli undertecknades i Konstantinopel ett fördrag om trettioårigt stillestånd mellan Porten och den moskovitiske tsaren. Den 18 augusti (g. st.) bekantgjordes denna fred högtidligen i Moskva [2]. Nu skyndade tsar Peter att hufvudstupa kasta sig in i det svenska kriget, sedan han blifvit det turkiska kvitt. Redan den följande dagen fingo de ryska trupperna befallning att marschera mot ingermanländska gränsen, och samtidigt förklarades kriget mot Sverge. Svenske residenten Knipercrona undfick sträng befallning att genast lämna Moskva. Med Sverge var sålunda brytningen öppen, så som de allierade åstundat; däremot ansåg sig ej tsar Peter, åtminstone icke för det innevarande året, kunna efterkomma danske konungens önskan om beslag på engelska och holländska varor, alldenstund han själf behöfde tillförsel från sjömakterna, så länge Danmark ej kunde besörja sådan [3].

Beträffande den ryska krigsrustningens omfattning berättar Heins, samtidigt med att han sänder dessa underrättelser, att guvernören i Novgorod furst Trubetskoj samma dag, som kriget förklarades, sålunda d. 19 aug. (g. st.), skulle med 15,000 man sätta sig i marsch mot Narva; att tsaren själf d. 24 augusti med sitt garde och andra regementen, uppgående till 10,000 man, brutit upp från sitt läger utanför Moskva samt satt sina soldater på kärror, hvadan han hoppades genom dag och natt kunna nå

[1] *Heins nyss cit. bref* af 5 aug.
[2] *Heins till Fredrik IV,* Moskva d. 26 aug. (g. st.).
[3] *Heins' cit. bref* af 26 aug.

Novgorod på sex eller sju dagar; att Feodor Alexejevitj Golovin, hvilken utnämnts till generalfältmarskalk, skulle den 29 aug. följa med 15,000 man och artilleriet, samt att ännu en vecka senare generalen furst Mikita Ivanovitj Repnin skulle komma efter med 12,000 man. Härtill komme 12,000 kosacker, som likaledes vore stadda på marsch, samt den beridna adeln, hvadan man beräknade att efter omkring tre veckor hafva 70—80,000 man i Ingermanland vid Narva. Utom dessa voro 8,000 kosacker jämlikt tsarens tidigare löfte redan på väg mot Riga för att där understödja konung August.

De siffror, som Heins här meddelar, öfverensstämma ju ganska väl med de traditionella svenska uppgifterna om den armés storlek, som mötte svenskarne utanför Narva. Någon fullt pålitlig grundval lämnar dock denna Heins' berättelse säkerligen ej, då den danske ministern, utländingen, nog icke fick skåda för djupt in i den moskovitiska förvaltningens detaljer. De siffror, som meddelades honom, förefalla också att vara allenast runda tal. Så mycket visar emellertid hans skildring af uppbrottet mot Sverge, att tsaren haft betydande krafter i beredskap, vare sig nu dessa skulle kastas emot Sverge eller sättas in i ett fortsatt turkiskt krig. Den angifver vidare, att freden med Porten varit med visshet påräknad åtminstone någon tid före dess publicerande i Moskva, då befallningen om Trubetskojs uppbrott samtidigt med krigsförklaringens bekantgörande naturligtvis måst i god tid expedieras[1].

---

[1] *Heins cit. bref till Fredrik IV* af d. 26 aug.: "— — On avoit receu nouvelle avant le depart du Czar, que le 19 Aoust le Knes Trobetskoy, Gouverneur de Novogrodt, devoit partir de cette ville avec quinze mille hommes pour investir Narva — —" — Omöjligt synes ej vara, att tsaren sedan någon tid — kanske redan vid öfverläggningarna d. 1 aug. — haft kännedom om stilleståndet men hemlighållit detta för att ostörd göra sina sista förberedelser.

Det dröjde emellertid ännu omkring en månad, innan man på svenska sidan förnam något af fredens brytande. Första budskapet om tsarens anfall synes där ha kommit genom bref från *guvernören i Narva H. R. Horn till generalguvernören i Reval Axel Julius De la Gardie*, dat. Narva d. 12 september 1700 (sv. st.). Af detta bref, som en kurir genom dag och natt bragte till Reval, finnes afskrift bilagd *De la Gardies skrifvelse till Karl XII*, dat. Reval d. 15 sept. 1700, i *Livonica 148, S. R. A.* — Horn skrifver: "Jag måste nu härmed klageligen berätta, huru såsom den här ifrån naboskapet och Ryssland så länge sedan befarade fiendtlighet icke allenast nu mera fullkommel. utbrutit,

Heins ej mindre än andra samtida berättelser antyder emellertid, att den imponerande makt, som nu skickades i fält, led af ganska betänkliga brister. Emot rent barbariska nationer kunde den vara god nog, men för att kunna bestå i allvarsammare strider måste den i många hänseenden reformeras, och mycket afskaffas, som ännu inom densamma var i bruk. Så var särskildt det ryska artilleriet efter sin tid: för dess transporterande gjorde man ännu allmänt bruk af människor som dragare [1]. Hvad hufvudstyrkan, fotfolket, beträffade, fällde Patkul i sitt kända krigsbetänkande af april 1699 ett föga gunstigt omdöme om detta: det vore lämpligt att använda till förskansningsarbeten och att så offras åt fiendens eld, så att man kunde spara sitt eget folk till själfva striderna. De högst behöfliga reformerna stötte emellertid på stora svårigheter, äfven om man ännu haft tillräcklig tid att genomföra dem. Tsar Peter, som besatt en rent af beundransvärd kännedom om sitt härväsendes detaljer, var nämligen enligt Heins' uppfattning så förvissad om dettas ovedersägliga fördelar vid det moskovitiska rikets förhållanden, att det skulle bli omöjligt att öfvertyga honom om motsatsen. Att tsaren sökt och äfven lyckats draga till sig hertigen af Croy för att sätta honom i spetsen för operationerna, var under sådana omständigheter föga nyttigt: Heins var viss, att denne genast skulle finna de ryska förhållandena odrägliga och, då ingen reform stode att vinna, snart råka i full brytning med tsaren [2].

utan ock förnimmes fienden redan vara så när, att alarm skjutas måste, män om deras antal och andre omständigheter, har jag än intet närmare erfara kunnat, än att förmenas en annan armée ifrån den sidan åt Estland jemväl snart föllja skola, som begge tillhopa emot 50,000 man belöpa torde; och som jag fördenskull H. Landshöfdingen Lindehielm medelst innelyckte bref tillskrifvet, att skynda med det till Succurs ärnade Manskapet där ifrån höfdingedömet, så att det till Reval ofördröjel. komma kunde; alltså ville Eders Excell. af des höga dexteritet och Zele för K. M:ts tjänst, icke allenast des hitmarche fortskynda, dock så att de med säkerhet kunna sig hit inkasta, utan ock hos H. K. M:t och flere vederbörande med flit poussera, att den förväntade Succurs ifrån Sverige snart ankomma måtte, ty huru länge denne ofullkommel. fästning bygnad, som ändå med temmel. ringa manskap försedd är, sig eljest hållandes varder, är allenast gudi bekant, dock förlåter man sig på des nådiga bistånd, samt hvars och ens redelige intention som i sin underdånige skyldighet intet fela lärer. — — —"

[1] Så karakteriseras det ryska artilleriet i *konung Augusts bref till Heins* Warschau d. 26 dec. 1700 (afskr. i *Königseggs negociationes*, *Dr. S. A.*).

[2] Enligt *Heins bref till Fredrik IV* Moskva d. 5 aug. 1700 (g. st.)

Till allt detta kom, att lugnet inom det ryska riket ingalunda var helt återställdt efter de föregående årens skakningar. Ännu så sent som ungefär tre veckor före det nya krigets öppnande röjdes en rätt utbredd konspiration af präster, munkar och borgare, framkallad närmast af tsarens bekanta dräktreform och uppjagad genom ängslan för omfattande nyheter på religionens och sedernas områden [1].

Vidden af de svårigheter, som uppställde sig för tsaren, kan emellertid lika litet som måttet af hans resurser uppskattas allenast efter främmande diplomaters spridda och lösliga uppgifter. En fullt uttömmande undersökning häröfver torde ännu icke vara gjord; under alla omständigheter hafva inga resultat af en sådan stått till mitt förfogande. Att tsar Peter emellertid icke förbisett den vansklighet, som var förbunden med kriget mot Sverge, det framgår dels af det hemlighetsmakeri, genom hvilket han ville med sitt anfall alldeles öfverrumpla svenskarne, dels af hans samtidigt utlofvade hjälpsändning till konung August. Om Heins varit väl underrättad, har ju äfven en kontingent ryska hjälptrupper verkligen afgått att understödja den sachsiska armén. Afsikten härmed kan tydligen endast hafva varit en. Tsar Peter har beräknat, att de sachsisk-polska stämplingarna och operationerna i Livland, hvilkas lyckliga resultat enligt Patkuls försäkran var så godt som på förhand tryggadt, skulle alldeles sysselsätta de trupper, som Sverge förmådde afvara på andra sidan Östersjön, och att han själf därför skulle få lätt spel på den ingermanländska sidan [2]. Därför var han så villig att på allt sätt förstärka operationshären vid Düna. Måhända hoppades han att rent af genom öfverrumpling kunna sätta sig i besittning af Narva.

* * *

Om också för den, som närmare kände det moskovitiska rikets militära förhållanden, värdet af tsarens understöd, syntes betydligt mindre än det vid första anblicken kunde tyckas, så

[1] *Heins nyss cit. bref* af 5 aug.

[2] Jfr innehållet i art. 3 af tsarens allians med konung August — tr. såsom bil. V hos *Hallendorff, Nord. krigets förhistoria.*

medförde krigsförklaringen likväl en mycket afsevärd lättnad i konung Augusts ställning. Den fara, som Danmarks fred medfört, att han ensam skulle få föra kampen mot Sverge, afböjdes genom tsarens uppträdande på skådeplatsen; nu fördelades krigsbördan åtminstone på tvenne händer. Det lät sig också förutse, att konungen af Danmark ej skulle vara sinnad att iakttaga den påtrugade freden längre än nödtvånget kräfde, d. v. s. allenast tills sjömakterna blifvit så engagerade på annat håll, att deras uppmärksamhet icke mera kunde lifligt ägnas åt ställningen i Norden. Den tidpunkt, då detta skulle inträffa, ryckte hastigt närmare, då spanske konungens hälsotillstånd alltmera försämrades, utan att någon säker uppgörelse om hans kvarlåtenskap kunnat träffas mellan de intresserade makterna. För konung August gällde det därför främst att vinna tid. Som årstiden redan började bli framskriden och den svenske konungen med hufvudmakten af sin här ännu befann sig på andra sidan Östersjön, var en frist af några månader, kanske af hela vintern, att påräkna. Af möjligheterna under dess förlopp måste man alltså begagna sig för att stärka krigspartiet, vare sig det sedan skulle bli fråga om att med energi fullfölja fejden eller allenast att med heder komma ur spelet för att öfvergå till andra uppgifter. Under det att Frankrike fortsatte sina försök genom Héron och Guiscard att bilägga striden[1], vände sig konung August ännu en gång till Brandenburg med uppfordran att komma honom till bistånd.

Allenast några dagar, sedan underrättelsen om tsarens krigsförklaring ingått, uppgaf konung August för året sina planer mot Riga, öfvergick ånyo Düna och drog sig, utan att göra bruk af det understöd, som tsaren utlofvat honom, tillbaka på polskt område. Huruvida hans motiv därvid varit af hufvudsakligen politisk eller militärisk natur, hvarken kan eller behöfver här diskuteras. Vid sidan af allt annat har nog den tanken gjort sig gällande, att hans armé ej borde utsättas för vådan af ett eventuelt svenskt anfall under vintern, medan han själf i Warschau öfvervakade gången af sina invecklade diplomatiska förbindelser. Att detta emellertid kunde medföra en ökad svårig-

[1] Jfr noten å sid. 60.

het för tsaren i militäriskt hänseende, det lät näppeligen ännu beräkna sig, och för öfrigt tog han knappast hänsyn till sådant.

Utom tsarens krigsförklaring hade ett annat, delvis nytt moment tillkommit, men detta af rakt motsatt betydelse. Genom freden i Traventhal blefvo Sverges på tyskt område stående trupper, hvilka förut tagits i anspråk af de holsteinska händelserna, fria till annan disposition. Då blef aktuell den fara, som konung August länge motsett, faran för en svensk invasion i Polen eller Sachsen. Den senare eventualiteten oroade honom helt naturligt mest. Som i bäggedera fallen den närmaste vägen ledde genom Brandenburg, blef det en hufvudsak att observera dessa möjligheter vid den nu affärdade nya beskickningen till Berlin — den tredje för året som anförtroddes åt Flemming.

I samma dagar, som Rigas cernering upphäfdes och de sachsiska trupperna sattes i återmarsch[1], utfärdade konung August från lägret vid Riga d. 13 september (n. st.) Flemmings nya

---

[1] Datum för uppbrottet har jag mig ej med full säkerhet bekant. Det synes emellertid hafva skett under dagarne d. 15—20 september (n. st.). Jfr *Buchholz, Beiträge zur Lebensgeschichte Patkuls*, s. 163 f.

Uppbrottet förbereddes genom ett franskt försök att skaffa konung August stillestånd. Den franske envoyén Héron besökte d. 5 september (sv. st., $\frac{4}{15}$ sept.) den svenske generalguvernören i Riga Erik Dahlbergh, hvarvid han "gjorde såsom af sig själf en proposition om ett stillestånd af begge sidors vapen å denne orten på en behagelig tid". Dahlbergh svarade emellertid undvikande: han saknade sin konungs bemyndigande och måste åtminstone sätta sig i förbindelse med den vid Düna kommenderande generalen, Otto Vellingk. Sedan Héron härpå rådgjort med konung August, uppsökte han ånyo Dahlbergh d. 7 sept. (sv. st., $\frac{6}{17}$ sept.) samt meddelade honom följ. dag konung Augusts samtycke till att han afsände en kurir till Vellingk för denna saks skull; tills kuriren återvände, skulle en vapenhvila äga rum. Detta förslag ansåg sig Dahlbergh ej kunna afböja. *Dahlbergh till Karl XII* Riga d. 8 sept. 1700, i *Livonica 226, S. R. A.*

Denna vapenhvila synes varit allt, hvad konung August närmast behöfde, ty redan när kuriren på aftonen d. 11 sept. (sv. st., $\frac{10}{21}$ sept.) anlände till Vellingks läger vid Rujen, var konungen sysselsatt att föra sitt artilleri åter öfver Düna och att draga sina trupper tillbaka. *Vellingk till Axel Julius De la Gardie* d. 12 sept. 1700 (i afskr. bil. *De la Gardies skrifvelse till Karl XII* d. 15 sept. 1700, *Livonica 148, S. R. A.*). Genom konung Augusts afmarsch blef helt naturligt slut på frågan om stillestånd, och Dahlberghs följande bref till Karl XII hafva intet att förmäla om vidare underhandlingar för sådant.

instruktion[1]. Den viktigaste uppgiften enligt denna, att förmå kurfursten af Brandenburg till fredsbrott, borde bedrifvas under samverkan med Danmarks minister samt med det ryska sändebud, som nu vistades i Berlin för att där afsluta en offensiv allians (punkt 6). Som kraftigaste grund vid påtryckningen borde användas underrättelsen, att tsaren nu verkligen begynt krig (p. 3). Efter detta vore ovillkorligen den rätta tidpunkten inne för kurfurstens accession jämlikt traktaten af d. $\frac{23 \text{ januari}}{2 \text{ februari}}$, därest man ville med kombinerad makt nå det gemensamma målet (p. 4), allra helst som Danmark, allenast genom yttersta trångmål nödgadt ut ur de krigförandes antal, inom kort åter skulle ansluta sig, och detta desto förr ju mera kurfursten läte sina *favorables sentiments* träda i dagen (p. 5). De frukter, som häraf måste följa för det antisvenska partiets styrka, voro ögonskenliga: särskildt skulle så ypperliga konjunkturer *(bey so anscheinender herlicher conjonctur)* öfva stort inflytande i Polen, nedtysta de illasinnades invändningar och bringa republiken till brytning med Sverge (p. 7). Allt detta måste emellertid drifvas i den djupaste hemlighet, hvadan man i alla offentliga handlingar och yttranden borde föregifva, att beskickningens syfte allenast vore att genom kurfursten vinna en billig fred med Sverge (p. 8). — Jämte den omsorg, som sålunda ägnades åt direkt krigiska förberedelser, skulle Flemming bruka alla medel att förmå kurfursten till garanti för konung Augusts sachsiska länder; det vore önskligt, att till sådan garanti inbjödes äfven andra furstar, särskildt kejsaren, hos hvilken konung August ville gemensamt med kurfurst Fredrik söka befordra bägges intressen (p. 9). En konvention borde ock med kurfursten afslutas om ett visst antal brandenburgska trupper, som skulle stå beredda att vid behof inrycka i de sachsiska länderna till dessas försvar (p. 11).

Det var ej allenast till kurfursten af Brandenburg, som konung August hänvände sig med sina bekymmer om Sachsens säkerhet. Hos kejsaren anhöll han, att Sverge måtte formligen »dehorteras» från sina för rikets fred vådliga invasionsplaner; af

[1] Instruktionen finnes i original i *Pol.-Schw. Krieg, V, Brdbg, Dr. S. A.;* den är af konungen undertecknad samt beseglad med hans stora sigill.

Hannovers kurfurste, genom hvilkens länder en af de eventuella infallsvägarne i Sachsen ledde, anhöll han, att intet svenskt genomtåg måtte tålas. Från bägge dessa håll erhöll han ock tillfredsställande försäkringar[1]. Än angenämare voro honom i så hänseende underrättelserna från Danmark. Efter de antydningar, som den polske ministern i Köpenhamn, Moreau, gjort om lämpligheten af en hjälpsändning, erbjöd sig nämligen konung Fredrik att låta en större afdelning — en kår på 8,000 man — af sin efter freden tills vidare öfverflödigt stora armé träda i sachsisk tjänst i och för kurfurstendömets skyddande. Detta anbud mottogs naturligtvis med tacksamhet af konung August. Genom truppernas öfvertagande uppstod emellertid en ny svårighet, som angick förhållandet till Brandenburg, nämligen att förskaffa hjälpkåren fri genommarsch till Sachsen[2].

Äfven kurfursten af Brandenburg ställde sig villig att göra, hvad på honom ankom för KurSachsens säkerhet. Visserligen såg han helst, om detta kunde begränsas till diplomatiska åtgärder, uppmaningar till Sverges bundsförvanter att afråda den svenske konungen från så farliga företag samt formlig deklaration, att kurfursten ämnade med all makt sätta sig emot, därest genomtåg försöktes genom de brandenburgska länderna. Några löften för andra eventualiteter — att, därest svenskarne marscherade annan väg, sända sina trupper in i Sachsen emot dem — var kurfursten till en början ej hågad att gifva[3]. Först efter från andra håll ingångna gynnsamma underrättelser, särskildt

[1] Se skrifvelse från *kejsar Leopold till furst Fürstenberg* (ståthållare i Sachsen), dat. Wien d. 15 september 1700, samt den sachsiske envoyén *von Minckwitz' berättelse till konung August*, dat. Hannover d. 1 sept. 1700 (båda i afskr. i *Pol.-Schw. Krieg, V, Brdbg, Dr. S. A.*).

Rätt egendomligt ser det ut, när konung August, såsom af det sist anf. brefvet framgår, söker inför kurfursten af Hannover tillräkna sig såsom en särskild förtjänst om riksfriden, att han gjort allt för att hålla kriget på den polska sidan samt ej nyttjat det lägliga tillfället att angripa Sverge i Pommern.

[2] Enligt *Fredrik IV:s bref till Trampe*, dat. Jägersburg d. 9 okt. 1700, i chiffrerad afskrift bilagdt Sehesteds bref till Heins d. 9 okt. (bland *K. Ordr. Heins, D. R. A.*) samt *Moreaus bref till Reisewiz*, dat. Köpenhamn d. 12 okt. (orig. i *Pol.-Schw. Krieg, V, Brdbg, Dr. S. A.*).

[3] Efter *Flemmings och Reisewiz' berättelse till konung August*, dat. Berlin d. 5 okt. 1700 (afskr. i *Pol.-Schw. Krieg, V, Brdbg, Dr. S. A.*).

efter budskapet om den sachsisk-danska truppkonventionen, uppgaf han sitt motstånd härvidlag och tillförsäkrade konung August genom resolution af den 27 oktober ej blott att spärra svenskarne vägen genom Brandenburg utan äfven att, om de på andra vägar komme in i Sachsen, då låta 6,000 man af sina trupper gå i konung Augusts tjänst till hans arfländers försvar. Hvad de danska truppernas marsch till Sachsen anginge, lofvade kurfursten låta dem oförhindrade passera[1].

I den fråga, som stod främst bland Flemmings uppdrag, frågan om Brandenburgs krigsförklaring mot Sverge, led däremot den sachsiska politiken ett nytt nederlag. Här fasthöll kurfursten oryggligt sin förr uttalade ståndpunkt, och i nästan allt, hvad Flemming på sin herres befallning anförde för att beveka honom till ändradt beslut, fann han nya argument emot ett sådant. Tsaren hade förklarat krig — godt och väl, men honom hade man inrymt frihet att i ro bida sin tid; så kräfde ock kurfursten rätt att själf välja sitt tillfälle för accession. Han önskade intet hellre än att erhålla sådant, men man måste dock taga i betänkande hans länders exponerade läge mellan Sverge, Lüneburg och Holland[2]. Hvad Danmarks hållning beträffade, måste danske konungens anbud om hjälpsändning till Sachsen i rak motsats till konung Augusts försäkringar fattas såsom ett vittnesbörd om att från den sidan tills vidare ingen aktiv insats i kriget vore att vänta. Kurfurstens resolution stannade således i denna punkt vid ett häfdande af hans rättighet jämlikt tidigare aftal att med full frihet välja sitt ögonblick.

[1] Enligt kurfurstens resolution af d. 27 oktober 1700, *originalurkund n:o 14230, a, Dr. S. A.* Resolutionen är daterad Köln an der Spree nyss anf. dag, undertecknad af kurfursten med kontrasignation af Wartenberg samt beseglad med kurfurstliga stora sigillet.

Samma dag och ort afslöts en särskild *konvention mellan konung August och kurfursten af Brandenburg* med närmare bestämmelser om dessa hjälptrupper (se *originalurkunder n:is 14230, b* och *14234, a, Dr. S. A.*). Denna konvention finnes tryckt hos *Moerner, Brdbgs Staatsverträge*, s. 670 f.

[2] Efter Ilgens förklaringar enligt *Flemmings och Reisewiz' nyss cit. berättelse.*

KAPITEL III.

Konung Augusts vacklan och afgörelse för fortsatt krig.

Trots det föga tillmötesgående svar, som kurfurst Fredrik gifvit, reste Flemming på hösten år 1700 från Berlin med den öfvertygelsen, att man därstädes i grunden vore välvilligt stämd mot konung Augusts sak och verkligen — såsom försäkringarna så ofta lydt — allenast afbidade det tillfälle, då man utan våda kunde öppet understödja den. Det lägliga tillfälle, som Flemming härvid åsyftade, kom snart nog, blott åtta dagar sedan han delgifvit sin konung dessa tankar om läget i Berlin [1]. Den 1 november inträffade Karl II:s af Spanien så länge med växlande oro och hopp motsedda bortgång. Konungens testamente, genom hvilket han insatt Filip af Anjou till universalarfvinge, var redan förut ej alldeles obekant. Afgörandet hvilade hos Ludvig XIV — skulle den spanska kronan mottagas eller ej? — och då detta d. 12 november följde i jakande riktning [2], var med ens härfvan af de föregående årens underhandlingar i denna angelägenhet söndersliten och en väsentligen ny situation skapad. Det stora krig, som man allmänt väntade, skulle dock ej följa

[1] *Flemming till konung August,* Berlin d. 24 okt. 1700 (afskr. i *Pol.-Schw. Krieg, V, Brdbg, Dr. S. A.*): "Wann aber des Königs in Spanien todt Ihro freye Hände machen solle, scheinet aus starcken Muthmassungen, dass Sie die Parthey alsdann nicht ausschlagen dürfften, eben dergleichen lassen Sie an Ihro May:t den Czaar durch ihren in Kurtzer abreisenden Schloss Hauptman Prinz remonstriren."

[2] Om testamentets mottagande se *Legrelle, La diplomatie française et la succession d'Espagne,* IV, s. 41 f.

så snart. Än behöfdes en rad af omfattande underhandlingar på skilda håll för att göra ställningen fullt klar och bringa den latenta konflikten till öppet utbrott. Genast gjorde sig emellertid verkningar af den spanska successionen märkbara inom den politiska krets, hvars hufvuduppmärksamhet var riktad på kriget vid Östersjön.

För Brandenburg medförde ej dessa händelser de följder i krigisk riktning, som Flemming beräknat, men väl andra, ytterst betydelsefulla. Under trycket af utvecklingen i Spanien drefs kejsar Leopold att sätta allt högre pris på det understöd, som kurfursten af Brandenburg kunde gifva, och han beredde sig att i gengäld tillmötesgå dennes varmaste önskan. Den 16 november afslutades och den 20 i samma månad undertecknades fullständigt i Wien den s. k. krontraktaten, genom hvilken kejsaren gaf sitt gillande till kurfurstens konungaplaner och lofvade att, när kröningen till Preussens konung skett, för sin del erkänna den nya värdigheten samt bemöda sig att äfven utverka andra makters erkännande; kurfursten åter tillförsäkrade kejsaren sitt politiska understöd i allmänhet samt speciellt för ett blifvande krig om Spanien en hjälpsändning af 8,000 man [1]. Denna framgång för hans politik gjorde emellertid kurfursten än försiktigare än förut. Nu återstod att vinna allmänt erkännande åt den nya kronan, och till den ändan var det ytterst nödigt att undvika utmanande steg. Förbindelsen till hjälpsändning åt kejsaren gaf dessutom en präktig förevändning att nu afböja alla förslag, som skulle engagerat kurfurstens trupper å annat håll.

En direkt skönjbar verkan öfvade däremot det spanska tronombytet på konung Augusts förhandlingar med Frankrike. Medan Héron i Polen bemödade sig att få fredlig uppgörelse med Sverge till stånd, hade i Paris Jordan fått från Torcy mottaga oupphörliga framställningar i samma riktning [2]. Jordans

[1] Enligt *Moerner, Brdbgs Staatsverträge*, s. 810 f. — Såsom *Waddington, L'acquisition de la couronne de Prusse*, s. 140, påpekar, hade man ej ännu i Wien erhållit underrättelsen om Karl II:s död, när traktaten den 16 november afslöts. Före d. 20 november hade emellertid budskapet ingått, och ratifikationernas utväxling har tydligen genom detta påskyndats.

[2] Se särskildt *Jordan till konung August* d. 23 augusti 1700 — *Jordans Verschickung, Dr. S. A.*

förhoppningar, att ett snabbt begagnande af de utsikter, som den djärfva Düna-öfvergången syntes erbjuda, skulle sätta hans konung i stånd att sluta en förmånlig fred, efter hvilken han kunde mera fullt ägna sig åt Frankrikes tjänst, besvekos illa, då konung August alldeles utrymde sina ställningar vid Riga. Emellertid visade det sig inom kort, att Frankrikes böjelse för förbund med Sachsen-Polen i ytterst ringa, om ens någon mån påverkades af framgångarne eller olyckorna i fejden med Sverge. Just samtidigt med de underrättelser, hvilka Jordan så djupt beklagade, nämligen att årets fälttåg i det hela blifvit resultatlöst, inträdde hans underhandling helt oväntadt i ett nytt skede.

Orsaken var närmast den, att kejsaren den 18 augusti genom franska ambassadören i Wien, Villars, delgifvit Ludvig XIV sitt bestämda afslag på framställningarna, att han skulle ansluta sig till den nya delningstraktaten beträffande Spanien[1]. Detta afböjande gjorde det dubbelt nödvändigt för Ludvig att skaffa kraftiga garantiförbindelser för traktaten samt att — och detta viktigast — omgifva sig själf med talrika, starka allierade. Strax i början af september månad utlofvade och framlade Torcy för Jordan förslag till öfverenskommelse öfver den punkt i den diskuterade alliansen, som gjorde den största faktiska svårigheten, punkten om subsidierna. Och dessa förslag affärdades med en kurir till konung August och Héron. Därvid betonades emellertid, att första villkoret för att konung August skulle kunna bli nyttig för Frankrike vore, att han slöte fred med Sverge, och franske konungen vore därför villig att förmedla en sådan fred[2]. — Genom dessa uttalanden uppgaf Ludvig tydligtvis den reserverade hållning vis-à-vis fredsmedling i Norden, som han i instruktionen för Héron angifvit såsom sin, och han upprepade ungefär samtidigt anbuden till den andra intresserade makten, till Sverge. Ifrig att nu förskaffa sig äfven Karl XII:s garanti för delningstraktaten lät han sin ambassadör i Sverge Guiscard sätta i utsikt, att freden jämlikt Sverges framställda önskningar

[1] Se *Legrelle, La diplomatie française et la succession d'Éspagne*, III. s. 313 f.

[2] *Jordan till konung August* och *till Beichlingen* d. 3, 6 och 9 september 1700 (i *Jordans Verschickung, Dr. S. A.*). Jfr *Legrelle*, anf. arb. III, s. 492 f.

skulle af honom bringas till stånd på Oliva-fredens villkor [1]. Visserligen motsvarade detta icke, hvad man från svenska sidan af honom begärt — inskridande i egenskap af garant för sagda fred —, men härigenom och genom de samtidiga framställningarna till konung August var bragt på tal den franska medling i kriget, som under de närmaste månadernas underhandlingar skulle göra så mycket väsen af sig.

Jordans underhandling hvilade emellertid i det hela under den långa väntan — i regel bortåt två månader — som inhämtandet af utförligare svar från Polen kräfde. Men under denna väntan inträffade i Paris viktiga nyheter, som gåfvo förnyad fart åt alliansverket. Budskapet, att konung Karls af Spanien frånfälle stundade, och att hans testamente var gjordt, angaf för Ludvig XIV, att nu var tiden inne att genom starka, nya förbindelser bereda sig till aktion. Därvid kom naturligtvis konung Augusts sedan så länge diskuterade förslag i åtanke.

Den 22 oktober (n. st.) kunde Jordan inberätta till sin herre, att Torcy kommit till honom »expres» från Versailles med underrättelse, att konung Ludvig nu beslutat sig för att snarast möjligt afsluta underhandlingen med honom. Man skulle efter en vecka delgifva honom ett formligt förslag till allianstraktat; som emellertid det långa afståndet till polske konungens nuvarande vistelseort fördröjde afgörandet, borde Jordan genast tillskrifva honom härom för att så förbereda honom på projektet, hvilket genom kurir skulle konungen tillsändas, samt inhämta närmare förhållningsorder [2]. Efter detta gick också saken så raskt framåt, som nödtvånget att inhämta konung Augusts mening tillät. I midten af december månad var man färdig, och allianstraktaten kunde af Torcy och Jordan undertecknas; den daterades Versailles den 17 december [3].

---

[1] *Legrelle*, anf. arb. III, s. 468.

[2] *Jordan till konung August*, Fontainebleau d. 22 oktober, i *Jordans Verschickung, Dr. S. A.*

[3] Traktaten finnes såsom *originalurkund n:o 14232, a* i *Dr. S. A.*, samt är efter akten i Paris aftryckt af *Legrelle, La diplomatie française et la succession d'Éspagne*, IV, s. 241 f. Legrelle har för själfva traktaten datum d. 15 december samt för den vidfogade hemliga artikeln d. 17. Denna dubbeldatering synes, så vidt mina anteckningar från *Dr. S. A.* gifva vid handen, saknas i det för Sachsen bestämda exemplaret.

Genom denna traktat ingicks mellan Frankrike och Sachsen-Polen en närmast för tio år gällande allians med syfte att skydda Europas genom de sista allmänna frederna stadgade lugn (art. 1—2 och 8). Som upprätthållandet af Karl II:s af Spanien testamentariska bestämmelser vore en nödvändig förutsättning för detta lugn, förband sig konungen af Polen att gemensamt med konungen af Frankrike garantera Filip V besittningen af Spanien med alla dess biländer gent emot hvarje angrepp samt lofvade att i följd af denna garanti genast på den franske konungens uppfordran förklara och begynna krig mot angriparne (art. 3). Till underhåll af de trupper, som han sålunda måste hafva i beredskap, skulle konungen af Frankrike betala honom vissa subsidier så i freds- som i krigstid (art. 4). För öfrigt skulle konungen af Polen inbjuda furstarne af sitt hus samt sina allierade att jämväl inträda i denna allians med dess garantiförbindelse; konungen af Frankrike lofvade då till säkerhet för alla dessa att ej sluta fred, förrän områden, som de under kriget eventuellt förlorade, blifvit till dem restituerade (art. 6—7). Hvad kriget i Livland beträffade, vore konungen af Frankrike genom sin senaste traktat med Sverges konung förhindrad att däri understödja konungen af Polen, hvarför man enades, att han genom sin medling skulle söka åvägabringa en billig och med de krigförande makternas säkerhet enlig fred (art. 5).

En hemlig artikel, som fogades till traktaten och hvilken tillsammans med hufvudakten skulle vara ratificerad inom två månader efter afslutandet, reglerade en del af de berörda frågorna närmare. Konung August skulle hålla sina trupper uppe vid deras närvarande siffra — enligt hans egen värdering 32—33,000 man — samt härför af den franske konungen mottaga i årliga subsidier 800,000 écus. Då samtliga dessa trupper ej mera behöfdes, skulle den sistnämnde hemställa till den förre om deras reducerande samt därefter endast betala 300,000 écus i årliga subsidier; för denna mindre summa skulle konung August underhålla så stor styrka, som möjligt vore — de tolftusen man, som han själf lofvat bekosta, oräknade. Vid maj månads ingång skulle konungen af Polen vara beredd att sätta sina trupper i rörelse; dessförinnan skulle han öfverenskomma med konungen af Frankrike om operationernas riktning. Komme dessa

att vändas mot någon fridstörare inom det tyska riket, skulle konungen af Polen blifva anförare för de allierade tyska furstar, hvilka härtill förenade sig, och konungen af Frankrike skulle vid freden söka förskaffa honom de länder, som han därvid kunde eröfra, och på hvilka han för sitt kurfurstendöme eller kungarike hade berättigade anspråk.

Den af Torcy och Jordan undertecknade traktaten motsvarade visserligen ej helt de vidtflygande planer, som konung August i bi-instruktionen för sitt sändebud antydt, men den kom dem i mycket ganska nära. De stora subsidierna tryggade honom möjligheten att hålla en stark härsmakt, och stödd på denna kunde han i spetsen för ett anti-kejserligt riksparti samt med Frankrikes understöd spela en högst betydande roll, tillförsäkra sig och sitt hus ökad ära och makt — allt detta så, som han önskat sig. Men under förhandlingens långsamma gång i Paris hade nya värf, tenderande åt andra håll, tagit honom i anspråk. Hans försök att framställa dessa såsom tjänster åt Frankrike — därest nu dessa försök varit fullt allvarligt menade — hade misslyckats. Den franska politiken, som ännu ej misströstade om möjligheten att för sina syften vinna äfven Karl XII, betraktade det nordiska kriget rent af såsom hindersamt för sina intressen, och ett afgörande måste därför ske, för eller emot Frankrikes önskningar.

Detta afgörande kunde icke längre ske isoleradt blott genom en viljeakt af konung August, utan det måste påverkas af den allmänna situation, hvari hans politik nu befann sig.

* * *

I samma dagar, som Jordan i Versailles undertecknade allianstraktaten med Frankrike, nåddes hans härskare, hvilken då vistades i sin polska hufvudstad, af det bedröfliga budskapet från Narva. Samtidigt tvifvelsutan har han äfven mottagit en kejserlig skrifvelse, daterad den 30 november (n. st.), däri kejsaren protesterade mot konung Karls af Spanien testamente samt tillsporde honom liksom öfriga kurfurstar om hans råd vid de spanska sakernas läge och tillika förfrågade sig, huruvidt hans un-

derstöd kunde påräknas i denna angelägenhet[1]. Så möttes de skilda vägar, som konung August under de sista åren låtit sina diplomater trampa, och ett afgörande mellan dem måste träffas. Den frågan kom här i främsta rummet fram: var konung August genom sin politiska situation oförhindrad att nu antaga Ludvig XIV:s anbud, att sålunda göra sig till Frankrikes vapendragare emot kejsaren? Viktiga förändringar hade hans läge undergått, sedan han i november 1699 affärdade Jordan för den beskickning, som nu ledt till den i Versailles undertecknade traktaten. Främst af dessa förändringar stodo naturligtvis de, som det faktiska krigsutbrottet, fejden med Sverge, medfört. Att detta nordiska krig icke, såsom konung August ett ögonblick synes hafva förespeglat sig, kunde af Ludvig XIV betraktas såsom en honom gjord tjänst, det framgick med all tydlighet af den Jordanska underhandlingens förlopp. Allenast efter fred med Sverge skulle konung August vara i stånd att gifva Ludvig XIV det stöd, för hvilket denne var sinnad att betala. Fanns det utsikter att snart vinna en sådan fred? Att den franska medlingen — och det var den, som framför andra nitiskt tagit denna sak om hand — skulle lyckas, var redan af den orsaken knappast troligt, att den såsom villkor kräft från Sverges sida en med dettas intressen föga enlig garanti för Karl II:s af Spanien testamente[2]. Härtill kommo för den svenske konungen andra rent nationella skäl af militär och politisk art: gemensamt häntydde dessa på nödvändigheten att nu med eftertryck tillbakavisa ett farligt anslag, som denna gång redan mött svårigheter vid iscensättandet men lätteligen en annan gång skulle med större lycka upprepas.

Men om likväl alla dessa hinder undanröjdes och Sverge mot förmodan accepterade Frankrikes villkor och den fred, som så kunde erbjudas? Det skulle då yppa sig svårigheter stora nog för konung August att rätt fylla sin soldnärsförpliktelse mot Frankrike. Ensam inom denna del af riket eller blott under-

---

[1] Enligt originalet i *Span. Succession, I, Dr. S. A.* — Jfr äfven konung Augusts svarsskrifvelse, dat. Warschau d. 26 januari 1701 (n. st.) — afskrift i *Span. Succession. II*, bl. 63 f., *Dr. S. A.*

[2] Se *Schefer, Louis XIV et Charles XII* (i *Annales de l'école libre des sciences politiques*, 1890), s, 218.

stödd af de sachsiske småfurstarne kunde han ej tänka på att uppträda mot kejsaren, ty därigenom skulle hans arfländers säkerhet alltför mycket äfventyrats. Förutsättningen var också, både vid Jordans afsändande och vid traktatens undertecknande, att en liga af grannfurstar under hans ledning skulle gemensamt angripa kejsaren. Att få en sådan liga, åtminstone en af någon betydenhet, till stånd, det mötte dock numera ganska stora svårigheter — där kom en annan af den sista tidens förändringar till synes. Det hade under åren närmast efter Rijswijksfreden ej synts otroligt, att kurfursten af Brandenburg, för hvars hållning härvid konung August måste vara ytterst känslig, skulle förena sig med en anti-kejserlig aktion. Sedan dess hade kungaplanerna fört denne furste allt närmare till Österrike, och det var efter den nyss slutna krontraktaten tydligt, att han numera skulle göra gemensam sak med kejsaren. På samma sida stodo af allt att döma Lüneburgarne. Brandenburg-Hannover-Celle representerade gemensamt en styrka, hvilken lätteligen kunde hålla konung August i schack; om han således invecklades i strid med dessa, skulle visserligen därigenom beredas Frankrike luft men honom själf däremot intet tillfälle för de omfattande eröfringar, han ville göra från kejsaren.

Som mörka skuggor tedde sig dessa betänkligheter i den ljusa framtidstafla, som Frankrikes rika subsidieanbud ställde för konungen. Afgörelsen för den ena eller andra vägen, svår i sig själf, blef dubbelt svårare genom de talrika men öfverallt lika ovissa möjligheter, som på de skilda hållen skymtade. Så hafva mellan konung August och hans närmaste förtrogna viktiga rådplägningar ägt rum, därvid måttet af hans resurser och vidden af hans framtidsutsikter tagits i noga öfvervägande.

Om arten af dessa rådplägningar hafva vi bekantskap genom ett intressant längre betänkande öfver den sachsiska politikens tänkbara olika utvägar, uppsatt på konungens befallning under februari månad år 1701. Skriften, som bär öfverskriften *Bedenken die Liefl. Affairen und Spanische Successions Sache betr. 1701*[1], har utan tvifvel haft Flemming till författare. Den

[1] Detta betänkande finnes i *Span. Succession II*, bl. 100 f., *Dr. S. A.* Det föreligger dels i rättadt koncept, dels i renskrift. Den senare bär till sist den ofullständiga dateringen "Warschau d. — — Febr. 1701" men saknar all underskrift. Det måste, såsom af innehållet framgår, vara afgifvet före konungens

diskussion, som det för öfver de från andra håll kända möjligheterna för konungens statskonst, vinner naturligtvis härigenom i intresse.

Tvenne voro de spörsmål, som här ställde sig för den sachsiske statsmannen: skulle vid sakernas förevarande läge kriget i Livland fortsättas? Huru skulle man riktigast förhålla sig med hänsyn till den spanska arfssaken? För så det ena som det andra spörsmålets besvarande var det nödvändigt att öfverväga måttet af konungens resurser. En blick på dessa gaf emellertid föga uppmuntrande resultat: obetydligt förråd af penningar, total brist på magasin, truppernas sold delvis resterande, ytterst ringa utsikt att kunna med framgång rekrytera. Om så det förestående fälttåget (*diese Campagne*) ginge till ända utan att bringa Livlands eröfring och däraf följande nya kvarter för trupperna, blefve det nödvändigt att draga dessa tillbaka från Littauen och Kurland, alldenstund deras fortsatta vistelse i dessa nejder måste frammana oroligheter inom polska republiken. Därför vore det bättre att genast rikta all uppmärksamhet på att blifva kriget kvitt än att, fortsättande det, mer och mer blotta sin vanmakt gent emot den välrustade fienden och så allenast skada sitt anseende[1].

---

afresa till mötet i Birzen, sålunda senast vid midten af febr. månad. Vid denna tid har af allt att döma Flemming befunnit sig i konung Augusts närhet: d. 15 febr. (n. st.) har konungen utfärdat ny instruktion för honom i och för en ny beskickning till Berlin (enl. orig. i *Pol.-Schw. Krieg, V, Brdbg, Dr. S. A.*). Att Flemming haft med betänkandet att göra, framgår däraf, att rättelserna i konceptet gjorts med samma handstil, som förekommer i öfriga talrika skrifvelser från Flemming rörande dessa affärer.

Betänkandets innehåll öfverensstämmer också med Flemmings förut visade motvilja mot allians med Frankrike. Se *Hallendorff, De hemliga förbindelserna mellan Danmark och konung August*, s. 13. — På sommaren 1700 hade Flemming genom sachsiska sändebudet i Wien, Wackerbarth, fört privata underhandlingar med kejserliga hofvet om sitt upphöjande i riksgrefligt stånd. Se chiffreradt bref från *W. till Fl.* d. 27 juni 1700 samt en odaterad P. M. beträffande afgifter för upphöjelsen — också chiffrerad — i *Corresp. Flemming, CCLXXXI, Dr. S. A.* Här torde väl en anledning till Flemmings i det hela rätt kejserliga tänkesätt få sökas.

[1] Betänkandets förf. var ej den förste, som framhöll den klena utsikten att lyckas vid ett nytt fälttåg i Livland. Detta framgår af den polemik han riktar mot tanken att genom utsträckta härjningar göra fienden afbräck: "Sollte

Annorlunda ställde sig emellertid utsikterna, om ett kraftigt understöd kunde påräknas ifrån tsarens sida. Därvid vore af nöden, att denne bundsförvant först och främst försträckte konung August en summa penningar, stor nog för fälttågets behof, samt vidare förenade sina trupper med de sachsiska för att trygga dessas framgång i Livland. Funnes tsaren härtill villig, så skulle man lätteligen genom att bemäktiga sig de smärre sjöhamnarne samt inspärra Riga förhindra nya landstigningar från Sverge och så alldeles instänga den svenske konungen med hans fåtaliga trupper. Att få under dylika omständigheter fortsätta kriget vore det allra önskligaste, enär den sachsiska politiken då ägde ypperligt tillfälle att intaga den ståndpunkt gent emot andra makter, som dess naturliga intresse kräfde: det blefve nämligen möjligt att bevara vänskapen med kejsaren utan att bryta med Frankrike. Hos kejsaren kunde man särdeles väl betona, att man gjorde sig förtjänt om hans angelägenheter därigenom, att man medelst kriget hölle Sverge bundet och så förhindrade det, Frankrikes notoriske vän, att till huset Habsburgs skada blanda sig i den spanska arfssaken. Man kunde till och med på förhand *(provisionaliter)* utlofva att efter slutadt krig öfverlåta i kejsarens tjänst ett antal trupper, därest kejsaren å sin sida ville medverka att snart betvinga Sverge. Gentemot Frankrike åter borde man bete sig annorlunda. Här gällde det egentligen att ej helt och hållet afbryta förbindelsen: därför kunde man förebära, att det ej läte sig göra att så utan

---

man meynen, dass wan man dieses euitiren wollte, es genug sein würde die extrema zu tentiren, nehmlich denen Tartaren das Land zum Raub zu übergeben, so dass unter dessen faveur, und nachdem man die forts in die Lufft hätte sprengen lassen, man sich abziehen könte: So ist dieses nicht allein sehr vielen hazard und grossen Consequenzen, so man nicht alle zuvor absehen kan, unterworffen, sondern man könte dabey dennoch nicht einst vergewissert sein, ob durch solche ravage, so doch nur das platte land betrifft, dem feind dergleichen abbruch geschehen würde, dass er nicht bey Sprengung der forts Uns zu verfolgen, in Pohlen eindringen, und alsdann durch gute ordre, welche |: weil es ihm am Gelde nicht fehlet auch an Magazinen, so in den Städten befindlich, nichts abgehen würde :| leicht zu halten, die Gemühter zu sich lenken könte, welches so dan, weil wir aus Mangel nicht dieselbe gute Disciplin halten können, die Zahl unserer feinde leicht vermehren dörffte und zwar dergestalt, dass wir ihnen zu resistiren nicht gewachsen sein würden — —.»

vidare sluta det nyss påbörjade kriget med Sverge. På sin höjd kunde man förespegla Frankrike möjligheten af ett ingripande i de västeuropeiska stridigheterna, därest under dessa partierna syntes ungefär uppväga hvarandra och ingripandet således verkligen kunde gifva utslag[1].

En sådan direkt insats i den strid, som spanska arfvet torde frammana, borde allenast då ske till Frankrikes fördel, när särdeles fördelaktiga villkor från detta håll erbjödos. Annars vore det för den sachsiska politiken tvifvelsutan förmånligare, om den slöte sig närmare kejsaren, detta af hänsyn till dels de sachsiska ländernas säkerhet och Polens lugn, dels i allmänhet den olika pålitlighet, som de båda medtäflarne visat vid uppfyllandet af sina löften. Om kurfursten-konungen blottade sina länder för att sända Frankrike en hjälparmé, kunde kejsaren helt och hållet ruinera dessa; då vore fara värdt, att Frankrike ej mer skulle bekymra sig om den så vanmäktig vordne bundsförvanten. Samma trolöshet kunde man med fog befara äfven på det område, där Frankrikes vänskap skulle känts betydelsefullast, på subsidiernas. Hade icke dess gamla allierade Sverge och Brandenburg båda orsak att klaga öfver sådan opålitlighet vid subsidielöftenas fyllande? Hvem garanterade Kursachsen, att det ej skulle röna lika missöde? — Så talade allt till det kejserliga förbundets förmån, därest det nordiska kriget af någon anledning ej kunde fortsättas, och sålunda ett val mellan kejsaren och Frankrike blefve oundgängligt. Dock borde man i det längsta töfva med att tydligt gifva sin partiståndpunkt tillkänna, särdeles så länge England och Holland icke bestämdt uttalat sig. Kanske skulle man genom att så länge som möjligt bevara sin neutralitet mellan de stridande kunna få i händer det viktiga medlaruppdraget vid freden: då skulle man ej sakna läglighet

[1] "— — könnte man sich gegen Frankreich unter gewissen Conditionen dergestalt herauslassen, dass ob man zwar Unserm natürlichen Interesse nach das vornehmste absehen auf den Kayser richten muste, man dennoch nicht gänzlich sich mit Ihm einlassen, sondern nur eine Parthey von Trouppen überlassen, und ungebundene Hände behalten wollte, bis es so weit kommen möchte, dass I. K. Mt Beytritt den rechten Ausschlag geben könte, alsdan man sich zu denen vortheilhaftigeren Conditionen, so von Frankreich vorgeschlagen werden möchten, mit ganzer Macht lencken könte."

att gynna sina egna intressen. Kunde man till på köpetund er neutralitetens skydd få den sachsiska drätseln i godt skick och sätta armén i ordning, så skulle man efter freden vinna stort inflytande öfver de genom kriget utmattade grannarne.

Betänkandet, som till en början i mörka färger skildrade utsikterna för konung Augusts krigföring och politik, slutar sålunda med en ganska optimistisk framtidsmålning. Skriftens författare — och bär icke själfva denna optimism prägeln af Flemmings frimodiga fantasi? — stod emellertid konung August alltför nära, att han icke skulle tveka, om denne ständigt orolige, ständigt penningebehöfvande och därför ständigt för främmande inflytelser mottaglige furste skulle vara i stånd att tillräckligt länge hålla den nödvändiga medelvägen, därest Europas hufvudmakter möttes i allvarsam strid. Största utsikten härför ansåg han tydligen förefinnas vid det fall, att konungen under gynnsamma omständigheter i öfrigt fortsatte det nordiska kriget. Detta ej mindre än hoppet om några landvinningar vid Östersjön ledde författaren att — visserligen med åtskilliga förehåll — skjuta fram det livländska företaget såsom det, på hvilket man för tillfället lämpligast borde rikta sin uppmärksamhet.

Det företag, i hvilket konung August redan var invecklad, kunde ju också äga naturliga anspråk på att främst uppmärksammas, vare sig det för konungen skulle gälla att allenast med något så när räddad heder draga sig ur spelet eller att med användande af alla sina krafter föra det vidare. Hade konung August från början intet vågat uträtta på egen hand, så kunde han än mindre tänka därpå nu, då hans livländska expedition slagit så illa ut, under det att den unge svenske konungen utvecklat en icke anad företagsamhet och militärisk duglighet. Alltså blef frågan, huru bundsförvanterna mot Sverge, de verkliga och de blott påräknade, nu skulle ställa sig.

Danmark syntes för tillfället vara ute ur räkningen. Efter freden i Traventhal iakttog konung Fredrik en generad tystlåtenhet gent emot sina bundsförvanter och, när han någon gång bröt den, var det i regel för att urskulda sitt fredslut med det brydsamma läge, hvari hans allierades långsamma framryckande försatt honom. Särskildt hotade hans förhållande till tsaren och de moskovitiska mi-

nistrarne att efter de ifriga bearbetningar, han före krigsutbrottet användt på dessa, blifva obehagligt. I denna oangenäma belägenhet skref Heins, som understundom hyste allvarliga bekymmer för sin personliga säkerhet, åter och åter enträgna bref till sin härskare om noggranna förhållningsorder, om upplysningar rörande afsikterna för framtiden, så att han skulle kunna på något vis nedtysta de klandrande ropen och anklagelserna, men — och detta är karakteristiskt för konung Fredriks stämning — han erhöll blott med långa mellanrum några korta och intetsägande svar[1].

Med konungen af Polen underhöll konung Fredrik en något lifligare förbindelse, då han ju af hänsyn till sina länders säkerhet och sin ställning inom det romerska riket måste önska att bevara det goda förståndet med denne. Det var icke heller konung Augusts mening att genast släppa det förmånliga förbundet med Danmark därför, att freden i Traventhal vållat ett afbrott i de aktiva operationerna. Omedelbart efter underrättelsen om nämnda fred tillskref han sin danske kusin med anhållan, att han, därest han nu icke förmådde genast återupptaga fientligheterna mot Sverge, dock ej måtte öfvergifva alliansen[2]. Till svar härpå försäkrade konung Fredrik, att han visst icke vore sinnad att häfva det slutna förbundet utan hade full afsikt att upprätthålla det, fastän han så nyligen nödgad till fred ej kunde genast vara i stånd att bryta denna: när det blott blefve lämplig tid att återigen begynna, skulle visserligen icke krigsförevändningar saknas, ty i Traventhal hade dessa ej röjts ur vägen. Emellertid ville han på annat sätt visa sin förbundstrohet och erbjöd så konung August den förut berörda hjälpsändningen af 8,000 man danska trupper till Kursachsens skydd[3]. Detta förslag, hvilket från Danmarks sida säkerligen lika mycket afsåg att på ett bekvämt sätt få användning och underhåll

---

[1] Jfr vidare s. 78 nedan.

[2] Enligt det referat, som konung Fredrik gifver i sin skrifvelse *till Trampe* d. 9 okt. 1700 (se vidare nedan).

[3] *Fredrik IV till Trampe,* Jägersburg d. 9 oktober 1700 — enligt chiffrerad kopia bifogad bref från *Sehested till Heins* d. 9 okt. 1700, i *K. Ordr. Heins, D. R. A.*

Om ifrågavarande hjälpsändning till Kursachsen se ofvan sid. 62 f.

för en efter freden öfverflödig del af hären som att hålla bundsförvanten vid godt lynne, var för konung August särdeles välkommet, då han genom det fritogs från bekymret för sina arfländers försvar, när hans sachsiska trupper måste åt annat håll. Emellertid vittnade det danska anbudet och den raskhet, hvarmed löftet sattes i verket, att Danmark ej tänkte inom den närmaste tiden åter ställa sig på krigsfot. En skenbar antydan om motsatsen hade konung Fredrik gifvit, då han före truppernas affärdande förbehöll sig, att de skulle återsändas, därest han själf angrepes eller beslöte sig för att ånyo deltaga i kriget[1]. För att detta skulle bli mera än en blott antydan, fordrades en väsentlig förändring af den europeiska situationen, så att Danmark ej mer af sjömakterna tillbakahölles från sina anslag mot Sverge. Om också det d. 1 november i Madrid timade dödsfallet gaf möjlighet för en dylik förändring, så låg denna dock i ett mycket aflägset, ovisst fjärran, och den danska politiken skulle vara nödgad att ännu gå många steg, innan den ernådde någon verklig förbättring af sitt läge. Först helt långsamt, allteftersom situationens hufvudmotsättningar klarare framträdde, lyckades Danmark närma sig till de makter, på hvilkas välvilja det särskildt måste sätta värde. Under tiden var det en bjudande nödvändighet att afhålla sig från alla direkt utmanande steg mot Sverge. Så sökte konung Fredrik medelst jämförelsevis oskyldiga åtgärder bevara samförståndet med sina allierade — truppsändningen till Sachsen var så till vida lämplig — men undvek försiktigt att inlåta sig på några äfventyrligare företag[2].

Absolut visshet om Danmarks blifvande hållning kunde väl konung August icke äga, när han nu mot slutet af år 1700 tog sin och sina allierades situation i öfvervägande, men det var honom ej möjligt att förbise, huru små utsikterna till direkt dansk hjälp i kriget mot Sverge då voro. Någon som helst

---

[1] "— — Wir zweiffeln da nicht, dass der König von Polen allerdings für billig finden würdt, dass da wir entweder selbst attaquieret werden oder zu dem gemeinen absehen mit zutreten sollten, dass alsdan Uns die trouppen auff Unsser verlangen wieder zurück geschicket werden — —." *Fredrik IV:s ofvan cit. bref till Trampe.*

[2] Jfr nedan sid. 79 och not 2 ibm. om konung Fredriks afslag till tsarens anhållan om truppöfverlåtelse.

beräkning på Danmark gjordes därför icke i det ofvan berörda utförliga betänkandet. Icke heller kunde han dölja för sig, att tills vidare föga eller intet understöd vore att vänta af de ursprungligen påräknade deltagarne mot Sverge: af den brandenburgske kurfursten, hvilken uttryckligen förbehållit sig frihet att själf bestämma, när och huru han ville deltaga i kriget, och af polska republiken, hvars hållning berodde på den större eller mindre utsikten till framgång. Återstod sålunda såsom bestämdt påräknelig allenast tsaren af Moskva.

Det var nog ej utan, att tsaren vid denna tid, efter sitt eget stora nederlag, åtskilligt harmades på sina bundsförvanter för det bristande understödet, och därför kunde konung August med fog spörja, om han väl skulle vara sinnad att med allvar fortsätta kriget. Särskildt visade han sig gramse mot Danmark, som ej alls förmått binda de svenska trupperna och så vållat, att dessa så snabbt kunnat vändas mot Ryssland. Den danske ministern i Moskva fick ock af tsar Peter vid ett samtal, till hvilket han kallats dagen efter dennes återkomst från fälttäget, uppbära skarpa förebråelser för sin herres handlingssätt att sluta fred i samma ögonblick, som tsaren, nödgad af hans och den polske konungens påtryckningar, började kriget[1]. Utan dessa påtryckningar, försäkrade Peter, hade han ingalunda begynt operationerna så snart, innan tillräckliga förberedelser voro träffade, utan väntat till följande år. Heins, som nu måste räkna det som en lycka, att tsaren vid krigsutbrottet ej efterkommit alla den danske konungens yrkanden utan tills vidare bevarat åt sig ett drägligt förhållande till sjömakterna[2], hade den största svårighet att lugna den upprörde själfhärskaren. Han förmärkte emellertid af tsarens yttranden, att denne allenast tänkte på medel att bättre rustad möta i nästa års fälttåg och då taga hämnd

[1] *Heins till Fredrik IV,* Moskva d. 23 december 1700 (g. st.): — — "dans le temps que le Czaar a commence la Guerre, mesme sur les instances reiterées de Vre Majte et du Roy de Pologne." — Detta liksom samtliga i det följande cit. bref från Heins bland *Relat. Russl., D. R. A.*

[2] Jfr *Heins bref till Jensen,* Moskva d. 7 okt. 1700, *Relat. Russl. D. R. A.* — skrifvet med anledning af den harm, som i Moskva rådde vid underrättelsen om Danmarks fredsslut. — Se ock ofvan sid. 50 och 55.

för nederlaget[1]. Då sålunda samtalet kom öfver på lämpliga medel för framtiden, lyckades Heins något afbryta tsarens hetta genom att så villigt som möjligt *ad referendum* upptaga ett förslag om öfverlåtelse af ett visst antal danska trupper och officerare till rysk tjänst[2].

Samtidigt med dessa framställningar till Heins tog tsaren ett betydelsefullt steg i och för krigets fortsättande. Han åstundade nämligen att få personligen sammanträffa och rådgöra med sin närmaste granne bland de allierade, konung August, och afsände till denne två särskilda kurirer för att få ett dylikt möte till stånd och plats för detsamma bestämd[3]. Som förhandlingarna där ju skulle blifva af vikt för hela koalitionen mot Sverge, antydde man till Heins, att han jämväl borde medfölja till mötesplatsen. De följande händelserna gåfvo visserligen vid handen, att denna antydan ej var så allvarsamt menad, och att man från rysk sida, misstänksam mot Danmark, helst såg dettas sändebud

[1] *Heins' cit. bref* af 23 dec. Tsaren yttrade bl. a.: "que d'ailleurs (utan danska och polska påtryckningar) on auroit attendu jusques a la Campagne prochaine et qu'on auroit eu plus de loisir de faire la provision de toutes choses et sur tout de l'ammunition de guerre et de bouche dont on a manqué, à ce qu'on m'a avouē franchement en confidence, sur tout à cause des mauvais chemins dans l'arriere saison et à quoy on attribūe tout le malheur passé, qu'on espere pourtant de remedier l'année qui vient, et de tirer raison et revange de la faute commise, tant par le defaut de bons Generaulx et Officiers que par celuy de l'experience, qui leur a manquée, ayant eu à faire avec un autre ennemy, que des Turcs ou des Tartares."

[2] På den dansk-ryska underhandling, som med anledning af detta förslag följde, kan jag ej här ingå. Konung Fredriks svar blef afböjande: *Fredrik IV till Heins* d. 8 febr. 1701 samt svar till ryska sändebudet Andreas Petrovitj Ismailov, i afskr. bil. bref från *Fredrik IV till Heins* d. 29 mars 1701 — allt i *K. Ordr. Heins, D. R. A.*

[3] *Heins' cit. bref* af 23 december 1700. — "D'ailleurs Le Czaar est resolu de s'abboucher avec Le Roy de Pologne et pour cet effet on a envoyé deux Courriers l'un apres l'autre pour scavoir l'endroit ou cela se pourra faire, et comme on m'a desja fait entendre qu'il seroit bon que je fusse present, j'auray d'autant moins de raison de refuser de faire ce voyage, si le Czaar le desire et que ma santé le veut permettre, qui n'est que tres mediocre, que les dernieres ordres de V. M^te^ m'enjoignent de suivre le Czaar à la Campagne."

Heins angifver ej tydligt, från hvem initiativet till mötet utgått. Hans här ofvan återgifna ord antyda emellertid, att han för sin del ansåg tsaren såsom upphofsman.

vara fjärran från den förtroliga sammankomsten. För tillfället vann man emellertid, att Heins ställde sig intresserad och på tsarens uppmaning tillskref sin ämbetsbroder vid polsk-sachsiska hofvet, generalmajoren Trampe, att dels söka göra konung August hågad för sammankomsten, dels själf begifva sig dit för att där gemensamt med honom bevaka Danmarks intressen[1].

Just då konung August vacklade mellan skilda planer, mottog han sålunda sin bundsförvants och grannes maning att för rådplägning om det gemensamma företaget infinna sig till en förtrolig sammankomst. Denna uppmaning innebar tillika en fullt tydlig förklaring, att tsar Peter, hvad på honom ankomme, var bestämdt sinnad att fullfölja kriget mot Sverge. Helt naturligt kommo dessa budskap genast att återverka på den närmast brännande frågan för konungens politik, frågan om den franska förbindelsen. Sedan Jordan undertecknat traktaten i Versailles, väntade denna förbindelse allenast på Augusts ratifikation för att framstå fullbordad. Men nu började konungen i stället för att utan vidare ratificera genom stegrade anspråk på förmåner från Frankrikes sida känna sig för, huru högt pris han af denna makt kunde yttermera betinga sig för sina tjänster. Visserligen utfärdades, så snart den af Torcy och Jordan undertecknade urkunden anländt till Warschau, ett ratifikationsinstrument den 10 januari, och Héron underrättades därom genom Beichlingen. Men i själfva verket innehölls ratifikationen[2], och Jordans kurir, som på återvägen till Paris borde medföra den, fick vänta tills vidare. Först den 22 januari lyckades Héron nödga sig till audiens hos den af maskerader och dryckeslag strängt upptagne konungen. Denne antydde ej för honom annat, än att alliansstraktaten vore fullbordad, och började därför diskutera villkoren för freden med Sverge. Jämlikt Ludvig XIV:s önskan accepterade han Olivafreden som basis men satte dessutom såsom en

[1] Enligt *Heins cit. bref* af d. 23 dec. 1700. — Emellertid finnes i Trampes bref till Danmark ingen antydan om att han blifvit af Heins underrättad om detta möte eller att han gjort något för detsamma.

[2] Konung Augusts ratifikation af traktaten af d. 17 december 1700 finnes nu bilagd denna i *Dr. S. A.* och har sålunda aldrig utväxlats. — Den följande redogörelsen ansluter sig i hufvudsak till *Legrelle*, anf. arb. IV, s. 246 f. *Legrelle* stöder sin skildring på Hérons i Paris förvarade depescher.

oeftergiflig fordran bevarandet af hans enda betydande eröfring under kriget, Dünamünde. På sådana villkor samt efter ett enkelt meddelande till tsaren om sina nuvarande tänkesätt vore han beredd att sluta fred.

När Jordans kurir efter detta återvände till Paris, antog Héron, hvilken konung August vid denna tid förstått lika skickligt och fullständigt dupera som hösten 1699 svensken Mauritz Vellingk [1], att han utom dessa förklaringar medförde ratifikationer af Versailles-traktaten. I själfva verket bragte han ej med sig denna utan en del nya yrkanden från konung Augusts sida. Dessa mottogos i Frankrike så gynnsamt, att de snart ledde till några förändringar af den ursprungliga traktaten, hvarför Torcy och Jordan den 3 mars i Versailles undertecknade en ny akt, i hvilken dessa ändringar inrycktes. Viktigaste nyheten var, att konung August ej skulle behöfva genast den 1 maj sätta sina trupper i rörelse men detta oaktadt få förskottsvis uppbära tre månaders subsidier [2].

Under det sålunda den franska förbindelsen ej gjorde framsteg eller rent af gick tillbaka, ägnade August all uppmärksamhet åt nya aftal med tsaren. Om dennes uppriktiga afsikter kunde ej längre tvifvel föreligga, men en annan fråga dök upp: var tsaren också i stånd att bära den fortsatta krigsbördan? Och ej allenast detta: hade han väl resurser nog för att utom sin egen krigföring gifva bundsförvanten det ryggstöd — detta

[1] *Bonac* skrifver i sin förut cit. *Memoire sur les affaires du Nord* (å sid. 395 i *Revue d'histoire diplomatique*, III, Paris 1889): "M. Du Héron étoit un homme vif, rempli de zèle pour le service du Roi, et qui, par envie de bien faire et par persuasion, qu'il faisoit bien, suivoit plutôt dans les services qu'il rendroit son temperament que de justes principes. — Le Roi l'avoit envoyé en Pologne peu de tems après que le Roi Auguste eut trompé si cruellement le Sr Weling, ministre de Suède. Cet exemple, qui étoit récent, ne l'intimida pas. Il se rendit agreable au roi Auguste; il crut le gouverner parce que ce prince le lui laissoit croire, il se mêloit de ses affaires d'Etat, des ses intrigues amoureuses, des affaires particulières de sa Cour, et négocioit avec lui même et avec ses ministres des traités, où on ne faisoit semblent d'entrer que pour l'abuser."

[2] Enligt *Legrelles* referat, som ej omnämner, huru Ludvig XIV yttrat sig beträffande Dünamünde. — Den nya, af Torcy och Jordan undertecknade akten finnes *Dr. S. A.*

framför allt af ekonomisk art — som denne fann sig oundgängligen behöfva vid kampens fortsättande?

Det blef en särskild svårighet för konung August att få klarhet häröfver. Jämlikt öfverenskommelsen med Danmark i den hemliga Dresdenertraktaten[1] hade han till Moskva affärdat en militäriskt forfaren minister, generalmajoren Langen, hvilken ock medföljde tsaren, när denne drog i fält mot Sverge. Inom kort delade så Langen det öde, som drabbade en stor del af den ryska härens högre officerare, att råka i svensk fångenskap, och konung August stod därför, just som situationen var mest kritisk, utan representant hos sin allierade. Emellertid hade han äfven genom sagda allians enats med konungen af Danmark om gemensam diplomati så till vida, att, där endera fursten saknade eget sändebud, skulle den andres minister äfven företräda honom[2]. Sedan de osäkra ryktena om tsarens stora nederlag besannat sig och visshet om Langens öde rådde, hänvände sig därför konung August till Heins med anhållan, att denne tills vidare måtte i Moskva bevaka äfven hans intressen. Samtidigt med att han uppfordrade Heins att därvidlag göra sitt bästa samt tillförsäkrade honom sin bevågenhet, framhäfde konung August för denne danske minister, hvad som under närvarande omständigheter närmast borde observeras. Hufvudsaken, det spörsmål, som allt efter tsarens hållning och hans rikes allmänna läge skulle afgöras olika, var fortsatt krig eller snar fred med Sverge?[3]

---

[1] Art. 15 i den hemliga allianstraktaten mellan konung August och Fredrik IV af d. 25 september 1699: — — "dass Jedes von beyden theilen ein beständiges und in militarischen sachen erfahrenes subjectum den gantzen Krieg durch bey Ihro Czarischen Majesté halten solle, umb dortige operations wol einzurichten und dass interesse dieser hohen Alliirten zu observiren." — —

[2] Art. 8 af nyss cit. allians.

[3] Det närmast följande efter *konung Augusts bref till Heins*, dat. Warschau d. 26 dec. 1700 (n. st.), mig bekant genom samtida afskrift i samlingen *Königseggs Negotiationes, Dr. S. A.* — Jfr hvad nedan s. 84 f. säges om Königseggs uppdrag i Moskva.

Till Heins öfversändes brefvet i chiffer, som det synes genom Patkuls förmedling. *Heins till konung Fredrik IV* d. $\frac{\text{27 januari}}{\text{7 februari}}$ 1701: "Aussitot, Sire, que j'avois dechiffre ces points, ayant des Caracteres expres avec le conseiller privé de Patkul, j'ay fait insinuer au Czaar un extrait — —."

Med djup ledsnad, förklarade konungen, hade han hört, att tsaren måst upphäfva Narvas belägring och »med någon brådska» *(avec quelque precipitation)* draga sig tillbaka. Han toge sig dessa händelser så nära, som om de drabbat honom själf, och Heins borde å hans vägnar försäkra tsaren, att han ville göra allt, som kunde väntas från en trogen bundsförvant. Men för att bli i stånd härtill måste han känna tsarens afsikter, d. v. s. om denne ämnade fortsätta kriget eller ej. Innan tsaren själf däröfver fattade beslut, borde han klargöra för sig sitt rikes resurser efter det nu inträffade. Vid denna punkt ville då konungen erinra om vissa, kort förut till Langen öfversända meddelanden öfver svenskarnes tankar i fredsfrågan: Heins borde göra sig underrättad, huruvida dessa budskap verkligen nått fram till tsaren. Om emellertid tsarens beslut blefve att fortsätta kriget, skulle Heins betona konungens afsikt att med all makt söka hämnas det tillfogade nederlaget. För att då kunna alldeles slå fienden ur fältet — hvilket vore nödvändigt, innan man vände sig mot de befästa platserna — menade konungen det vara lämpligast, att tsaren genast af sitt infanteri utvalde 15—20,000 man, hvilka finge marschera till Düna för att där förenas med konungens trupper. Utan dylik samverkan vore för ingendera någon utsikt till framgång, hvaremot konungen säkert hoppades med den förenade sachsisk-ryska armén besegra fienden. Ifrågavarande ryska trupper borde vara väl utrustade och försedda med alla slags förråd — äfven munförråd — samt om möjligt medföra ett tusental hästar till transport af konungens artilleri. Vidare vore det önskvärdt, att tsaren ville på högst ett år och, mot god säkerhet låna konungen en summa af två hundra tusen ecus; med detta belopp skulle man söka vinna till armén ännu några flere reguliera trupper. Dessa önskningar torde ej tsaren kunna anse för hårda, om han betänkte sitt läge, särskildt att han omöjligen med sitt i verkliga fältslag odugliga manskap kunde tänka på någon framgång mot svenskarne, så länge dessa ännu hölle öppna fältet. För öfrigt borde tsaren rätt öfverväga, hvilka stora fördelar han skulle hafva af en ställning vid Östersjön, och sålunda ej tveka att göra stora uppoffringar för densamma. Det vore därför mycket lämpligt, om han för att göra framgången riktigt tryggad

droge den polska republiken in i kriget mot afträdelse af Kiev och en del andra ryska besittningar vid Dnjepr.

Konung August sökte sålunda på bästa sätt draga fördel af sin bundsförvants genom nederlaget vållade bryderi — för den händelse att kriget skulle fortsättas. Men hur det skulle blifva med detta sista, därom tvekade han mycket, och det var ej det minst viktiga uppdraget, som han gaf Heins, när han i efterskrift till brefvet lade denne på hjärtat att skaffa honom säkra och tillräckliga uppgifter om tsarens resurser. Framför allt ville han erhålla kunskap om ställningen inom det moskovitiska riket efter nederlaget, huruvida tsaren tilläfventyrs hade några inre oroligheter att frukta: för sådant fall vore det bättre, att man slöte snar fred för att under denna söka hämta nya krafter, än att man utsatte sig för ett fientligt anfall, hvilket tsaren allena knappast vore i stånd att uthärda. Om allt i så måtto upplysande önskade han noggranna underrättelser af Heins, ty han ville ej äfventyra att stödja sig på en vanmäktig bundsförvant och att genom denne invecklas i ett farligt spel [1].

Det var sålunda ej allenast tsarens tankar vis-à-vis krigets fortsättande, som konung August önskade inhämta, utan han ville framför allt hafva klarhet, om tsaren vore mäktig nog samt villig att vid ett stundande fälttåg göra honom effektivt understöd. Oviss häröfver lät han gång efter annan fredsmöjligheten skymta.

Märkligt är, att konung August i denna skrifvelse till Heins ej ett ögonblick omnämnde det beramade mötet med tsaren och detta så mycket mer som han ungefär samtidigt med den kurirs afresa, som skulle öfverföra brefvet, sände bestämd uppgift om dag och plats för sammankomsten. Han affärdade nämligen till Moskva en ny representant i stället för Langen, en öfverstelöjt-

---

[1] »Mandés moy au plutôt le detail de la derniere rencontre, jusqu'ou la perte du Czaar peut monter, en quel état sont ses affaires depuis ce temps lá; ce qu'on peut esperer de luy et s'il n'y a rien à apprehender du dedans de ses états. Vous ne me cacherés rien, ce que j'espere de vôtre honeteté, a fin que je ne me fie point sur un allié impuissant, et que je ne m'embarque point en une mechante affaire. Car il vaut mieux si les affaires du Czaar ne sont pas sur un bon pied, ou qu'il ne me peut d'abord joindre, qu'il se resolve à faire la paix pour reprendre ses forces, et pour attendre une meilleure conjoncture, etant seur, que il ne pourrois seul essuyer une attaque des Suedes sans courir risque.»

nant Königsegg, hvilken från sin härskare bragte dels duplikat af de genom sagde kurir sända skrifvelserna och dels försäkran, att konungen d. $\frac{9}{20}$ nästkommande februari skulle möta tsaren i Dünaburg[1]. Hur öppenhjärtig än konung August i öfrigt visat sig mot Heins, beträffande nämnda sammankomst var han således förbehållsam. Möjligen har han befarat, att denna förbehållsamhet skulle vålla hans intressen obehag, när det blefve Heins bekant, att han på allvar reflekterade å tsarens förslag. Därför sökte han då ock genom att begära ofördröjligt svar på de understödsyrkanden, han gjort genom Heins, få dessa saker åtminstone preliminärt behandlade, innan Königsegg nådde Moskva[2].

Detta lyckades också. Den $\frac{14}{25}$ januari mottog Heins den berörda skrifvelsen från konung August, och, som han var angelägen att till alla misstankars undanröjande visa sig så intresserad som möjligt, gjorde han genast efter dess genomläsande tsaren ett meddelande om de honom gifna uppdragen. Redan två dagar senare, d. $\frac{16}{27}$ januari, kom tsaren jämte Feodor Alexejevitj Golovin tidigt på morgonen till Heins för att personligen göra sig närmare underrättad om konung Augusts önskningar. Efter en utförlig diskussion öfver de särskilda yrkandena blef slutet, att tsaren uppdrog åt Heins att gifva konung August ett i det hela mycket tillmöteskommande svar. Allt skulle så vidt möjligt ordnas i öfverensstämmelse med önskningarna: allenast beträffande de fordom polska orter vid Dnjepr, som konungen för att vinna republikens understöd ville ha återställda, yttrade sig tsaren undvikande, ehuru han ej redan nu gaf bestämdt afslag[3]. Med så-

---

[1] *Heins till Fredrik IV,* Moskva d. $\frac{27 \text{ jan.}}{7 \text{ febr.}}$ 1701 — *Relat. Russl., D. R. A.*

[2] — — "Ainsi il est besoin, qu'on prenne la dessus ses mesures, qu'on ne perde point de temps, et qu'on me fasse scavoir la resolution du Czaar par un Courier exprés au plus vite." — Ur *konung Augusts cit. bref till Heins.*

[3] "Comme je n'ay pas eu assez d'information de ces droits que les Polonais pretendent sur le Nieper, le Czaar ne s'est point declaré positivement, mais S. E. Gollowin l'a pris *ad referendum.*" — *Heins till Fredrik IV,* Moskva d. $\frac{27 \text{ jan.}}{7 \text{ febr.}}$ 1701, *Relat. Russl. D. R. A.*

dana gynnsamma meddelanden afskickades kuriren åter till Polen d. $\frac{18}{29}$ januari och, hvad Heins hos tsaren kunde åtgöra i denna sak, var sålunda för tillfället redan klart, när konung Augusts nya sändebud öfverstelöjtnant Königsegg d. $\frac{19}{30}$ januari anlände[1].

Hvad konung August af Heins begärt, var dock ej uteslutande eller ens framför allt bistånd att hos tsaren utverka vissa förmåner, utan han var särskildt ifrig att erhålla meddelanden om ställningen i Ryssland, om tsarens lust och förmåga att fortsätta kriget: med fog har konungen i denna punkt satt mera lit till den i de ryska angelägenheterna väl initierade Heins' omdöme än till nykomlingen Königsegg. Äfven härvidlag torde svaret blifvit konung August angenämt — så vidt man får döma af Heins' samtidigt afgifna berättelser hem. Trots det missnöje med kriget, som på många håll yppade sig, och hvilket särskildt framträdde i mer eller mindre fientliga utfall mot honom själf, kände Heins sig allt mer öfvertygad, att man nu i Moskva blott tänkte fullfölja det företag, hvari man gifvit sig in. Hos tsaren gjorde sig efter det lidna nederlaget behofvet att hämnas mycket starkt gällande, och det skulle nog besegra fredssträfvandena, dess lättare som tsarens resurser i självfva verket nog vore större än hvad man ens i Moskva gjorde sig föreställning om[2]. Hvad åter angick

[1] *Heins nyss cit. bref.*

[2] *Heins cit. bref till Fredrik IV* af $\frac{27 \text{ januari}}{7 \text{ februari}}$ 1701. — — "Enfin je ne peu voir autre chose si non qu'on a dessein icy de continuer la guerre, mais je croye aussi au fonds qu'on voudroit de ne l'avoir pas commencée et d'avoir plustost attendu encore quelque temps pour observer le train que les autres affaires de l'Europe prendront, et je suis persuadé que touts les Boyars et premiers Ministres du Czaar sans en excepter qui que ce soit sont interieurement enrages contre moy dans la croyance que j'ay somme le Zaar sur sa parole en l'ayant persuade aussy de rompre aussy subitement avec la Suede qu'il a fait."

Samma dag skref *Heins till Karl Sehested* om de ryske statsmännens hållning mot honom personligen bl. a.: "Un des premiers Boyars Knes Boris Allexiewitz Gallitschin n'a pas eu desgard de dire ces jours passe au Boutenant fils du Commissaire, qu'on voyait à present le malheur qui estoit resulté de ce que j'avois pour ainsi dire mangé les oreilles du Zaar pour l'engager dans la guerre presente, sans luy laisser aucun repos, c'estoient les termes, en y adjoustant par rage quelque chose fort irresonable à scavoir que si cela tenoit à luy, il nous feroit hacher en mille pieces. — —" Med anledning af dessa fientliga yttranden

den ryska allmänhetens stämning, så föreföll denna vara tillfredsställande. Icke ens ett så djärft påbud, som att Moskvas kyrkor skulle aflämna sina klockor, enär malmen behöfdes till kanoner och mörsare, väckte någon ovilja eller oro, utan man bedömde detta såsom något oundgängligen nödvändigt[1].

* * *

Under dessa förhållanden möttes den slaviska världens båda härskare i Birzen, en liten stad i nuvarande guvernementet Kovno på kurländska gränsen[2]. Vid de första underhandlingarna om

---

hemställde Heins på det ifrigaste, om ej Danmarks intressen kräfde, att han, den så hatade, för någon tid åtminstone lämnade Moskva.

[1] *Heins till Sehested*, Moskva d. 10 febr. 1701 (g. st.).

[2] Den följande framställningen af mötet i Birzen stöder sig i främsta rummet på det i *Dr. S. A.* förvarade originalexemplaret af den vid sammankomsten slutna traktaten (nämnda arkiv, *originalurkund n:o 14234, b*); samt vidare på *Patkuls bref till danske storkansleren Reventlow* (bland *Bref. P. Min.. D. R. A.*) och på *Heins' och Trampes depescher (Relat. Russl.*, resp. *Polen, D. R. A.)*. Af dessa tre meddelare var, såsom af det följande framgår, allenast Patkul personligen tillstädes i Birzen. Heins och Trampe kunna därför blott inberätta, hvad man å deras resp. uppehållsorter velat delgifva dem, eller hvad de själfva kunnat utforska. Emellertid hafva helt naturligt deras uppgifter ett vida större värde än de romantiska skildringar, som i regel återfinnas i den äldre historiografien om det nordiska kriget, och hvilka hufvudsakligen hämtats från den fantastiska berättelsen i *Daniel De Foes* anonymt utgifna *History of the wars of Charles XII* (London 1720) sid. 70—72. Sådana framställningar finnas hos *Limiers, Histoire de Suede sous le regne de Charles XII* (Amstd. 1721) III, s. 102 f. och hos *Voltaire, Histoire de Charles XII* (början af 2:dra boken). — Ganska intressant är en af de denna tid vanliga tidningarna eller korrespondentartiklarne "Aus Birtzen den 21 Martii 1701", tr. i *Livonica* oder einiger zu mehrer Erläuterung der — — in Liefland entstandenen Unruhe dienlicher Stücke *fasciculus VII*, s. 24 f. Förf. har tydligen haft sina upplysningar från ganska nära håll och har därför åtskilligt af intresse att berätta om mötets yttre förlopp, hvaremot han har intet af egentlig vikt beträffande dess öfverläggningar och resultat. *Nordberg, Konung Carl XII:s historia*, kap. IV, §§ 28—31, har delvis nyttjat denna berättelse; N. polemiserar för öfrigt mot de ofvan anf. författarne men förmår ej själf gifva någon rätt bild af mötets förlopp och betydelse. Den bästa tidigare skildring, som är mig bekant, finnes hos *Gustaf Adlerfeldt, Histoire militaire de Charles XII* (Pariseruppl. I, s. 71), hvilken trots all korthet meddelar det väsentliga af intresse.

Slutligen kan nämnas, att *Bonacs* redan anf. *Memoire sur les affaires du Nord* innehåller en del upplysningar, som angå mötet i Birzen.

mötet hade Dünaburg varit utsedt till mötesplats. Som det uppgifves, fann man emellertid denna vid Düna belägna ort vara något osäker och valde därför i stället det mera aflägset från krigsskädeplatsen liggande Birzen. I denna stad med dess slott hade konung August kort tid förut genom list fått en sachsisk besättning förlagd.

Såsom tidpunkt för mötet hade bestämts den 20 februari (n. st.) eller de närmast därpå följande dagarne[1]. Konung August bröt därför upp från Warschau d. $\frac{5}{16}$ febr. och inträffade i Birzen, som det synes d. $\frac{11}{22}$ i samma månad. Efter hans ankomst — enligt en uppgift d. $\frac{15}{26}$ febr.[2] — anlände tsaren, hvilken redan d. $\frac{31 \text{ jan.}}{11 \text{ febr.}}$ afrest från Moskva. Samvaron räckte åtminstone till d. $\frac{27 \text{ febr.}}{10 \text{ mars}}$. Den $\frac{5}{16}$ mars återkom konung August till Warschau och före d. $\frac{9}{20}$ mars tsar Peter likaledes till Moskva[3].

Hela den tid, de båda furstarne vistades tillsammans upptogs emellertid ej af öfverläggningar, militära skådespel och bullersamma fester i Birzen. Tsar Peter och konung August gjorde nämligen gemensamt en utflykt på flere dagar till konungens enda betydande eröfring under det gångna året, till Dünamünde eller, såsom namnet nu var, Augustusburg — en färd, hvilken gjordes omväxlande genom en del upptåg i den groteska karnevalstil, som de båda höga resenärerna älskade[4]. Syftet var väl

[1] *Patkul till storkansl. Reventlow,* Warschau d. 12 febr. 1701. — *Heins i bref till Sehested* d. 10 febr. (g. st.) angifver d. 21 febr. (n. st.) såsom den utsatta tiden.

[2] Berättelsen i *Livonica etc. fasc. VII,* s. 24.

[3] För konung Augusts färd finnas uppgifter i *Trampes bref till Fredrik IV* af d. 17 febr. och 18 mars; i *Patkuls skrifv. till Trampe,* Birzen d. 3 mars — bland *Relat. Polen, D. R. A.* — "Le Roi arriva icy le 6me jour de son depart de Varsovie. Du depuis le Czar est arrivé aussi" — —; samt i *Patkuls bref till storkansl. Reventlow,* Birzen d. 9 mars: — "Le Czar est encore icy. Il partira demain au soir, et c'est alors que le Roi retournera à Varsovie."

Dagen för tsar Peters afresa från Moskva och den ungefärliga tiden för hans återkomst framgå af *Heins' bref till Sehested* d. 10 febr. och *H:s bref till Fredrik IV* d. 17 mars (båda dat. g. st.).

[4] *Trampe till Sehested,* Warschau d. 8 och 15 mars, samt *T. till Fredrik IV,* Warschau d. 22 mars — i *Relat. Polen, D. R. A.*

att till de politiska och allmänna militäriska öfverläggningarna foga en okulär besiktning af själfva krigsskådeplatsen för att få en än säkrare basis för de slutliga aftalen, hvilka ock träffades först efter återkomsten från Augustusburg.

Hvilken roll under dessa förhandlingar de personer spelat, som befunno sig i furstarnes följe, är svårt, nu kanske omöjligt att säga. Om tsarens ledsagare veta vi föga, och på dem har för öfrigt säkerligen mycket litet ankommit. Såsom den främste bland dem har Feodor Alexejevitj Golovin befunnit sig; jämte ryssarne synes öfverstelöjtnant Königsegg varit med i tsarens följe [1]. Konung Augusts följeslagare åter utgjordes af fyra polska magnater — bland dem vojevoden af Kiev; vidare Stanislav Morsztyn, senare om ej redan nu vojevod af Masovien; samt den littauiska underkanslern Stanislav Sczuka — samt af sex sachsiska herrar, bland hvilka öfver-kammarherren grefve Pflugk, stallmästaren Vitzthum von Eckstädt, gehejme krigsrådet Patkul och hofrådet Christoph Dietrich Bose voro de märkligaste [2]. Äfven

---

I postscriptum till sistnämnda bref skrifver Trampe: "Weiln in der Relation nichts von dem Moskowitischen berühren mögen, so habe im Anschlusse dessen erwehnen wollen, dass nehmblich der Czaar denselben auf der Augustusburger Reise im Vorbeygehen der Stadt Riga durch des Königs von Pohlen Leuten alls wenn selbige Schweden wären, gefangen nehmen lassen, und sambt seinem Leib-Medico mit verbundenen Augen nach Augustusburg bringen lassen, Ihnen aber persuadiret, dass Sie nach Riga geführet worden. Da Sie dann scharff examiniret, und auss dem Medico alles gebracht worden. Der Patriarch aber hat nichts bekennen wollen, biss man des Czaaren Kleid heringebracht, mit bedeuten, dass derjenige, so selbiges getragen massacriret worden, weiln Er sich nicht wollen gefangen geben. Worauf der Patriarche sich alss ein Verzweifelter gebehrdete und sich nicht hat trösten lassen wollen, biss der Czaar nebst dem Könige, so in einem Nebengemach alles angehöret, hereingetreten. Da Er sich dann verlauten lassen, dass Er zwahr frohe wäre den Czaaren beym Leben zu sehen, könte sich aber wegen seiner vermeintlichen Gefangenschafft in Riga nicht zufrieden, worüber ihn aber der Czaar niedlich lachend und ihn embrassirend, mit Entdeckung der gantzen Historie getröstet."

[1] *Heins till Fredrik IV.* Moskva d. 17 mars (g. st.) — *Relat. Russl., D. R. A.* — Heins säger ingenstädes bestämdt, att Feodor Alexejevitj följt med, men den skildring, som denne gifvit honom af mötets förhandlingar, synes angifva, att han själf närvarit vid dem; det var ju ock naturligt, att tsarens främste minister borde vara med vid ett dylikt tillfälle. Om Königsegg nämner Heins allenast, att han återvändt tillsammans med tsaren.

[2] *Trampe till Fredrik IV,* Warschau d. 17 febr. (n. st.) — *Relat. Polen,*

några representanter för främmande makter hade bemödat sig att få jämte dessa nu nämnda herrar ansluta sig till de båda furstarnes följen. Närmast till hands hade ju legat, att något ombud för konungen af Danmark varit tillstädes. I den riktningen gingo ock ursprungligen tsarens tankar, då han lät antyda för Heins, att dennes närvaro vid det förestående mötet vore önskvärd [1]. Konung August åter gaf tillkänna, att han ej önskade få några främmande ministrar med sig; Trampe stannade ock lugnt kvar i Warschau, skjutande skulden för sin passivitet på verklig eller låtsad sjukdom [2]. Hvilka fagra skäl nu konung August förstått framställa för sin önskan att fri för alla besvärliga ögon få underhandla med sin granne och vän, säkert är att han bragt äfven denne på andra tankar. Kort efter Königseggs ankomst till Moskva, sedan mötet sålunda blifvit bestämdt aftaladt, lät tsaren nämligen Heins förstå, att han ej borde medfölja, och Heins hade naturligtvis intet annat att göra än att foga sig [3]. Han såväl som hans ämbetsbroder i Warschau mottog emellertid bestämd försäkran att efteråt blifva underrättad om allt af intresse, som under mötet tilldroge sig.

D. R. A. — Den fjärde af de medresande polackarne var Trampe till namnet okänd. Icke heller nämner Trampe uttryckligen Bose utan allenast ett "hofråd", men Boses närvaro framgår af *Patkuls bref till Reventlow,* Birzen d. 9 mars — i *Bref. P. Min., D. R. A.*

[1] Jfr ofvan sid. 79.

[2] *Trampe till Fredrik IV,* Warschau d. 10 och 17 febr.

[3] *Heins till Fredrik IV,* Moskva d. $\frac{27 \text{ januari}}{7 \text{ februari}}$: "— — J'estois desja conveny auparavant, comme j'ay eu l'honneur de mander dans mes precedantes de faire ce voyage avec le Zaar, mais comme S. E. Gollowin vient de m'escrire une lettre dont Vostre Majesté voudra bien permettre, que je joigne icy la Copie, je ne trouve pas me devoir presser pour ce voyage dautant plus qu'on m'asseure, que le Czaar sera bientost de retour, et que je n'ay receu aucun ordre de la part de Vostre Majesté depuis quatre mois, et ainsi je pourrois courrir risque de m'engager dans des affaires, que je ne scays pas, s'ils pouvoient convenir avec les sentiments pour le present de Vostre Majesté et de Son Conseil; et pour qu'il ne s'y passe rien, dont Vostre Majesté ne puisse avoir bonne information, j'ay escrit à Monsr. Le General Major Trampe de s'y trouver et mesme au Conseiller Prive Patkul de vouloir informer de tout la Cour de Vr. Maj:te, en quoy je croys qu'il ne manquera pas sur tout en consideration de ce que je fais leurs affaires icy avec le plus grand attachement qu'il m'est possible."

Svårare blef det för de båda furstarne att såsom följeslagare undslippa några andra sändebud, till hvilkas hufvudmän de behöfde taga större hänsyn, än de menade sig skyldiga sin »gode vän» konungen af Danmark. Den preussiske ministern i Moskva Printzen ville ej lämna ett så utmärkt tillfälle att befordra sin herres intressen oanvändt och ansträngde sig därför, alltsedan mötet blifvit aftaladt, på det ifrigaste att få medfölja tsaren. Som man ju var ifrig att förmå den nyblifne konungen af Preussen till öppet deltagande i förbundet mot Sverge, blef Printzen ej utan vidare afvisad: till sist har han verkligen fått göra färden i tsarens sällskap, synes det[1]. Konung August å sitt håll ansattes med liknande önskningar af den franske ministern Héron, som hade att öfvervaka och befordra sin herres erbjudna fredsmedling, samt af kejsarens gesant, hvilken väl främst var ängslig, att Frankrike skulle vinna någon fördel vid sammankomsten. Den sistnämnde förmåddes emellertid att stanna kvar i Warschau, måhända sedan Héron tillkännagifvit, att han ej tänkte besöka furstarnes möte utan allenast ville sammanträffa med sin kollega hos Karl XII, grefve Guiscard. Emellertid lämnade Héron Warschau två dagar efter konungen[2]. Någon bestämd uppgift, att han personligen närvarit vid mötet i Birzen är ej känd, och osäkert är, huru därmed förhåller sig. Omedelbart före furstens sammanträffande synes han emellertid hafva varit där, liksom han väl för öfrigt uppehållit sig i närheten[3].

---

[1] Se *Heins till Fredrik IV*, Moskva d. $\frac{\text{27 januari}}{\text{7 februari}}$ och d. 17 mars (g. st.). I det senare brefvet skrifver Heins bl. a.: "L'envoyé de Brandenbourg Monsr. de Printzen est reveny icy avec le Czaar tout de mesme qu'il est parti."

[2] *Trampe till Fredrik IV*, Warschau d. 10 och d. 17 februari samt *Trampe till Sehested*, odat. men affattadt någon af dagarne 18—23 februari — allt i *Relat. Polen., D. R. A.*

[3] Bonac berättar i sin ofvan cit. *Memoire* (*Revue d'histoire diplomatique* III, s. 395 f.): "Il (= Héron) etoit si bien la dupe du roi Auguste que, se trouvant avec lui à Bierson en Curland, avant que le roi de Suède eut passé la Dune, il envoya un exprès à M. de Guiscard, ambassadeur du Roi auprès du Roi de Suède, avec des pouvoirs en blanc, que le roi Auguste lui avoit donnés pour signer en son nom, aux conditions qu'il voudroit, la paix avec les Suedois. Pendant que M. Du Héron s'abandonnoit assez légérement au roi Auguste pour proposer à M. de Guiscard une chose hors de tout usage et d'une très dangereuse conséquence, il ne savoit pas que, sur la même table où le roi Auguste

Visst är, att hans inflytande ej varit spårlöst vid mötets underhandlingar.

Frågan om krigets fortsättande, hvilken nu skulle afgöras emellan de båda furstarne, var nämligen på det allra närmaste sammanbunden med spörsmålet, huru den från skilda håll och särskildt från Frankrike erbjudna fredsmedlingen skulle upptagas. De franska mediationsförslagen voro tvifvelsutan de mest energiskt framförda samt till följd af den nyknutna fransk-sachsiska förbindelsen de, som hade största utsikten att lyckas. Dessa förslag inneburo emellertid från öfriga förbundsmedlemmars synpunkt en mycket stor fara, alldenstund Frankrike blott ville stifta fred i Norden, för att konung August och om möjligt äfven Sverge, sedan skulle med all makt gå dess ärenden på andra håll. Den franska medlingen var därför lätt beredd att uppoffra exempelvis tsarens intressen, därest sådant för Sverges tillfredsställande blefve nödvändigt. I denna riktning arbetade äfven en stark opinion hos många af konung Augusts undersåtar, hvilka alltid med tvekan sett företaget mot Sverge och hvilka nu, då dess lyckliga utgång syntes så oviss, önskade det slutadt ju förr ju hellre, därvid på intet vis påverkade af hänsyn till tsar Peter men desto mera af bekymmer för sin egen härskares hemliga planer[1]. Dessa till sitt ursprung så olikartade

venoit de signer ces pleins pouvoirs, il signa, un moment après, le renouvellement de la ligue offensive contre la Suède, entre lui et le Czar. C'est un fait constant, que j'ai appris d'un ministre qui y étoit présent; soit que M. Du Héron ignoroit les artifices dont on usoit envers lui, ou que l'espérance de les vaincre les lui fit supporter, il n'éclata pas et ne perdit patience qu'après avoir appris la conclusion du traité du roi Auguste avec l'Empereur, et avoir eu la copie de ce traité — —.»

Bonacs uppgifter kunna ju ej utan vidare sägas giltiga, då dels B. själf ej bevistat mötet, dels hans uttalanden präglas af en viss skärpa mot Héron. Att emellertid den sistnämnde — och kanske med honom hela den franska politiken? — blifvit lurad på konung August, det framgår såväl af det ofvan sid. 80 f. om alliansunderhandlingen meddelade som af Trampes skrifvelser hem efter mötet i Birzen.

[1] Partiställningen i Polen vid denna tid är af största intresse; emellertid tillåta mina ofullständiga källor mig ej att ingå på någon redogörelse för densamma. Blott må påpekas, att polackarne vid början af år 1701 voro i hög grad uppeggade dels öfver den nya preussiska kungavärdigheten, hvilken förmenades strida mot en ännu påstådd polsk suveränitet öfver Ostpreussen, dels ge-

sträfvanden, hvilka emellertid i vissa af sina syftemål nära berörde hvarandra, kunde ej blifva obekanta för tsaren, hvilken de ju på det närmaste angingo: polackarnes tankar om honom kände han sedan länge väl till, liksom han hade sitt omdöme om dem klart. Syftet med Hérons färd till Dünanejden kunde näppeligen heller hållas doldt. Då sålunda krigs- och fredssträfvandenas vägar rent af berörde hvarandra vid Birzen, måste tsaren begagna ett sådant tillfälle som det förestående mötet med konung August för att få klarhet öfver dennes planer samt att om de funnos farliga, söka gifva dem ändrad riktning. Från andra intresserade skulle tvifvelsutan motsatta bemödanden göras.

Den bekymmersamma utsikten, att Ryssland kunde bli lämnadt allena i striden med Sverge, har sålunda bidragit, att konung August i Birzen fann sin allierade ej blott mycket hågad för krigets fullföljande — just som Heins förut inberättat — utan äfven villig att uppfylla så godt som alla de ganska tyngande önskningar, som han framställt. Tsaren synes, ungefär i öfver-

---

nom den inre oron i Littauen. Vid denna senare, vållad af strid mellan det mäktiga huset Sapieha och dess många vedersakare — släkten Radzivill och i allmänhet den mindre littauiska adeln — troddes konung August gynna Sapiehas fiender i syfte att samla ett afgörande inflytande i sina händer. Detta och närvaron af de sachsiska trupperna inom republikens gränser förklarar de uttalanden, som vid denna tid skedde af flere bland de polska landtdagarna, och hvilka refereras af *Trampe i bref till Fredrik IV*, Warschau d. 27 febr. 1701 — *Relat. Polen, D. R. A.*

Ur Trampes bref är särskildt intressant den skildring, som följer efter redogörelsen, huru landtdagen i Västpreussen sprängts. "Der Landtag von Gross-Pohlen hat einen gantz andern Ausschlag gewonnen, indem daselbst gleich anfangs verabredet worden: dass wer sich unterfangen würde, diesen Landtag protestando zu rumpiren, auf dem Platze massacriret werden solte. Darauf dan dieser Schluss erfolget: dass eine Abschickung an Ihre Königl. May:t geschehen solte (wie auch schon würcklich geschehen ist) mit folgenden Punkten: (1) Dass der Reichstag absolument müste aussgeschrieben werden: oder da solches unterlassen würde, man in Gross-Pohlen, bey der gleich nach Oster vorhabenden grossen Musterung selbigen ausschreiben und den arriere-ban aufbiehten wolte: (2) Dass der Friede mit Schweden solte geschlossen werden: (3) Dass die Teutsche Troupen zurücke nach Sachsen, aber nicht durch Pohlen, geschicket werden solten: Und (4) dass der Sapieha restituiret werden mögte."

Öfver dessa inre polska förhållanden skrifver för öfrigt *Trampe till Fredrik IV* d. 16 och 23 januari samt 3 februari 1701, liksom äfven vid andra tillfällen.

ensstämmelse med sina yttranden till Heins, redan vid öfverläggningarnas början hafva förklarat sig villig att emot en förnyad gemensam förpliktelse till krigets fortsättning och till att allenast efter samråd sluta fred ställa 15—20,000 man infanteri till konung Augusts förfogande. Dessa trupper skulle, försedda med fältartilleri, ammunition samt för marschen behöfligt munförråd, efter vårens inträdande[1], bryta upp från Pskov och i Dünaburg öfvertagas af konungen. Efter mottagandet skulle denne helt svara för deras underhåll, men för att lätta bördan ville tsaren för en termin, som närmare skulle fastställas, försträcka denne etthundratusen rubel, hvilka snarast möjligt skulle utbetalas i Smolensk[2]. Efter dessa anbud fanns alltså gifven den viktiga förutsättning, som det Flemmingska betänkandet hade framhäft såsom nödvändig, för att kriget mot Sverge skulle kunna fortsättas. Hur lockad än konung August var af Frankrikes guld och af fantastiska framtidsbilder från Väst-Europa, fann han nu lämpligast att fasthålla de säkrare utsikter, som erbjödos vid samverkan med tsaren, bidande, att under tiden den allmänna europeiska situationen skulle klarna och gifva ledning för bestämdare slutsatser. Så kunde de allierade enas om viktiga mått och steg, nödvändiga för sommarens fälttåg mot den svenske konungen.

Dock, allenast med sådana aftal kunde tsaren ej längre nöja sig. Den inverkan, som å ena sidan Frankrikes medlings- och förbundsanbud, å andra sidan de polska magnaternas hållning kunde öfva på konung August, var honom alltför farlig, för att han ej skulle önska i aftalen infläta ett eller annat, som kunde i dessa punkter trygga. Måhända har nödvändigheten häraf yttermera inskärpts hos honom af krigets ifrigaste före-

[1] Punkt 4 af det nedan not 2 nämnda utkastet. Se ock bilagan.

[2] Dessa anbud finnas antecknade å ett löst ark, hvilket, inlagdt i originalurkunden från Birzen, förvaras i *Dr. S. A.* samt finnes tryckt nedan såsom bilaga. Detta utkast visar samma handstil och är skrifvet på samma slags papper, som återfinnas i nämnda urkunds tyska redaktion (papperet detsamma äfven i den ryska affattningen). Det innehåller sex punkter, hvilka — dock ej utan rätt väsentliga ändringar — motsvara art. 1—4 och 6—7 af den slutliga traktaten. Som de vidtagna förändringarna i det hela varit till konung Augusts förmån, torde man här hafva en uppteckning af de punkter, å hvilka tsaren sagt sig villig att ingå.

språkare i konungens sachsiska följe, Patkul. Säkert är åtminstone, att denne under någon tid af mötet varit ytterst bekymrad för det franska inflytandet och med ängslan sett sig om efter medel att förekomma ett fredsslut[1]. Hur som helst så har man, såsom förhandlingarnas resultat visar, å ryska sidan fått öppna ögon för faran af Frankrikes ensidiga medling[2]. Att i öfverenskommelsen införa allenast ett vanligt enkelt stadgande såsom det först begärda, att ingen fred skulle slutas utan bägge de allierades samtycke räckte här ej till, då konung Augusts skrupelfrihet vid hållandet af fördrag ej var obekant. Bäst var därför, att tsaren på ett eller annat sätt tilltvingade sig formligen erkänd delaktighet vid de fredsförhandlingar, som under intresserade makters mediation kunde komma till stånd. Att i denna punkt få sin begäran uppfylld, så mycket kunde han med fog kräfva i gengäld för de uppoffringar, han själf ställde sig villig att göra.

Under sådana omständigheter träffade de båda allierade sina öfverenskommelser. Deras viktiga aftal sammanfördes i en särskild akt, en tilläggsakt till den ursprungliga allianstraktaten af år 1699, daterad slottet i Birzen den $\frac{\text{26 februari}}{\text{9 mars}}$ 1701[3].

[1] I *Bref P. Min., D. R. A.* finnes följande helt med chiffer skrifna bref af *Patkul till storkansleren Reventlow:*

"On commence à traiter la Paix Tout de bon moyennant la France: Et le Czaar n'en scait rien, quoiqu'il soit present rassure de nouveau par un Traite de la continuation de la guerre. Ce sont des intrigues de la France. Tout ce que Wallendorff peut faire c'est de trainer un peu le Traite ainsi veilés et priés. Faites vite si vous voules empecher les mechantes suites. A Birze le cinquieme Mars."

Adress och underskrift saknas. Emellertid igenkännes Patkuls handstil genast, och grefve Reventlow betygar i ett i samma vol. bevaradt brefkoncept till Patkul, den 29 mars 1701, att han genom Moreau mottagit såväl detta som ett senare bref från Birzen.

[2] *Heins till Fredrik IV — Relat. Russl., D. R. A.* — Moskva d. 17 mars: "L'envoyé de France Monsr. de Heron s'estant infiniment intrigue à Birzen pour reconcilier les parties ou plustost dans le dessein de separer Le Roy de Pologne de Czaar et de son party, il n'y a pû reussir qu'en autant qu'on a resolu d'accepter la Mediation du Roy de France, de l'Empereur, des Anglois et Hollandois et de l'Electeur de Brandenbourg, et que pour cette fin ces Cours en devroient estre averties.

[3] Jfr bilagan.

Såsom förut varit lofvadt, utfäste sig nu tsaren formligen att sända konungen 15—20,000 man väl öfvadt infanteri, väl beväpnade och försedda med ammunition. Dessa trupper skulle afgå, så snart årstiden det tilläte, vid Dünaburg förena sig med konung Augusts trupper samt därpå under lika villkor med dessa deltaga i årets kampanj (art. 2). Jämte denna kår skulle följa nödigt fältartilleri, två fältstycken på hvart regemente, med behöfliga anspann samt med tvåhundra skott till hvarje stycke; dessutom förråd af krut, bly och skanstyg samt för trossens fortskaffande ett par hästar för hvart tiotal af manskapet (art. 3). För truppernas underhåll skulle tsaren svara, tills de nått Dünaburg; därpå skulle omsorgen därför hvila på konung August, dock med den inskränkning, att tsaren skulle förskottsvis betala det penningbelopp, som kräfdes för nödiga magasiners upprättande (art. 4). Utom de redan nämnda förråden af ammunition lofvade tsaren sin allierade ett förskott af hundratusen skålpund krut, som i Vitebsk skulle levereras till konungens ombud (art. 5). Och slutligen förband han sig att till tecken af sin vänskap för konung August låna denne hundratusen rubel (eller tvåhundratusen taler), hvilka skulle genast efter hans återkomst till Smolensk utbetalas samt återbetalas efter tvenne års förlopp (art. 6).

Till gengäld för allt detta utfäste sig konung August att uteslutande använda all sin härsmakt till att göra den gemensamma fienden Sverge all upptänklig skada och att särskildt i Livland och Estland, hvilka provinser tsaren utan alla anspråk öfverläte till konungen och den polska republiken, utföra en så kraftig diversion, att tsaren ostörd kunde operera i Ingermanland och Karelen. Konungen förband sig sålunda att så vidt möjligt förhindra alla fientliga anfall på tsarens länder och alla hjälpsändningar till de platser, vid hvilka de ryska trupperna opererade (art. 7)[1]. För detta ändamål och för att vinna största

[1] Dessa bestämmelser finnas korteligen antydda i tredje punkten af det ryska förslaget. Där saknas emellertid tsarens intressanta förklaring beträffande Livland och Estland, en förklaring, i hvilken man med all rätt vill spåra Patkuls inflytande. Ty alltifrån krigsunderhandlingens början hade det för den intrigerande livländaren varit en kardinalpunkt att skaffa de gamla ordenslanden en gynnsam ställning under polska kronan, skyddade för faran af moskovitiskt välde. Jfr *Hallendorff, Nordiska krigets förhistoria,* s. 131 f.

samverkan i krigsrörelserna skulle ännu i Birzen före mötets slut ett krigsråd (*Haupt Kriegs Rath*) hållas och det där aftalade efterlefvas, som om det ingått i självfva traktaten. Vid krigsråd under självfva fälttåget skulle konung August alltid tillkalla de ryska generaler, som kommenderade hjälpkåren, och tsaren å sin sida den hos honom befintliga polska ministern. Dessutom skulle genom en särskildt inrättad postlinje liflig korrespondens upprätthållas mellan de båda högkvarteren (art. 8).

Så skulle de förbundna med uppbjudande af alla krafter gemensamt fortsätta kriget samt ingendera låta förmå sig att öfvergifva den andra vare sig genom några motståndarnes anbud eller till följd af egna vunna framgångar: allenast under ömsesidigt samförstånd skulle fredsförslag från Sverges sida upptagas (art. 1). Som det emellertid artade sig till ett stort väst-europeiskt krig och konung Augusts arfländer därvid kunde råka i fara, ville de allierade mottaga de medlingsanbud, som gjorts af kejsaren, Frankrike, England, Brandenburg-Preussen och Holland, samt lyssna till medlarnes förslag, dock utan inskränkning i de tidigare förbundens och den nu slutna traktatens fulla kraft (art. 9). I öfverensstämmelse med den till grund liggande alliansen skulle de förbundne gifva sin allierade konungen af Danmark förtrolig del af sina nu träffade aftal (art. 10).

Ännu återstod en viktig angelägenhet att beakta för dem, som ifrade för krigets fortgång: Polens inre förhållanden och de svårigheter, som där mötte. Dessa svårigheter, adelns opposition mot kriget, syntes emellertid kunna öfvervinnas med det enkla medel, som så ofta spelade en stor roll inom den polska republiken, guldet. Äfven här var tsaren beredd att genom någon uppoffring vinna sina syften. Som denna ömtåliga sak ej borde beröras i självfva traktatsakten, hvilken ju lätteligen kunde bli bekant, ägnade man uppmärksamhet däråt i en separat artikel. I denna lofvade först konung August att bruka all flit för att förmå polska republiken till deltagande i förbundet samt vidare tsaren, att han i midten af nästkommande juni månad skulle i Smolensk utbetala tjugotusen rubel till konungens disposition, med hvilka medel åtskilliga af de polska senatorerna skulle belönas för de tjänster, som de i förbundets intresse torde göra[1].

[1] Redan före mötet synes tsaren hafva deponerat samma belopp för

De från Birzen återvändande furstarne hade tvifvelsutan båda anledning att vara belåtna med de resultat, som ernåtts. Tsar Peter hade visserligen förbundit sig till dryga uppoffringar, bland hvilka penningförsträckningen säkert var den allra tyngsta[1], men han hade genom dem vunnit, att konung August ej allenast fortsatte kriget utan lofvat göra det med sådant eftertryck, att han själf kunde få någon frihet för fienden. Det var nämligen att med säkerhet förutse, att Karl XII skulle närmast vända tyngden af sina trupper mot den starka militäriska makt, som under konung Augusts ledning hade att operera längs Düna och mot Riga. Så finge tsaren tillfälle att något organisera och inöfva sina nu föga dugliga skaror och att göra dem användbara, närmast till gränsens skydd men kanske ock till framgångsrikt anfall. Att han måst lofva att rikta detta anfall allenast mot Ingermanland och Karelen, den inskränkningen var ju i och för sig rätt naturlig, enär dessa områden lågo honom närmast, och den betydde dessutom åtminstone för tillfället rätt föga, då möj-

---

samma ändamål hos konung Augusts förtrogne vojevoden af Marienburg Przebendowski. *Trampe i bref till Fredrik IV*, Warschau den 17 febr. 1701, skrifver nämligen: "auch stehen hier bey dem Woywoden von Marienburg $\frac{m}{40}$ Thlr parat, welche der Zaar hiesigem Cardinal verehren will, so bald die Republique beytritt." Jfr ock *Trampe till Fredrik IV*, Warschau d. 18 mars 1701 — sålunda efter mötet — "die Moskowiten haben alhier $\frac{40}{m}$ Rtlr an einige von den grossen Herren der Pohlen zu geben deponiret, welche bey dem Woywoden von Marienburg stehen."

[1] Den punkt, som Heins enligt konung Augusts uppdrag berört inför tsaren, om återställande af forna polska, nu till Ryssland hörande besittningar, synes hafva diskussionsvis behandlats vid mötet, framdragen af några polska magnater såsom villkor för republikens anslutning. Emellertid har detta yrkande af tsaren bestämdt afvisats. Se *Livonica etc. fasc. VII*, s. 27 f.

Om tsarens finansiella åtgärder efter mötet skrifver *Heins till Fredrik IV*, Moskwa d. 17 mars 1701 (g. st.): "On ramasse icy touts les Ducats et Thlr en espece qu'on pourra trouver pour envoyer la somme stipulée que le Czaar a prestée au Roy de Pologne et outre cela pour pourvoir les trouppes, que le Czaar envoyera de dela pour se joindre a celles du Roy de Pologne, de l'ammunition necessaire de bouche pour quatre ou cinq mois. Le Czaar sera payer à part $\frac{m}{300}$ thlr dont la moitie sera remise au plustost par lettre de change ou autrement par les voyes les plus seure qu'on peut trouver — —."

ligheten af en offensiv krigföring ännu var oviss. Då kriget nu skulle fortsättas, var det slutligen för tsar Peter af ej ringa vikt, att han genom traktaten fått en uttryckligen erkänd rättighet att deltaga i alla fredsunderhandlingar, samt att såsom fredsmedlare antogos utom Frankrike äfven kejsaren, sjömakterna och Preussen: en medling, som skulle omhänderhafvas af dessa sins emellan oense makter, kunde tydligtvis aldrig gifva något resultat.

Tsarens konsekventa sträfvan att få fortsätta kriget hade också för tillfället gifvit konung Augusts politik den fasta punkt, som denna under den föregående tidens skiftande underhandlingar sökt på skilda håll. För den polske konungen betydde otvifvelaktigt den pekuniära handräckningen mest: genom denna samt genom de betydande förråd af vapen och ammunition, om hvilka han fått löfte, blef han i stånd att äfven nästa sommar föra sin armé i fält och med eftertryck återupptaga anfallet mot Riga. Utsikterna, att han, sedan hans trupper förstärkts med en god rysk kår, skulle kunna mäta sig med den svenske konungen, syntes ej dåliga. Åtminstone borde väl krigslyckan kunna hållas sväfvande, till dess att märkligare händelser inom Väst-Europas politik drogo en eller annan af de stridande åt andra håll.

Att konung August efter öfverenskommelsen i Birzen skulle helt slå tankarne på andra förbindelser ur hågen, det kunde näppeligen väntas af någon med hans politiska kynne förtrogen. Men för den närmaste tiden måste naturligtvis hans med tsaren träffade aftal utöfva en hämmande inverkan på förhandlingarna med Frankrike. Dessa hade just framskridit så långt, att Ludvig XIV trodde sig vara försäkrad om Augusts förbund och med detta stöd till sina andra förbindelser trygg kunna se kejsarens vanmäktiga vrede an. Mötet i Birzen inträffade nämligen samtidigt med att den nya traktaten med Frankrike af Jordan undertecknades i Versailles[1]. Dess öfverenskommelser bragte Héron, som trott sig redan hafva besegrat de största svårigheterna mot freden från konung Augusts sida, en rad af obehagliga miss-

[1] Se ofvan s. 81.

räkningar[1]. Krafvet på Dünamünde, hvilket konung August väl till början fasthållit för att åtminstone med någon vinst gå ur kriget, blef nu ett medel att förhindra all fredlig uppgörelse med Sverge. Och det var ej nog, att detta villkor oryggligt häfdades, utan man begynte göra svårigheter äfven vis-a-vis den modifierade traktaten med Frankrike: dess ratifikation innehölls, och i stället kräfde man en revision af vissa bland dess punkter. Konung Augusts afsikt härmed var tydlig: utan att helt och hållet bryta med Frankrike och så förstöra sina utsikter för framtiden ville han få en formlig traktats afslutande uppskjutet. Ludvig XIV genomskådade detta; som han nu var trött på svepskäl och uppskof men ej ville helt släppa Sachsen-Polen ur sina händer, afbröt han i maj månad underhandlingen, lämnande traktatens fullbordande till annan tidpunkt[2]. Härvid uttrycker han för den sachsisk-polske envoyén, Jordan, sin förhoppning, att då han föredragit den allians, hvarom man nu underhandlat, framför andra, konung August också skulle blifva förbindelsen trogen; gärna ville han lyssna till dennes billiga önskningar, om i ett eller annat hänseende modifikationer af de nu föreslagna bestämmelserna ansåges nödiga[3].

Ludvig XIV hade tydligen ännu ej alldeles uppgifvit hoppet om ett förbund med konung August, ehuru utsikten därför trängts tillbaka, och därför var ej heller från hans sida tanken på en fredsmedling i Norden helt undanskjuten. Planen därom lät ock under de närmaste månaderna fortfarande tala om sig i den diplomatiska korrespondensen, men numera utan att man fäste någon egentlig betydelse vid densamma. Fredsmedlingens

---

[1] *Trampe till Fredrik IV*, Warschau den 22 mars 1701, *Relat. Polen, D. R. A.*: "Monsr. de Héron, welcher noch nicht wieder zurücke sondern mit Monsr. Guiscard bey Kokenhausen abouchiret und von welchem alhier alle Welt glaubet, dass Er den Frieden völlig mitbringet, wird sich sehr verwundern, wann Er von diesem Tractat hören wird — —."

Då *Legrelle*, anf. arb. IV, s. 247, ej känner Birzentraktaten såsom orsak till konung Augusts ändrade hållning, synes detta angifva, att Hérons depescher från denna tid intet nämnt om denna traktat.

[2] *Legrelle*, anf. arb. IV, s. 247 f., där ett utdrag ur Ludvig XIV:s bref till Héron d. 5 maj 1701 meddelas.

[3] *Jordan till konung August* d. 20 maj 1701 — orig. i *Jordans Verschickung, Dr. S. A.*

kraft var paralyserad ej så mycket genom nionde artikeln af Birzen-traktaten som fastmera genom traktatens hela innebörd och syftning. Kriget i Norden skulle fortfara: aftalen i Birzen gåfvo uppslaget till fortsatta dylika, hvilka till tsarens förmån men ock med dryga uppoffringar från hans sida skulle hålla konung August fast vid fejden med Karl XII, och hvilka så beröfvade Ludvig XIV en af de viktiga förutsättningar, han vid inaugurerandet af sin spanska politik påräknat.

Bilaga.

Traktaten mellan konung August och tsar Peter i Birzen.

Den i Birzen mellan de båda allierade slutna öfverenskommelsen är att anse såsom en tilläggsakt till den såsom grund liggande alliansen i Moskva af november månad ($\frac{11}{21}$ nov.) 1699, genom hvilken vissa i följd af alliansens realiserande framkomna praktiska angelägenheter regleras. De vid själfva hufvudaktens utställande iakttagna formerna hafva äfven nu begagnats. Tvenne likalydande exemplar af öfverenskommelsen hafva utfärdats, undertecknade och beseglade det ena af tsaren, det andra af konung August, samt utväxlats. — Af dessa exemplar har förf. allenast haft tillfälle att se det af tsaren utställda, i *Dr. S. A.* såsom *originalurkund n:o 14234 b* förvarade. Detta exemplar är skrifvet på papper samt utfärdadt i såväl tysk som rysk text. Bägge dessa texter äro att anse som autentiska, alldenstund de båda, såsom nedan angifves, äro inbegripna under tsarens namnteckning och besegling. — Den separata artikeln förekommer skrifven på tvenne lösa ark, det ena med tysk, det andra med rysk text, under hvilka båda hvar för sig tsarens namnteckning och sigill finnas.

A. **Allianz mit Moscau,**

Birzen 1701 $\frac{9 \text{ März}}{26 \text{ Febr.}}$ [1].

Von Gottes Gnaden, Wir Durchläuchtigster and Grossmächtigster Grosser Herr Zar und Grossfürst Peter Alexiewitz

[1] Denna rubrik tydligen senare tillskrifven.

von gantzen Grossen Kleinen und Weissen Russlandes Selbsthalter, wie auch anderer vielen Oestlichen, Westlichen und Nordlichen Herrschafften und Länder Väterlicher und Grossväterlicher Erbe, Herr und Beherrscher etc. Thun hirmit kund und zuwissen.

Demnach wir bey mündlicher Unterredung mit dem Durchläuchtigsten und Grossmächtigsten Grossen Herrn Augusto dem andern, von Gottes Gnaden Könige in Pohlen Grossfürst in Litthauen etc. Hertzogen zu Sachsen, Jülich, Cleve und Berg, auch Engern und Westphalen des Heyl. Romischen Reichs Ertz-Marschalln und Churfürsten, wegen fortsetzung Unserer gerechten Waffen, gegen die Chron Schweden auch Befestigung der vorhin de Dato Moscou und Dresden den $\frac{11}{21}$ Nobris 1699 geschlossenen Allianz, gewisse abrede zunehmen, vor nöthig erachtet. So haben Wir

1.

Uns mit gedachter Königl. May:t von Pohlen, den obangeführten unter Uns geschlossenen Tractat von neuen zubefestigen und deme zufolge gegenwertigen Krieg gegen die Chron Schweden, mit allen Kräfften, so viel als immer möglich fortzusetsen, und auf keinerley Weise, auf die von der wiedrigen Parthey geschehene Propositiones, vielweniger durch die einerseits durch die Waffen erlangete Satisfaction, ohne beyderseitigen Bewilligung, davon abzustehen, oder einander zu verlassen, verbunden, jedoch dass so ferne ein oder der andern Parthey von der Chron Schweden einige Friedens Propositiones vorgeschlagen werden möchten, so soll diesselbe gehalten seyn, der andern hirvon vertrauliche Nachricht zu geben und hiriber mit einander öfftere Correspndentz zu pflegen.

2.

Anbenebst versprechen Wir Grosser Herr unser Zarische May:t Ihro Königl. May:t 15:m bis 20 Tausend Mann tüchtiger und wohl exercirter infanterie, zu Hülffe zu schicken, davon der Etat hierbey geschlossen, Selbige mit guten Gewehr und

zulänglicher Ammunition zu versehen so bald es immer die Jahres Zeit zulässet, wo von den aufs fördersambste gewisse Nachricht ertheilet werden soll, aufbrechen, und sich mit Königl. May:t Trouppen zu Dünnaburg und Plesskau seyn kann conjugiren, so dann unter dero oder dero Generals en Chef Commando völlig stehen und sich zu allen Kriegs operationibus in Lieff- und Östland, gleich denen eigenen Königl. Pohlnischen ChurSächsischen Trouppen ohne einige wiederrede währender Campagne gebrauchen zu lassen, nicht minder denn unsere Troupes auch gleichmässige douceur, den Rang der officirer, bey der Forage, Austeilung der Beuthe oder dergleichen betreffende zu geniessen haben sollen.

3.

Dieses Corpo wird anbenebst mit einer erforderten Feld Artillerie auf jegliche Regiment 2. Feldstück, und auf jegliches Feldstück zwey Hundert Schuss, auch einigen Vorräthen Pulver Bley und Schantz Zeug, so viel zum Feldzug gehörig, versehen und darbey das Fuhrwerck also eingerichtet, dass auf zehn Man zwey Pferde zu Fortbringung des Proviants und anderer benöthigten Vorspanung bey der Artillerie befindlich seyn soll.

4.

Zu Versorgung dieser Trouppen, mit Brod und fourage, lassen Wir bis auf das rendezvous bey Dünaburg die Anstalt verfügen, von davonn aber geschiehet Sie von dem Königl. Pohlnischen Commissariat, jedoch solcher gestalt, dass Wir das Geld zu aufrichtung derer Magazine bey noch anhaltender Schlittfahrt oder gleich anfangs bey aufgehenden Wässern, ehe es feindliche Partheyen verhindern können, die erstere helfte alsfort, so dann aber die andere in Julio auszahlen und auf jegliche portion ohngefehr Monatl. einen halben Thaler reichen lassen wollen, jedoch dass hirvon zu Ende der Campagne an unser Commissariat treuliche Berechnung geschehen und der Überrest so einiger vorhanden heraus gegeben werde.

5.

Wir wollen ferner umb die vorhabende Operation mit aller Macht fortzusetzen, über diejenige Krieges Ammunition so albereits zu Dünnaburg befindlich sich zu einen Vorschuss von Hundert-Tausend Pfund tüchtiger Pulver, anheischig machen, und bis nach Witepsk an der Düna, anführen lassen da es von Einen Königl. Pohlisch. Commissario übernommen und ferner am Ohrt und Stelle geliefert wird.

6.

Gleicher massen Wir denn zu bezeugung Unserer besondern gegen Königl. May:t tragenden Freundschafft und beförderung der gemeinsamen Sachen, gleich nach Unserer Ankunfft zu Smolensko zwey Hundert-Tausend Thaler oder Hundert-Tausend Rubel so viel als möglichen an Thaler oder Ducaten, an einen Königlichen Commissarium gegen quittung und auf zwey Jahr an eben solcher Müntze wieder zahlbar, auszahlen lassen wollen.

7.

Wie nun Ihro Königl. May:t dieses Unser Freundbrüderliche Anerbiethen mit Danck erkennen, als obligiren Sie sich Ihres Ohrts, alle dero Trouppen und Kriegsbereitschafft, einig und allein dahin anzuwenden, dass der Crohn Schweden, als Unser beyderseits, allgemeinen Feinde aller erfindlicher Abbruch geschehen und eine solche Diversion dieser Ohrten in Liefland und Estland, als welche Provintzen Wir ohne einiger daraufhabenden Anspruch an Ihro Königl. May:t und die Respublic Pohlen überlassen, gemachet werde, damit Wir nicht allein in Unsern Reichen sicher, sondern auch an glückl. Fortsetzung Unserer Waffen in Ingermanland und Carelen nicht gehindert werden mochten, also, dass Ihro Königl. May:t sich erbieten, so wohl allen Feindlichen Anfall auf Unsere Länder, als auch allen Feindlichen Succurs von denen Plätzen, bey welchen Unsere andere Troupes disseits ihre operationes haben werden gäntzlich abzuhalten und auf keine Weise nechst Göttlicher Hülfe zuzulassen, zu welchem Ende denn

8.

Noch vor Unsern Abreise ein Haupt Kriegs Rath von der operation künftigen Feldzuges, zu halten und was darinnen beschlossen, demselben als sey es in diesen Tractat von Wort zu Wort einverleibet nachgelebet, auch nochmals fleissige und vertrauliche correspondenz gepflogen und zu desto mehrer Bequemligkeit eine Post bis an den Grentzohrt [1] von Uns angeleget werden soll; Wann aber wehrender Campagne erreignenden Umbständen nach ein Kriegs Rath zu halten soll solches anders nicht, als an Seithen Ihro Königl. May:t mit Zuziehung Unserer Generalitæt und an Seithen Unserer mit Zuziehung des an Unsern Hofe sich befindlichen Königl. Pohlnischen Ministri geschehen, und also gründliche Nachricht von allen Vorhabenden gegeben werden.

9.

Und wie wohlen Wir beyderseits Unser eusserstes vermögen und Kräfte, der Chron Schweden Abbruch zu thun, anwenden wollen. Nachdem aber dennoch der Ausgang des Krieges ungewiss, sonderlich da wegen der streitigen spanischen Succession in gantz Europa ein schwerer Krieg zu befürchten, und solcherfalls Königl. May:t in Teutschland Liegende Chur und Erblande, in höchster Gefahr seyn würden, So haben Wir Uns mit Königl. May:t sich dahin verstanden so wohl die Keiserl. und Frantzesische auch Engell-ländische, Brandenburgische und Holländische, angebothene Mediationes anzunehmen, und was von denenselben, vor Friedens Propositiones gethan werden möchten, anzuhören, jedoch denen vorigen und itzigen neuen geschehenen Bündnüssen und Abredungen ohne einigen Nachtheil, als welche in Ihrer völligen Kraft verbleiben.

10.

Und weiln Wir in genauer Allianz mit Ihro Königl. May:t von Dännemarck stehen So ist beliebet worden diesen Unsern Alliirten von allen, was abgeredet worden, vertrauliche Commu-

[1] Här har tomrum lämnats för ortens namn, och detta har sedan aldrig blifvit ifylldt.

nication zuthun, und sich hirinnen denen vorigen Allianzen conform zu bezeigen. Zu Uhrkund dessen haben Wir beyderseits beliebet, diese gehaltene Abrede in einen formlicher Tractat bringen zulassen und mit Unserer eigenhändigen Unterschrift zu bekräftigen. So geschehen auf dem Schlosse zu Birse denn $\frac{\text{9 Martii}}{\text{26 Februarii}}$ Ao 1701.

Härpå följer fördragets ryska text. Samtliga pappersark, såväl de med den tyska som de med den ryska texten, äro sammanhäftade medelst ett rödt snöre, hvilket slutligen genom ett litet sigill i rödt lack — tsarens handsignet? — fästats vid papperet. Detta sigill befinner sig under tsarens namnteckning, som placerats vid slutet af den ryska texten.

Articulus Secretus

und Weil Wir Grosser Herr und Zar nicht liebers wünschen als dass in Unser mit dem König von Pohlen getroffenen Verbündnüss selbige Respublic mit eintreten möchte, dahero auch Ihro Königl. May:t es dahin zubringen allen Fleiss und Mühewalt anwenden wollen.

Als versprechen Wir Grosser Herr und Zar medio Junij nechsthin zwanzig Tausend Rubel, auf Disposition Königl. May:t zu Smolensko zu bezahlen, umb dadurch eine und die andere Senatoribus welche Gelegenheit verschaffen würden, dieses intentirte Werck desto leichter zu bewerckstelligen, einige Erkändligkeit und Gnade dadurch zu erwiesen. Und soll dieser Secret Articul, gleich ob er in dem geschlossenen Tractat Sub Dato Birse d. $\frac{\text{9 Martii}}{\text{26 Februarii}}$ 1701, würcklich einverleibet gleich gültig sein. Uhrkündlich unter Unserer eigenhändigen Unterschrift. Datum Birse den $\frac{\text{9 Martii}}{\text{26 Februarii}}$ Anno 1701.

Peter
(sigill).

Härpå å särskildt löst ark den ryska texten af separata artikeln.

B. **Utkast till öfverenskommelse,**

troligen härstammande från ryskt håll. Jfr ofvan sid. 94 not 2.

1.

Verobligiren sich so wohl Ihro Z. M. Ihro Konigl. May:t in Pohlen zu Confirmation des vorher geschlossenen Tractats, gegenwartige Krieg gegen Schweden so viel es immer müglich mit allen Kräfften zu Continuiren und auf keinerley von der widrigen Parthey geschehene propositiones, viel weniger durch die von einer Seite mit dero Waffen erlangete Satisfaction, ohne algemeinem Consens, davon abzustehen, und einander zu verlassen, biss beyde Theile ihre Satisfaction bekommen, so ferne aber eine od: die ander Parthey von dem Schweden einige propositiones bekomme so soll diesselbe gehalten sein, der ander hirvon part zu geben, und hirüber öffter Correspondenz zu pflegen.

2.

beloben Ihro Z. M. Ihro Königl. May:t 15 à 20 Tausend Mann infanterie mit darzu gehörigen ober und unter officiren zu überlassen, welche trouppen unter Commando von Ihro Königl. May:t od: in abwesenheit derselben unter des von Ihro K. May:t verordneten General Feldmarschall stehen, und in solchen Diensten schuldig sein Ihro K. M. befehle in allen gleich der Z. M. eigenen ordres zu effectuiren.

3.

hingegen verobligiren sich Ihro Königl. May:t so wohl allen feindlichen Anfall auf Ihro Z. M. Länder, als auch allen feindlichen Seccours von denen Plätzen, bey welchen I. Z. M. andere trouppen ihrer Seits dero operationes haben werden, gäntzlich abzuhalten und auf keiner Weise nechst Göttlicher Hülffe zu zulassen.

4.

diese trouppen sollen nicht eher ihren march von Plesskou nach Dünaburg antreten, bis dass Gewässer verlauft, und dass Grass auf dem felde beginnet herzukommen.

5.

hirbey soll auch eine feldartillerie nehmlich zu einem jedem Regiment 2 feldstücke mit zubehör, und einem jedem Soldaten 40 Schuss Pulwer und bley, wie auch so viel proviant als sie auf ihrem march bis nach Dünaburg und Conjugirung mit der Königliche armee, zu dero Unterhalt von nothen haben, mit gegeben werden, hernach aber sollen Ihro Königl. May:t denselben trouppen den Unterhalt aus ihren eigene magazins reichen lassen, so lange Sie in dero Diensten verbleiben werden.

6.

Beloben Ihro Z. M. Ihrer K. M. Hundert Tausend Rubel nach Moscovitischer Müntzen worunter 20 a 30 Tausend an Ducaten und Rthr od: so viel man derselben wird aufbringen kennen, vorzustrechen, welches geld I. K. M. in Smolensko durch jemand so bald als müglich mögen empfangen lassen, und solle dasselbe geld von I. K. M. auf einen gesetzten termin am Ihro Z. M. wieder bezahlet werden.

Innehållsförteckning.

KAP. III. **Konung Augusts vacklan och afgörelse för fortsatt krig.**

Rättelser:

Sid.	21	rad	18	*står:*	Raventstein	*läs:*	Ravenstein
„	75	„	1	„	till på köpetund er	„	till på köpet under

König Augusts Politik in den Jahren 1700—01.

Auf das grosse Anfallsbündnis gegen Schweden, das in der zweiten Hälfte des Jahres 1699 durch drei besondere, heimliche Allianztraktate abgeschlossen worden war, musste die in Westeuropa herrschende Unruhe und Ungewissheit eine starke Wirkung ausüben. Von den drei Alliierten wurde der Moskowitische Zar von dieser Ungewissheit am wenigsten betroffen, denn für ihn waren ausschliesslich die Verhältnisse des Nordens und Ostens, die direktesten Angelegenheiten Russlands, von Bedeutung. Der König von Dänemark hingegen kannte, ebenso wie sein alter Nebenbuhler und Feind Schweden, aus reichlicher Erfahrung das Interesse der Seemächte, Frankreichs und Östreichs für die Ereignisse an der Ostsee. Auch musste er nach der Lage seines Reiches und infolge seiner persönlichen Stellung für einen etwaigen Druck von dieser oder jener Seite in hohem Grade empfindlich sein. Besonders kompliziert war die Situation für König August. Die Lage im Osten berührte ihn, den Herrscher Polens, aufs engste: die Stellung seines Königreiches und die kaum erst abgeschlossene Fehde mit der Pforte wiesen ihn dort auf ein freundschaftliches Verhältnis zu Östreich und Russland hin. Als sächsischer Kurfürst war er gleichzeitig an den Angelegenheiten des deutschen Reiches interessiert. Er stand nicht bloss zum Kaiser und den lüneburgischen Fürsten in gutem Verhältnis, sondern auch zu der Gegenpartei der letzteren, den gegen die neunte Kur opponierenden Fürsten — und unter ihnen besonders zum Könige von Dänemark; Frankreich gegenüber hatten er und sein Vorgänger in Sachsen schon früher Annäherungsversuche gemacht, und seinem aufstrebenden Nachbar, dem Kurfürsten

von Brandenburg, gegenüber beobachtete er wenigstens äusserlich ein freundschaftliches Verhältnis. Somit hielt er nach allen Seiten hin Verbindungen aufrecht und spähte nach der passendsten Gelegenheit aus, um aus ihnen Gewinn zu ziehen. Für ihn musste deshalb der Westeuropa bedrohende Sturm bei den reichen neuen Möglichkeiten, die er eröffnen konnte, besonders bedeutungsvoll sein. Die für ihn charakteristische Unbeständigkeit machte König August für alles lockende Neue leicht empfänglich, während seine unglaublich ausgebildete Verstellungskunst es ihm zugleich ermöglichte, seine Unzuverlässigkeit bis zum letzten Augenblicke zu verbergen. Die grosse Krisis in Westeuropa bekam deshalb für ihn eine weit grössere Bedeutung als für seinen in einem mehr begrenzten Ideenkreis thätigen Verbündeten, den König Friedrich von Dänemark. König August hatte beständig Lust, am Kampf der Westmächte teil zu nehmen und sich dabei in den Dienst Frankreichs, als der Macht zu stellen, die am besten zu bezahlen pflegte. König Friedrich hingegen behielt vor allen Dingen das von seiner Familie schon seit langem erstrebte Ziel, den Ausgleich mit dem Herzog von Holstein-Gottorp, im Auge und beurteilte die westeuropäische Krisis hauptsächlich von dem Standpunkte aus, wie weit dieses persönliche Interesse von ihm durch sie befördert würde oder nicht; für ihn wurde es denn auch mit der Zeit immer offenbarer, dass eine Annäherung an die Seemächte der Freundschaft Frankreichs vorzuziehen wäre.

Gleichzeitig damit, dass er im Herbst 1699 seine Bündnisse gegen Schweden durch fortgesetzte Unterhandlungen mit Russland und Dänemark immer stärker ausbaute und auf die geplante Überrumplung von Riga einrichtete, machte König August ganz im Geheimen Frankreich ein Anerbieten, das in ganz anderer Richtung ging. Er sandte nämlich den Generallieutenant Jordan nach Paris; und dieser hatte ausser seinem mehr öffentlichen Auftrag, der dahin ging, einen von ihm schon früher in Frankreich verhandelten ziemlich bedeutungslosen Freundschaftstraktat *(Traité de la bienscience)* zum Abschluss zu bringen, dem französischen Könige verschiedene überaus geheime Angebote zu machen. Diese gingen auf ein Offensiv-Bündnis zwischen August und Ludwig hinaus, das seine Spitze besonders gegen den Kai-

ser, aber auch gegen England und eventuell gegen Schweden richten sollte. Gegen Subsidien von monatlich 50,000 Thalern in Friedenszeiten wollte sich König August verpflichten, eine Armée aufrecht zu erhalten, die im Kriegsfalle bis auf 40,000 Mann gebracht werden könnte. Diese Macht sollte ausserdem noch dadurch verstärkt werden, dass man unter den deutschen Reichsfürsten eine antikaiserliche Partei organisierte. Dadurch würde man den Einfluss des Kaisers einschränken und bei einer zukünftigen Wahl versuchen können, die Kaiserkrone auf eine andere deutsche Familie zu übertragen. Bei einem eventuellen Kampfe um das spanische Erbe würde König August zum Vorteile Frankreichs die habsburgischen Erbländer attackieren; und für sich selber wolle er dann Schlesien, Mähren und Böhmen behalten. Eventuelle Thronledigkeiten in England und Schweden müssten dazu ausgenutzt werden, in diesen Ländern Unruhen zu erregen und ihren Einfluss zu vermindern; Schweden wollte König August bei einer derartigen Gelegenheit Livland abnehmen.

Als Jordan um Neujahr 1700 in Paris eintraf, waren die zwischen Ludwig XIV. und Wilhelm III. betriebenen Unterhandlungen über einen neuen Allianztraktat so weit geführt, dass es schien, als ob ein solcher Traktat ziemlich bald abgeschlossen sein könnte. Unter diesem Verhältnissen hatte es für Ludwig XIV. keine Eile das Anerbieten König Augusts zu acceptieren, und die entsprechende Verpflichtung zu teuren Subsidien auf sich zu nehmen. Die Möglichkeit einer eventuellen sächsisch-polnischen Unterstützung gegen Östreich war Ludwig freilich ausserordentlich lieb, und er wünschte, sie sich offen zu halten, aber es lag nicht in seinen Absichten, dafür unnötig zu bezahlen. Die französischen Staatsmänner setzten infolgedessen Jordan gegenüber nur ihr Benehmen gegen ihn bei seinem früheren Besuch in Paris und seinen damaligen Unterhandlungen fort. Sie liessen sich mit Interesse über die Wünsche und Absichten seines Herrn unterrichten und stellten sich sympathisch zu den Vorschlägen, die er machte, vermieden es aber, so bald mit ihm irgendwelche bestimmten Verabredungen zu treffen. Man nahm nämlich von französischer Seite die schon früher vorgebrachten Forderungen auf Entschädigung für den Schaden wie-

Vorfahren gehört haben müssten, ihnen aber vorenthalten worden wären (Art. 5). Dass der Kurfürst indessen nicht daran dachte, so bald offen hervorzutreten, bewies er durch seine bestimmte Forderung, dass die sächsischen und brandenburgischen Minister, um allen Argwohn zu zerstreuen, sobald als möglich zusammentreten und noch einen weiteren Traktat abschliessen möchten, der nötigenfalls publiziert werden könnte, und in den man zum Schein des Gerechten das oder jenes einfügen sollte, was den jetzt getroffenen Verabredungen widerspräche.

Von Berlin begab sich Flemming nach der Dünagegend, um die Operationen gegen Schweden zu eröffnen. Erst nachdem er im März durch die Eroberung von Dünamünde einen wirklichen Vorteil errungen hatte, erfolgte auch Dänemarks Kriegserklärung. Die Kriegsbotschaft erregte besonders die Misstimmung Ludwigs XIV., weil dieser in den unmittelbar vorhergehenden Jahren eifrig daran gearbeitet hatte, Schweden und Dänemark mit einander auszusöhnen, um später an ihnen im Norden eine Stütze für seine Politik zu haben. Um sobald als möglich alles wieder ins richtige Geleis zu bringen, liess Ludwig seine Bedenken hinsichtlich Danzigs fallen, sandte in Héron einen besonderen envoyé mit dem Auftrage nach Polen, für einen Friedensschluss zwischen Schweden und Polen Frankreichs bona officia zu versprechen, und liess in der Folgezeit seinen Gesandten in Schweden auf das gleiche Ziel hinarbeiten. König Augusts Bündnisplänen gegenüber verhielt er sich noch immer ziemlich reserviert: Héron sollte weder in bestimmter Weise etwas ablehnen noch versprechen. Von Frankreich aus konnte König August somit noch immer keine wirklichen Vorteile erwarten; um so eifriger wandte er sich deshalb an Brandenburg, um dessen aktive Unterstützung zu einer kräftigen Fortsetzung des Krieges zu erlangen. Anfang Juni wurde Flemming wiederum nach Berlin gesandt, aber er hatte diesmal noch weniger Erfolg, als früher. Kurfürst Friedrich III. fand die Aussichten der Kriegführenden viel zu unsicher, um sie offen zu unterstützen. Statt dessen erklärte er sich bereit, alles zu thun, damit der Krieg zu König Augusts Besten beendigt werden könne, und mahnte zur Annahme seiner wohlwollenden Vermittlung. König August antwortete auf diese Friedensermahnungen mit dem abenteuerlichen

Dünaübergang: durch diesen Coup hoffte er das sinkende Vertrauen auf seine militärischen Ressourcen wieder heben zu können. Da eine derartige Wirkung indessen ausblieb und auch keine neuen kriegerischen Vorteile zu erringen waren, wurde seine Stellung bei Riga bald unhaltbar, und er stand bereits im Begriff seine Truppen zurückzuziehen, als die Botschaft anlangte, dass Zar Peter endlich seinen Krieg mit Schweden begonnen hatte.

Der Zar hatte bisher mit der Kriegserklärung gezögert, weil sein Friede mit der Pforte noch nicht abgeschlossen worden war. Alle Bemühungen Heins und Langens, der dänischen und sächsischen Gesandten, ihn schon vor dem Friedensschlusse zum Angriff auf Schweden zu bewegen, waren erfolglos geblieben. Nachdem der Friede aber am 3. Juli in Konstantinopel unterzeichnet und am 18. August in Moskau bekannt gegeben worden war, erfolgte die Kriegserklärung gegen Schweden schon am 19. August, und gleichzeitig setzten sich starke russische Truppenmassen in Marsch gegen die Grenze. Dabei rechnete Zar Peter darauf, dass die sächsischen Truppen bei Riga, die er durch Absendung einiger Tausend Kosacken zu verstärken gedachte, die Aufmerksamkeit der Schweden in erster Linie auf sich ziehen würden, und er selbst infolgedessen auf geringeren Widerstand stossen würde. Diese Berechnung erwies sich indessen als trügerisch: der Abmarsch des sächsischen Heeres wurde dadurch, dass er in den Krieg eingriff, nicht verhindert, und er musste infolgedessen allein den ganzen wuchtigen, vom schwedischen Könige geführten, defensiven Gegenstoss über sich ergehen lassen, der um so kräftiger ausfallen konnte, als der Friede von Traventhal Schweden von seinem dänischen Feinde befreit hatte.

König August überwachte inzwischen von seiner polnischen Hauptstadt aus in Ruhe die Entwicklung seiner weitverzweigten diplomatischen Verbindungen. Zum dritten Male im Jahre 1700 hatte er Flemming nach Berlin gesandt, um Kurfürst Friedrich von neuem unter der Vorspieglung zum Handeln zu drängen, dass nicht nur Dänemark in kurzem den Frieden wieder brechen würde, sondern dass auch die Teilnahme der polnischen Republik am Kriege leicht zu gewinnen wäre, wenn nur Brandenburg

sich offen Schwedens Feinden zugesellen würde. Die Antwort des Kurfürsten lautete wiederum abweisend: er verteidigte sein Recht, ebensogut wie vorher der Zar selbständig den Zeitpunkt zu wählen, den er für die Accession am geeignetsten halten würde. Das Einzige, was er positiv versprach, war, dass er nötigenfalls König Augusts sächsische Erblande gegen eine befürchtete schwedische Invasion schützen würde.

Vielversprechender erschienen jetzt gerade König Augusts Aussichten auf ein Bündnis mit Frankreich. Da Kaiser Leopold im August seine Zustimmung zu irgend einer Teilung des spanischen Erbes bestimmt verweigert hatte, rückte die Möglichkeit eines grossen westeuropäischen Krieges näher; Ludwig XIV. begann denn auch sofort seine Position durch neue Bündnisse zu verstärken. Die französischen Staatsmänner verhielten sich Jordan gegenüber mit einem Male entgegenkommender und machten über den heikelsten Punkt, die von König August gewünschten Subsidien, selbst aus freien Stücken bestimmte Vorschläge. Die Nachricht, dass Karl II. von Spanien ein Testament zu Ludwigs Gunsten gemacht hätte, brachte ein noch rascheres Tempo in die Verhandlungen, zu deren Abschluss nun nur noch König Augusts Meinung von Polen einzuholen war. Am 17. Dezember (n. D.) wurde in Versailles ein Allianztraktat unterzeichnet, in dem König August bewaffnete Garantie für die Aufrechterhaltung des Testamentes Karls II. versprach. Im Kriegsfalle sollte der polnische König 32—33,000 Mann ins Feld führen, und für diese Truppenmacht von Ludwig XIV. 800,000 ecus jährliche Subsidien empfangen. Was den nordischen Krieg beträfe, so wäre der König von Frankreich durch seinen letzten Traktat mit dem schwedischen Könige verhindert, König August zu unterstützen; man einigte sich also dahin, dass Ludwig durch seine Vermittlung einen billigen und mit der Sicherheit der Kriegführenden vereinbaren Frieden herbeizuführen versuchen sollte.

Die an Gewissheit grenzende Hoffnung, auf Sachsen-Polens Unterstützung gegen den Kaiser rechnen zu können, dürfte Ludwig XIV. mit zu dem gefährlichen, herausfordernden Schritt veranlasst haben, trotz aller vorausgegangenen Verabredungen ohne weiteres Karls II. Testament zu acceptieren. König August hatte nun zwischen der Fortsetzung der nordischen Kriegspolitik oder

dem Beginn einer gegen den Kaiser gerichteten Politik in Frankreichs Diensten zu wählen. Zar Peters Niederlage bei Narva, die immer grösser werdende Unsicherheit, ob Dänemark so bald den ihm aufgezwungenen Frieden würde brechen können, und die Haltung Brandenburgs trug alles dazu bei, die Aussichten des nordischen Krieges misslich zu gestalten. Bei den Überlegungen, welcher von den beiden Wegen zu wählen sei, wies Flemming indessen den König darauf hin, wie ihm der Krieg gegen Schweden eine sehr passende Gelegenheit böte, seine Armée beizubehalten, aber trotzdem die missliche Wahl zwischen der Partei des Kaisers und Frankreich so lange aufzuschieben, bis er durch sein Auftreten selbst die Entscheidung in die Hand bekommen könne. Indessen waren die eigenen Ressourcen des Königs schon in hohem Grade mitgenommen, und deshalb bestand die einzige Voraussetzung einer einigermassen aussichtsvollen Fortsetzung des Krieges gegen Schweden für ihn in einer eventuellen Bereitwilligkeit und Fähigkeit Zar Peters, ihm kräftig unter die Arme zu greifen. Die Gelegenheit sich hiervon zu überzeugen bot sich ihm, als ihn der Zar, der danach brannte, seine letzte Niederlage zu rächen, aufforderte, in einer persönlichen Zusammenkunft mit ihm zu überlegen, wie der Krieg zu Ende geführt werden könne. Infolgedessen schob es König August, so lange bis diese Zusammenkunft abgehalten worden war, auf, einen definitiven Entschluss über die französische Allianz zu fassen, und hielt Héron mit falschen Freundschaftsbezeugungen hin.

Das Zusammentreffen Zar Peters und König Augusts fand vom 26. Februar — 10. März (n. D.)[1] in Birzen statt. Alle Fremden wurden so weit wie möglich ferngehalten; nicht einmal den dänischen Gesandten in Moskau und Warschau, von denen der erstere doch die Zusammenkunft in hohem Grade gefördert hatte, war es gestattet, zugegen zu sein. Auch Heron, der dem Zusammentreffen beizuwohnen gewünscht hatte, hat König August anscheinend von den eigentlichen Zusammenkünften fernhalten können, obwohl sich Héron damals gerade in der Nähe von Birzen befand. Unter den Begleitern der Fürsten treten beson-

[1] Die Angaben über die Dauer der Zusammenkunft schwanken etwas; vgl. Abhandl. p. 88.

ders der Vertraute des Zaren, Feodor Alexejewitsch Golowin, und auf Seiten König Augusts der bekannte Livländer Patkul hervor. Die Briefe des letzteren an den dänischen Grosskanzler Graf Conrad Reventlow bieten eine Reihe wichtiger Aufschlüsse, die die wenigen Notizen über die Zusammenkunft ergänzen.

Die Frage, um deren Entscheidung es sich bei diesen Beratungen handelte, ob man nämlich den Krieg gegen Schweden fortsetzen solle, hing aufs engste mit der anderen Frage zusammen, wie man sich der von Frankreich angebotenen Vermittlung gegenüber zu verhalten habe. Da Frankreich sich in keiner Weise für den Zaren, sondern einzig und allein für Ludwigs eventuelle Verbündete, Schweden und Sachsen-Polen, interessierte, hätte eine französische Vermittlung leicht dahin führen können, dass es zu einem Frieden ohne jede Rücksicht auf den Zaren gekommen wäre. Gegen eine solche Möglichkeit musste der Zar ankämpfen, und, wie klar ersichtlich ist, hat er dabei in dem eifrig für die Fortsetzung des Krieges eintretenden Patkul eine Stütze gefunden. Ihre gemeinsamen Bemühungen führten zu dem Traktate von Birzen vom $\frac{9.\ \text{März.}}{26.\ \text{Febr.}}$ (Der Traktat ist in der Abhandlung als Beilage abgedruckt.) Gegen starke Opfer an Geld und Truppen (Art. 2—6 und die geheimen Artikel) erreichte der Zar das Versprechen, dass König August den Krieg mit solcher Kraft durchführen würde, dass die Aufmerksamkeit der Schweden dauernd auf ihn konzentriert bliebe (Art. 7). Die Gefahr eines Vermittlerangebotes von Seiten Frankreichs wurde dadurch neutralisiert, dass man neben ihm auch die Friedensvermittlungen annahm, die von anderen Mächten und besonders von seinen Gegnern, dem Kaiser und den Seemächten, angeboten worden waren (Art. 9).

Nach diesem Übereinkommen konnte König August nicht mehr daran denken, den Allianztraktat mit Frankreich zu ratifizieren. Ludwig XIV., der nun sein doppeltes Spiel durchschaute, brach selbst im Frühling 1701 die noch bis dahin fortgesetzten Unterhandlungen mit ihm ab. So beraubte der Traktat von Birzen den französischen König einer der wichtigsten Voraussetzungen, mit denen er bei der Inaugurierung seiner spanischen Politik gerechnet hatte.

Af Kongl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Upsala utgifna skrifter.

I kommission hos Akademiska Bokhandeln (C. J. Lundström) i *Upsala* och Otto Harrassowitz i *Leipzig*.

Band I (pris 10 kr. = 12 Mk).

ERDMANN, A. Über die Heimat und den Namen der Angeln.
PIEHL, K. Om betydelsen af termen kanon och lämpligheten af dess användning inom den egyptiska konstens historia.
ERDMANN, A. Die Grundbedeutung und Etymologie der Wörter Kleid und Filz im Germanischen, nebst einem Exkurse.
BURMAN, E. O. Die Transscendentalphilosophie Fichte's und Schelling's, dargestellt und erläutert.
NORDWALL, J. E. Om svenska riksrådets utveckling mot centralisation under Gustaf II Adolf.

Band II (pris 10 kr. = 12 Mk).

GÖDEL, V. Katalog öfver Upsala Universitets Biblioteks fornisländska och fornnorska handskrifter.
NYLANDER, K. U. Inledning till Psaltaren.
ALMKVIST, H. Mechilta Bo Pesachtraktaten med textkritiska noter, parallelställen ur Talmud och Midrasch, samt inledning och glossar.
DANIELSSON, O. A. De voce ΑΙΖΗΟΣ quaestio etymologica.
PERSSON, P. Nyare undersökningar på den Plautinska prosodiens område.

Band III, däraf utkommit:

STAVE, E. Om källorna till 1526 års öfversättning af Nya Testamentet.
ALMKVIST, H. Ein türkisches Dragoman-Diplom aus dem vorigen Jahrhundert, in Faksimile herausgegeben und übersetzt.
BURMAN, E. O. Om Schleiermachers kritik af Kants och Fichtes sedelära.
WADSTEIN, E. Der umlaut von a bei nicht synkopiertem u im altnorwegischen.
LUNDSTRÖM, V. Ein Columella-Excerptor aus dem 15. Jahrhundert.

Band IV, däraf utkommit:

KJELLÉN, R. Riksrättsinstitutets utbildning i Sveriges historia.
STAVE, E. Om källorna till 1541 års öfversättning af Nya Testamentet.

Band V (pris 10 kr. = 12 Mk).

SAHLIN, C. Y. Om den etiska seden.
ALMKVIST, H. Ein samaritanischer Brief an König Oscar, in Faksimile herausgegeben und übersetzt. Mit einer Schrifttafel von J. Euting.
NOREEN, A. Svenska etymologier.
TAMM, F. Om avledningsändelser hos svenska substantiv, deras historia ock nutida förekomst.
SUNDÉN, J. M. De tribunicia potestate a L. Sulla imminuta quaestiones.
LANDTMANSON, I. S. Träldomens sista skede i Sverige. Ett kapitel ur vår äldre rätts historia.
JOHANSSON, K. F. Bidrag till Rigvedas tolkning.
WAHLUND, C. La belle Dame sans mercy. En fransk dikt.
EDFELDT, H. Om bevisen för Guds verklighet.
PIEHL, K. Quelques petites inscriptions provenant du temple d'Horus à Edfou.
RIBBING, S. Prof. Chr. Jac. Boströms Föreläsningar i etiken, efter det muntliga föredraget upptecknade och redigerade.
PERSSON, P. Om ett nyligen upptäckt fragment af en romersk kommunallag.
v. SCHÉELE, F. Finnes det ett omedvetet själslif?
GEIJER, P. A. Historisk öfverblick af latinets *qui* och *qualis* fortsatta som relativpronomina i de romanska språken.
HJÄRNE, H. Svensk-ryska förhandlingar 1564—72. Erik XIV:s ryska förbundsplaner.
DANIELSSON, O. A. Zur metrischen Dehnung im älteren griechischen Epos.

Band VI, däraf utkommit:

LUNDSTRÖM, V. Prolegomena in Eunapii vitas philosophorum et sophistarum.
WADSTEIN, E. Runinskriften på Forsaringen, vårt älsta lagstadgande.

Flera af de i banden ingående skrifterna kunna äfven erhållas i särtryck.

BYGDÉN, L. Förteckning å tryckta och otryckta källor till landskapet Uplands och Stockholms Stads historiskt-topografiska beskrifning, förnämligast hämtade ur Westinska samlingarne i Upsala Universitets Bibliotek. Pris 3 kr.

Upsala 1898. Almqvist & Wiksells Boktr.-Aktieb.

